

Załącznik
do uchwały Nr XLV/963/21
Rady Miasta Bydgoszczy
z dnia 27 października 2021r.

Program Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030

BYDGOSZCZ

Spis treści

1. Wprowadzenie	4
2. Organizacja prac	6
3. Uczestnicy procesu planowania strategicznego	8
4. Charakterystyka edukacji Miasta Bydgoszczy w roku szkolnym 2019/2020	11
4.1 Organizacja sieci szkół i placówek oświatowych	11
4.1.1. Sieć szkół i placówek oświatowych	11
4.1.1.1. Szkoły - dane ogólne	12
4.1.1.2. Przedszkola publiczne	12
4.1.1.3. Szkoły podstawowe	13
4.1.1.4. Szkoły ponadpodstawowe dla młodzieży	13
4.1.1.5. Kształcenie ustawiczne dorosłych	14
4.1.1.6. Pozostałe placówki oświatowe	14
4.1.2. Szkoły i placówki niepubliczne	17
4.1.3. Kadra nauczycielska szkół i placówek oświatowych	18
4.1.4. Wyniki egzaminów bydgoskich szkół	19
4.1.4.1. Egzamin ósmoklasistów	19
4.1.4.2. Egzamin maturalny	19
4.1.4.3. Egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie	21
4.1.5. Osiągnięcia uczniów w konkursach i olimpiadach	21
4.1.6. Finansowanie oświaty	21
4.2. Szkoły wyższe	22
4.3. Zmiany demograficzne	23
5. Diagnoza stanu bydgoskiej oświaty - analiza badań jakościowych	27
5.1. Metodologia i przebieg badań	27
5.2. Obszar 1: Edukacja jako odpowiedź na potrzeby gospodarki i rynku pracy	30
5.3. Obszar 2: Podwyższanie kompetencji uczniów, nauczycieli, dyrektorów placówek oświatowych	35
5.4. Obszar 3: Narzędzia i zasoby cyfrowe oraz metody kształcenia na odległość dla poprawy efektywności kształcenia	40
5.5. Obszar 4: Uwzględnianie poziomu rozwoju uczniów w procesach edukacyjnych i wychowawczych	45

5.6. Obszar 5: Umiędzynarodowienie procesu edukacji jako odpowiedź na wyzwania globalizującego się świata	52
5.7. Obszar 6: Poprawa infrastruktury technicznej placówek z uwzględnieniem potrzeb uczniów	56
5.8. Obszar 7: Wsparcie dla edukacji społeczno-kulturalnej i poszanowania społeczeństwa obywatelskiego	61
5.9. Obszar 8: Dobrostan psychiczny, aktywność fizyczna i sport dla zdrowia dzieci i młodzieży	67
6. Cele Programu	79
7. Rezultaty planowanych działań (wskaźniki/mierniki)	82
8. Harmonogram działań	86
9. Monitorowanie i ewaluacja	104

1. Wprowadzenie

Rozwój społeczno-gospodarczy miast i regionów wymaga obecnie przemyślanych strategii oraz ich realizacji w postaci konkretnych działań. Szczególnie istotne w tym zakresie są działania w obrębie innowacyjnej i efektywnej edukacji, przygotowującej dzieci, młodych ludzi oraz dorosłych do radzenia sobie z wyzwaniami zmieniającego się świata. Jednakże realizacja działań edukacyjnych na wysokim poziomie nie jest możliwa bez zaangażowania nie tylko uczniów, rodziców i nauczycieli, ale i innych grup bezpośrednio z edukacją związanych.

Szczególną rolę w stwarzaniu warunków do efektywnej i odpowiadającej na potrzeby społeczeństwa edukacji odgrywają lokalne jednostki samorządu terytorialnego, stanowiące organy prowadzące dla publicznych szkół i placówek oświatowych. Ich stopniowo zwiększająca się autonomia oraz poszerzony zakres uprawnień w sposób naturalny wpłynęły na wzrost znaczenia jednostek samorządowych oraz środowiska oświatowego w kształtowaniu procesów edukacyjnych i ich efektów.

Mając na uwadze ogromne znaczenie edukacji na wszystkich poziomach rozwoju społeczno-gospodarczego, Miasto Bydgoszcz uznało za konieczne stworzenie nowego dokumentu, odpowiadającego oczekiwaniom i wyzwaniom współczesności, oraz włączenie w proces jego tworzenia, wzorem lat ubiegłych, przedstawicieli wszystkich głównych środowisk edukacyjnych.

Takim dokumentem jest „Program Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021–2030” (zwany dalej Programem).

Program oraz wynikające z niego cele i działania będą służyć stworzeniu jak najlepszych warunków do rozwoju młodych ludzi, podnoszeniu atrakcyjności i poziomu kształcenia, pogłębieniu współpracy międzynarodowej oraz powiązaniu edukacji z rynkiem pracy – a w konsekwencji służyć również rozwojowi miasta i regionu. Miasto Bydgoszcz będzie realizowało proces rozwoju edukacji poprzez kontynuowanie dotychczasowych i inicjowanie nowych przedsięwzięć zapisanych w „Wieloletniej prognozie finansowej Miasta”¹. Obejmują one inwestycje oświatowe, a także projekty finansowane ze środków UE. Niniejszy Program stanowi naturalną kontynuację zakończonej w ubiegłym roku „Strategii Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2013–2020”², będąc jednocześnie dokumentem wdrożeniowym ogólnej strategii rozwoju miasta, „Bydgoszcz 2030. Strategia Rozwoju”³, w obszarze edukacji (obszar II: Aktywni, otwarci i kompetentni obywatele; cel kierunkowy II.1), oraz strategii rozwoju regionalnego, wyznaczonej przez „Strategię rozwoju

¹ Wieloletnia prognoza finansowa Miasta Bydgoszczy została przyjęta uchwałą Nr XXXII/759/20 Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 16 grudnia 2020 r. Treść dokumentu dostępna jest pod adresem:

https://bip.um.bydgoszcz.pl/binary/Uchwa%C5%82a%20w%20sprawie%20wpf%20na%202021-2045_tcm30-267992.pdf

² Dokument *Strategia Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2013–2020* został przyjęty uchwałą Nr XXXVII/779/13 Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 30 stycznia 2013 r. Treść dokumentu dostępna jest pod adresem:

https://bip.um.bydgoszcz.pl/binary/Strategia%20Rozwoju%20Edukacji%20Miasta%20Bydgoszczy_tcm30-146709.pdf

³ Dokument *Bydgoszcz 2030. Strategia Rozwoju* został przyjęty uchwałą Nr XXIV/603/20 Rady Miasta Bydgoszczy z dnia 27 maja 2020 r. Treść dokumentu dostępna jest pod adresem:

<https://prawomiejskowe.pl/api/file/GetZipAttachment/26/1527614/preview>

województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku. Strategia Przyspieszenia 2030+”⁴. Powstałe w ciągu ostatnich lat dokumenty strategiczne, wyznaczające kierunki rozwoju Bydgoszczy, pozostają w ścisłym związku z kierunkami polityki Unii Europejskiej (wyrażonej zwłaszcza w dokumentach „Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu”⁵, oraz w przedstawionych przez Komisję Europejską projektach wniosków ustawodawczych w zakresie Polityki Spójności na lata 2021-2027) oraz polityki krajowej, zwłaszcza „Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)”⁶, a także „Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030”⁷.

Głównym celem Programu jest kontynuacja rozpoczętych już i z powodzeniem prowadzonych działań na rzecz edukacji w Mieście Bydgoszczy. Przyjęty w ramach „Strategii Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2013-2020” kierunek strategiczny, jakim jest *Aktywne uczestnictwo mieszkańców w społeczeństwie obywatelskim* wciąż pozostaje jednym z priorytetów oświatowych. Tło i podstawę niniejszego dokumentu stanowi również „Strategia Bydgoszcz 2030” oraz określony w jego ramach kierunek: *Bydgoszczanie rozwijający swoje talenty i wykorzystujący swoje umiejętności*, wyrażający jeden z celów Programu, jakim jest pielęgnowanie w bydgoszczanach perspektywy uczenia się przez całe życie (ang. *lifelong learning*).

Celem Programu nie jest jednak wyłącznie kontynuacja obecnych działań strategicznych, ale i rozszerzenie ich zakresu na inne obszary, ważne dla lokalnej społeczności. Takim obszarem, a jednocześnie **generalnym celem kierunkowym (misją rozwoju) niniejszego Programu, jest poprawa dobrostanu psychicznego i fizycznego wśród wszystkich uczestników procesu edukacyjnego - dzieci i młodzieży szkolnej, ale również ich nauczycieli, rodziców i opiekunów.**

Powstanie „Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021–2030” poprzedzone zostało systematyczną i szczegółową diagnozą stanu systemu edukacji w Bydgoszczy, a także badaniami z udziałem ekspertów i przedstawicieli środowiska oświatowego. W wyniku przeprowadzonych konsultacji oraz badań jakościowych z udziałem mieszkańców sformułowano priorytety i rekomendacje możliwych działań. Dokument Programu przygotowany został przez firmę Swarmcheck sp. z o.o.⁸, specjalizującą się w metodach wykorzystywania inteligencji zbiorowej i badaniach jakościowych, przy ścisłej współpracy z przedstawicielami Urzędu Miasta Bydgoszczy oraz licznym gronem ekspertów.

⁴ Dokument *Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku. Strategia Przyspieszenia 2030+* został przyjęty uchwałą Nr XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r. Treść dokumentu dostępna jest pod adresem:

https://kujawsko-pomorskie.pl/pliki/2020/planowanie/20201229_strategia/Strategia_Przyspieszenia_2030plus.pdf

⁵ *Strategia Europa 2020. Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu* została przyjęta 3 marca 2010 roku przez Komisję Europejską. Treść dokumentu dostępna jest pod adresem:

https://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_PL_ACT_part1_v1.pdf

⁶ Dokument *Strategia na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* został przyjęty uchwałą Nr 8 Rady Ministrów z dnia 14 lutego 2017 r. Treść dokumentu dostępna jest pod adresem:

<https://www.gov.pl/documents/33377/436740/SOR.pdf>

⁷ Dokument *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030* został przyjęty uchwałą Nr 102 Rady Ministrów z dnia 17 września 2019 r. Treść dokumentu dostępna jest pod adresem: <https://www.gov.pl/attachment/38c54257-5b35-4b2d-b379-c897a31c85e7>

⁸ <https://www.swarmcheck.pl>

2. Organizacja prac

Prezydent Miasta Bydgoszczy Zarządzeniem Nr 580/2020 z dnia 21 października 2020 r. powołał Panią Iwonę Waszkiewicz – Zastępcę Prezydenta Miasta Bydgoszczy – na Koordynatora procesu opracowywania „Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030”⁹. Podstawowym zadaniem Koordynatora było opracowanie przedmiotowego Programu.

W celu przeprowadzenia badań i opracowania szczegółowych treści Programu zawiązana została współpraca z firmą doradczo-eksperską Swarmcheck, która koordynowała proces pozyskiwania i integracji wiedzy w trakcie prac nad dokumentacją. Ponadto firma Swarmcheck zapewniła wsparcie na etapie formułowania celów, określenia wskaźników, projektowania systemu monitorowania, wdrażania i ewaluacji, przeprowadzania konsultacji społecznych oraz w pracach redakcyjnych projektu dokumentu.

W celu pozyskania wiedzy na temat stanu obecnego oraz postawienia diagnozy aktualnych problemów bydgoskiej oświaty, powołana została grupa planowania strategicznego, w skład której weszli przedstawiciele wielu podmiotów i środowisk działających na rzecz edukacji. To pozwoliło nie tylko uwzględnić postulaty wielu środowisk związanych z bydgoską oświatą, ale także przyczyniło się do większej integracji tych środowisk. Zespół ekspercki, którego skład zaproponowany został przez Urząd Miasta Bydgoszczy, stanowił grupę profesjonalistów – nie tylko ze względu na wysokie kompetencje oraz posiadaną wiedzę, ale także dzięki dużemu zaangażowaniu społecznemu członków. W grupie ekspertów znaleźli się reprezentanci licznych instytucji, organizacji i środowisk społecznych: Wydziału Edukacji i Sportu UMB oraz innych wydziałów Urzędu Miasta Bydgoszczy, Rady Miasta Bydgoszczy, Młodzieżowej Rady Miasta Bydgoszczy, Kujawsko-Pomorskiego Kuratorium Oświaty, Miejskiego Ośrodka Edukacji Nauczycieli w Bydgoszczy i poradni psychologiczno-pedagogicznych, pracownicy naukowcy Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, dyrektorzy i nauczyciele szkół podstawowych, ponadpodstawowych, w tym zawodowych oraz przedszkoli. W pracach zespołu brali udział również reprezentanci Powiatowego Urzędu Pracy, Związku Pracodawców „Pracodawcy Pomorza i Kujaw”, koordynatorzy projektów miejskich, przedstawiciele organizacji pozarządowych oraz rodzice dzieci w wieku szkolnym.

Imienny wykaz członków zespołu przygotowującego Program zamieszczono w rozdziale 3 „Uczestnicy procesu planowania strategicznego”.

Prace nad Programem, ze względu na szeroki zakres podejmowanych zagadnień, zakładały wykorzystanie zróżnicowanych metod badawczych na poszczególnych etapach ich realizacji, takich jak analiza źródeł i danych zastanych (tzw. *desk research*), konsultacje eksperckie, dyskusje oparte na „burzy mózgów”, badanie ankietowe, spotkania warsztatowe z interesariuszami oraz spotkania dyskusyjne z wykorzystaniem komputerowo wspomaganą argumentacji¹⁰. Z uwagi na sytuację epidemiczną, większość działań badawczych została zrealizowana online.

⁹ Treść zarządzenia dostępna jest pod adresem:

https://prawomiejskowe.pl/UrzadMiastaBydgoszczy/document/665189/Zarz%C4%85dzenie-580_2020

¹⁰ Szczegółowy opis wykorzystanych metod badawczych znajduje się w sekcji „Metodologia i przebieg badań”.

Etapy realizacji prac nad Programem:

- Etap 1. Powołanie zespołu ekspertów ze strony firmy Swarmcheck oraz Urzędu Miasta Bydgoszczy.
- Etap 2. Ustalenie ostatecznego brzmienia priorytetów polityki oświatowej oraz powołanie podzespołów odpowiedzialnych za pracę nad każdym z priorytetów.
- Etap 3. Analiza fiszek otrzymanych od ekspertów, zawierających wiedzę dotyczącą określonych obszarów i podobszarów tematycznych.
- Etap 4. Spotkania z ekspertami, mające na celu zebranie i uzupełnienie wiedzy oraz dyskusje na temat rekomendacji znajdujących się w nadesłanych fiszkach.
- Etap 5. *Desk research* poprzedzający pracę nad sprawozdaniem z konsultacji eksperckich.
- Etap 6. Stworzenie sprawozdania z konsultacji eksperckich oraz wyznaczenie głównych rekomendacji i priorytetów do dalszej szczegółowej dyskusji z interesariuszami.
- Etap 7. Stworzenie ankiety oraz przeprowadzenie ankietowego badania jakościowego online na grupie 1500 interesariuszy.
- Etap 8. Warsztaty online z grupami interesariuszy wykorzystujące metodę mapowania argumentacji.
- Etap 9. Analiza badania ankietowego i dokumentacji powarsztatowej oraz *desk research* uzupełniający dane potrzebne do stworzenia ostatecznego dokumentu.
- Etap 10. Integracja dotychczasowej wiedzy oraz stworzenie dokumentu "Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030".

W trakcie prac nad Programem w sposób szczególny korzystano z następujących materiałów i dokumentów planistycznych:

- Bydgoszcz 2030. Strategia Rozwoju,
- Strategia Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2013-2020,
- informacje statystyczne, materiały i opracowania będące w dyspozycji Wydziału Zintegrowanego Rozwoju i Środowiska oraz Wydziału Edukacji i Sportu Urzędu Miasta Bydgoszczy,
- informacje od ekspertów: urzędników wybranych komórek Urzędu Miasta Bydgoszczy, naukowców, dyrektorów jednostek systemu oświaty, koordynatorów projektów i organizacji edukacyjnych,
- wyniki jakościowego badania ankietowego oraz pogłębionego badania warsztatowego z udziałem przedstawicieli środowiska oświatowego oraz mieszkańców Bydgoszczy.

3. Uczestnicy procesu planowania strategicznego

W pracach nad Programem wzięli udział przedstawiciele różnorodnych środowisk związanych z procesem edukacji. Osoby te zaangażowane były w proces planowania strategicznego na różnych jego etapach – od konsultacji eksperckich i badań danych zastanych aż po pogłębione dyskusje warsztatowe z wykorzystaniem narzędzi do mapowania argumentacji. Zróżnicowany skład zespołu i niezwykle szerokie kompetencje poszczególnych jego członków przyczyniły się w sposób znaczący do utrzymania wysokiego poziomu merytorycznego na wszystkich etapach procesu pozyskiwania i przetwarzania danych.

Lp.	Imię i nazwisko	Miejsce pracy
1.	Magdalena Buschmann	Dyrektor Wydziału Edukacji i Sportu
2.	Joanna Busz	Zastępca Dyrektora Wydziału Edukacji i Sportu
3.	Szymon Borsich	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
4.	Anna Cieślak	Mieszkanka Bydgoszczy, rodzic
5.	dr hab. Barbara Ciżkowicz, prof. UKW	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
6.	prof. dr hab. Maria Deptuła	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
7.	dr Jolanta Jarczyńska	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
8.	dr Wioletta Junik	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
9.	Mikołaj Gabinecki	Przewodniczący Młodzieżowej Rady Miasta Bydgoszczy
10.	Jarosław Gózdź	Zastępca Dyrektora Powiatowego Urzędu Pracy
11.	Beata Kobus	organizacja pozarządowa

12.	dr Łukasz Kosiński	Dyrektor Miejskiego Ośrodka Edukacji Nauczycieli
13.	Agnieszka Kruk	Mieszkanka Bydgoszczy, rodzic, nauczycielka
14.	Beata Kuś	Kierownik Referatu Organizacji Oświaty Wydziału Edukacji i Sportu UMB
15.	Ryszard Lewandowski	Dyrektor Zespołu Szkół Mechanicznych nr 2
16.	Katarzyna Machalińska	Przewodnicząca Forum Dyrektorów Szkół i Placówek Oświatowych
17.	Anna Mackiewicz	Przewodnicząca Komisji Edukacji RMB
18.	Barbara Markiewicz	Dyrektor Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 1
19.	Lidia Mokarska	Mieszkanka Bydgoszczy, nauczycielka
20.	Przemysław Nowakowski	Nauczyciel w Zespole Szkół 32, koordynator Miejskiego Projektu "Szkoła Otwarta i Tolerancyjna"
21.	dr Blanka Poćwiardowska	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego
22.	Zofia Smolińska	Dyrektor Wydziału Funduszy Europejskich UMB
23.	Grażyna Szymańska	Starszy Wizytator, przedstawiciel Kujawsko-Pomorskiego Kuratora Oświaty
24.	Elżbieta Wiewióra	Sekretarz Miasta
25.	Hanna Wygocka	Dyrektor Biura "Pracodawcy Pomorza i Kujaw" Związek Pracodawców

26.	Edyta Pawlisch-Zarzycka	Dyrektor Przedszkola nr 26 „Pod Tęczowym Parasolem”
27.	Włodzimierz Złotnicki	Kierownik Referatu Strategii i Jakości Edukacji Wydział Edukacji i Sportu UMB
28.	Jan Cieślak	Swarmcheck
29.	Michalina Czerkawska	Swarmcheck
30.	dr Katarzyna Krawerenda-Wajda	Swarmcheck
31.	Agnieszka Proszewska	Swarmcheck
32.	dr Alicja Rybkowska	Swarmcheck
33.	Marcin Woźniak	Swarmcheck

4. Charakterystyka edukacji Miasta Bydgoszczy w roku szkolnym 2019/2020

4.1 Organizacja sieci szkół i placówek oświatowych

4.1.1. Sieć szkół i placówek oświatowych

W roku szkolnym 2019/2020 Miasto Bydgoszcz było organem prowadzącym dla 111 szkół i placówek oświatowych. Prowadziło przedszkola, szkoły, bursy, poradnie psychologiczno-pedagogiczne, Pałac Młodzieży i młodzieżowe domy kultury, schronisko młodzieżowe oraz Miejski Ośrodek Edukacji Nauczycieli. Działalnością dydaktyczno-opiekuńczo-wychowawczą objęto prawie 55,5 tysiąca uczniów i wychowanków. Szczegółowe zestawienie typów i liczby szkół, placówek oraz liczby uczniów i uczestników zajęć w roku szkolnym 2019/2020 przedstawiono w tabeli poniżej:

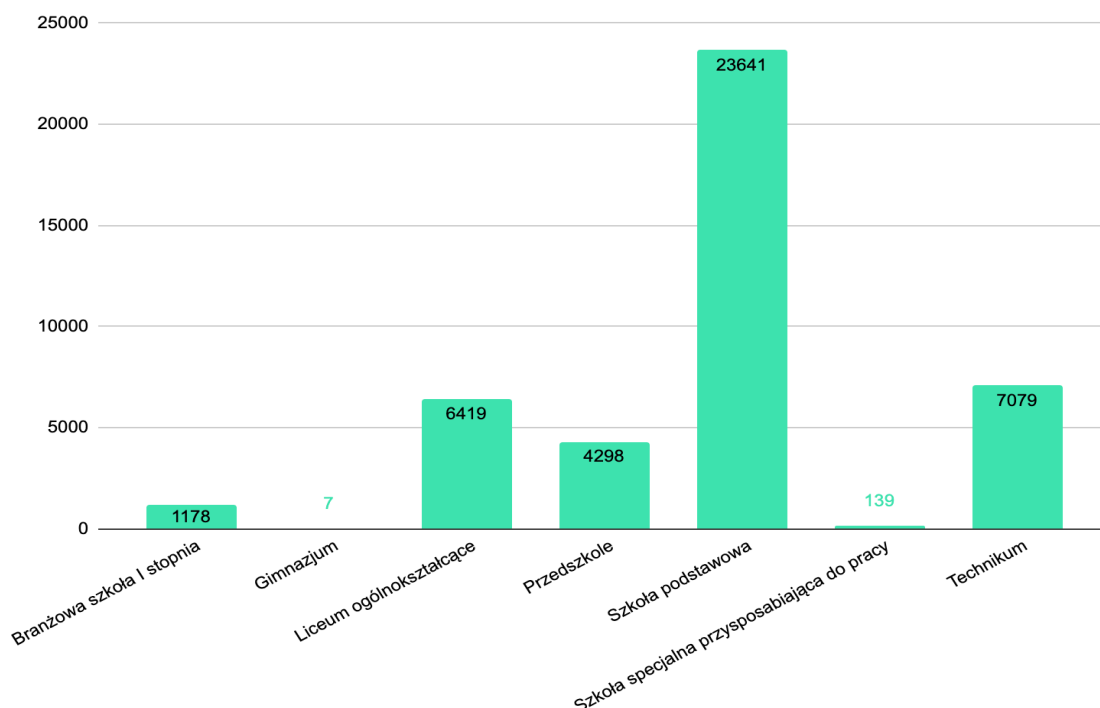
Lp.	Typ szkoły/placówki	Liczba szkół/placówek oświatowych	Liczba uczniów/uczestników w zajęciach
1.	Samodzielne szkoły: • przedszkola • szkoły podstawowe • licea ogólnokształcące • szkoły branżowe	24 32 11 1	3 472 16 380 5 657 102
2.	Zespoły szkół: • specjalny ośrodek szkolno-wychowawczy • zespoły szkół • zespoły szkół i placówek • zespoły szkół zawodowych	1 16 1 13	177 7 970 621 8 382
Razem (pkt 1 i 2)		99	42 761
3.	Pozostałe placówki: • bursy, internaty • poradnie psychologiczno-pedagogiczne • Pałac Młodzieży • młodzieżowe domy kultury • schronisko młodzieżowe • Miejski Ośrodek Edukacji Nauczycieli	5 2 1 6 1 1	956 0 4 343 7 406 0 0
Razem (pkt 3)		16	12 705

4.1.1.1. Szkoły - dane ogólne

W roku szkolnym 2019/2020 z oferty edukacyjnej przedszkoli i szkół prowadzonych przez Miasto Bydgoszcz skorzystało **42 761 uczniów i słuchaczy**, w tym:

- 42 427 uczniów, czyli dzieci i młodzieży,
- 334 słuchaczy, czyli osób dorosłych.

na poniższym wykresie znajduje się szczegółowe zestawienie liczby uczniów i słuchaczy korzystających z usług poszczególnych typów szkół i placówek:

Wykres 1. Zestawienie liczby uczniów i słuchaczy korzystających z usług poszczególnych typów szkół i placówek.

4.1.1.2. Przedszkola publiczne

W roku szkolnym 2019/2020 Miasto Bydgoszcz było organem prowadzącym dla 32 przedszkoli, z których 24 funkcjonują jako samodzielne placówki, 6 wchodzi w skład zespołów szkół oraz 2 znajdują się w zespołach szkolno-przedszkolnych. Ponadto oddziały rocznego przygotowania przedszkolnego zostały utworzone w 20 szkołach podstawowych (16 w samodzielnych szkołach podstawowych, 3 w szkołach podstawowych przy zespołach szkół oraz 1 w Zespole Szkół i Placówek nr 1).

Z wychowania przedszkolnego w roku szkolnym 2019/2020 korzystało 5 220 dzieci. W tym:

- 3 468 uczęszczało do samodzielnych placówek,
- 1 153 uczęszczało do przedszkoli zlokalizowanych w zespołach szkół,
- 599 uczęszczało do oddziałów przedszkolnych zorganizowanych w szkołach podstawowych.

4.1.1.3. Szkoły podstawowe

W roku szkolnym 2019/2020 w Bydgoszczy funkcjonowało 50 szkół podstawowych, w tym:

- 32 jako samodzielne jednostki,
- 18 w zespołach.

Obowiązek szkolny w wyżej wymienionych placówkach dla dzieci i młodzieży realizowało **ogółem 22 598 uczniów**, w tym 2 825 w klasie 1. W Szkole Podstawowej dla Dorosłych naukę kontynuowało **100 osób**.

W swojej strukturze szkoły podstawowe posiadały, oprócz oddziałów ogólnodostępnych, także oddziały integracyjne, sportowe, mistrzostwa sportowego, dwujęzyczne oraz specjalne.

O wyborze typu oddziału, w którym uczą się dzieci, decydują przede wszystkim ich rodzice. Wpływ na to mają m.in. zainteresowania i zdolności uczniów.

Struktura oddziałów w szkołach podstawowych w roku szkolnym 2019/2020 przedstawiona jest w poniższej tabeli:

Lp.	Typ oddziału	Szkoła podstawowa	Liczba uczniów	Liczba oddziałów
1.	Oddziały ogólnodostępne	SP02; SP04; SP09; SP10; SP13; SP14; SP15; SP16; SP17; SP18; SP19; SP20; SP22; SP25; SP26; SP27; SP28; SP30; SP31; SP32; SP34; SP35; SP36; SP37; SP38; SP40; SP41; SP43; SP45; SP46; SP47; SP48; SP56; SP57; SP58; SP60; SP61; SP62; SP63; SP64; SP65; SP66; SP67; SPDor.	17246	811
2.	Oddziały sportowe	SP04; SP09; SP10; SP14; SP16; SP25; SP27; SP31; SP32; SP37; SP41; SP45; SP48; SP60; SP63; SP64; SP65; SP66; SP67.	1818	92
3.	Oddziały mistrzostwa sportowego	SP02; SP15; SP31; SP47; SP56; SP60; SP44MS.	1214	62
4.	Oddziały integracyjne	SP12; SP13; SP18; SP20; SP25; SP56; SP65; SP67.	1783	99
5.	Oddziały specjalne	SP01S; SP13; SP23S; SP48; SP51S; SP55.	417	80
6.	Oddziały dwujęzyczne	SP17; SP30; SP32; SP46.	220	9
	Razem		22698	1153

4.1.1.4. Szkoły ponadpodstawowe dla młodzieży

Sieć szkolnictwa ponadpodstawowego dla młodzieży w roku szkolnym 2019/2020 tworzyło w Bydgoszczy **12 samodzielnych szkół i 17 szkół zorganizowanych w zespoły szkół**. W strukturze tych jednostek powołano:

- 15 liceów ogólnokształcących,
- 13 techników,
- 13 branżowych szkół I stopnia,

- centrum kształcenia zawodowego.

Uczęszczało do nich **14 449 uczniów**, odpowiednio:

- 6 192 do liceów ogólnokształcących,
- 7 079 do techników,
- 1 178 do branżowych szkół I stopnia.

Centrum Kształcenia Zawodowego organizowało zajęcia praktyczne dla uczniów macierzystego Zespołu Szkół Mechanicznych nr 2 oraz dodatkowo dla 114 uczniów innych bydgoskich szkół kształcenia zawodowego.

4.1.1.5. Kształcenie ustawiczne dorosłych

W roku szkolnym 2019/2020 naukę w publicznych szkołach dla dorosłych podjęto w trybie stacjonarnym i zaocznym **w 14 oddziałach 334 słuchaczy**, odpowiednio **107 w szkole podstawowej i 227 w liceach ogólnokształcących**. Dodatkowo **481 osób dorosłych uczestniczyło w 20 kwalifikacyjnych kursach zawodowych organizowanych przez 6 placówek**, nabywając umiejętności w jednej z 14 kwalifikacji zawodowych.

Od kilku lat zainteresowanie dorosłych kształceniem w publicznych szkołach dla dorosłych utrzymuje się na bardzo niskim poziomie. W minionym roku szkolnym działalność edukacyjną prowadziły:

- Szkoła Podstawowa dla Dorosłych,
- I Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych,
- IV Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych,
- VI Liceum Ogólnokształcące dla Dorosłych.

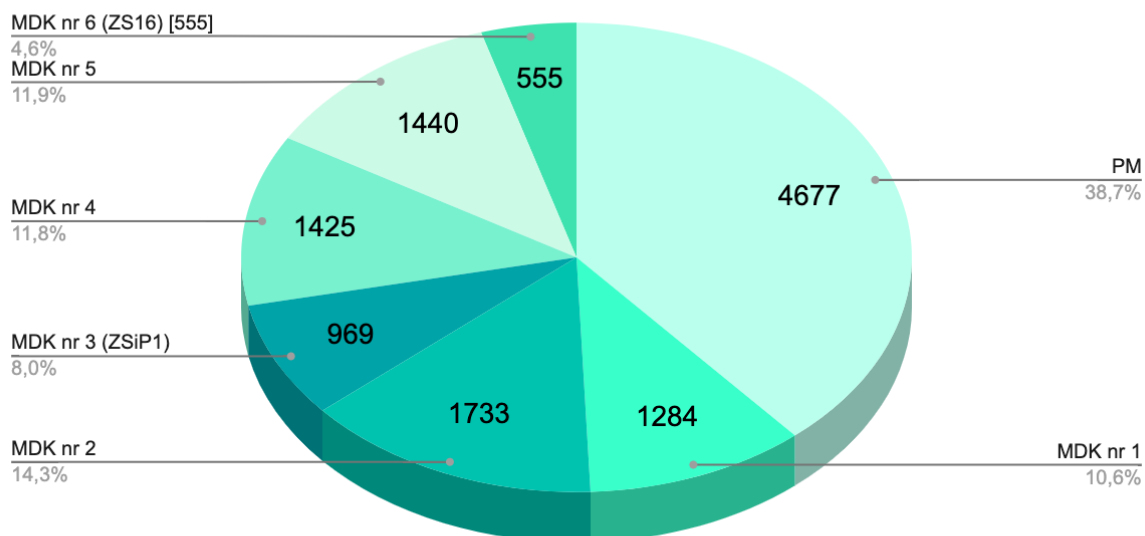
4.1.1.6. Pozostałe placówki oświatowe

Jak wynika z ustawowych zapisów system oświaty obejmuje nie tylko przedszkola i szkoły różnego typu, ale także inne placówki oświatowe. Miasto Bydgoszcz jest organem prowadzącym dla:

- Pałacu Młodzieży i sześciu młodzieżowych domów kultury,
- Szkolnego Schroniska Młodzieżowego,
- trzech burs (jedna z oddziałem specjalnym),
- dwóch poradni psychologiczno-pedagogicznych,
- Miejskiego Ośrodka Edukacji Nauczycieli.

Z oferty edukacyjnej placówek wychowania pozaszkolnego, tj. Pałacu Młodzieży oraz 6. młodzieżowych domów kultury, w roku szkolnym 2019/2020, w zajęciach stałych uczestniczyło **12 083 dzieci i młodzieży**.

Poniższy wykres prezentuje liczbę uczestników zajęć stałych w placówkach wychowania pozaszkolnego w roku szkolnym 2019/2020 oraz procentowy udział placówek w łącznej liczbie uczestników zajęć.

Wykres 2. Uczestnicy zajęć stałych w placówkach wychowania pozaszkolnego w roku szkolnym 2019/2020.

Placówki prowadziły różnego rodzaju zajęcia stałe. Cieszyły się one dużym zainteresowaniem, co przedstawia poniższa tabela:

Rodzaj zajęć	Liczba form zajęć stałych	Liczba uczestników stałych
artystyczne	339	5 180
informatyczne	34	485
inne	29	425
przedmiotowe	196	2 785
sportowe	167	2 905
techniczne	1	24
turystyczno-krajoznawcze	16	279
Razem	782	12 083

Oprócz zajęć stałych placówki organizowały szereg imprez przeznaczonych dla wszystkich zainteresowanych – wszelkiego rodzaju przeglądy np. teatralne, muzyczne, wystawy, festiwale, konkursy, rozgrywki sportowe, zabawy, uroczystości okazjonalne.

Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr 1 i nr 2 prowadzą szeroką działalność, której celem jest udzielenie pomocy zarówno uczniom i ich rodzicom, jak również nauczycielom. Szczegółowa informacja o działalności poradni w zakresie diagnostyki (liczby postawionych diagnoz) w roku szkolnym 2019/20 zawarta jest w poniższej tabeli:

	Psychologiczna	Pedagogiczna	Logopedy	Lekarska	Związana z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej
Dzieci w wieku przedszkolnym	300	319	108	108	0
Uczniowie szkół podstawowych	2 047	2 083	257	277	35
Uczniowie szkół ponadpodstawowych	202	132	3	81	5
Razem	2 549	2 534	368	466	40

Poradnie, oprócz pracy diagnostycznej, prowadzą również różnorodne formy pracy bezpośredniej. Ich rodzaje oraz liczbę uczestników, korzystających z form wsparcia w roku szkolnym 2019/20 przedstawia tabela poniżej:

	Dzieci do 3 roku życia	Dzieci w wieku przedszkolnym	Uczniowie szkół podstawowych	Uczniowie szkół ponadpodstawowych	Nauczyciele	Rodzice	Suma końcowa
Badania przesiewowe mowy	26	3 036	207	0	0	0	3 269
Badania przesiewowe słuchu	0	7	59	2	0	0	68
Badania przesiewowe wzroku	1	24	238	6	0	0	269
Inne badania przesiewowe	9	6	414	0	0	0	429
Porady po badaniach przesiewowych	0	375	134	3	0	0	512
Indywidualne porady zawodowe bez badań	0	0	112	1	0	0	113
Indywidualne porady zawodowe na podstawie badań	0	0	57	2	0	0	59

Porady	26	103	36	39	449	1 204	1 857
Konsultacje	0	49	28	7	451	830	1 365
Treningi	0	303	486	1	6	10	806
Warsztaty	0	227	1 128	67	225	189	1 836
Prelekcje, wykłady	0	0	0	0	0	249	249
Mediacje	0	0	1	0	3	16	20
Razem	62	4 130	2 900	128	1 134	2 498	10 852

W roku szkolnym 2019/2020 poradnie wydały łącznie 1 138 orzeczeń oraz 2 584 opinie, w tym 270 w sprawie wczesnego wspomaganie rozwoju.

Miejski Ośrodek Edukacji Nauczycieli, funkcjonujący od 2013 r., od 29 sierpnia 2019 r. jest placówką akredytowaną, zgodnie z rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 11 października 2018 r. w sprawie akredytacji placówek doskonalenia nauczycieli (Dz.U. z 2018 r. poz. 2029). Na podstawie porozumienia z Kujawsko-Pomorskim Kuratorem Oświaty w Bydgoszczy, placówka została ujęta w „Planie sieci doradztwa metodycznego na terenie województwa kujawsko – pomorskiego”, z uwzględnieniem zasięgu oddziaływania na Miasto Bydgoszcz oraz powiaty: bydgoski, inowrocławski, mogileński, nakielski, sępoleński, świecki, tucholski, żniński.

W roku szkolnym 2019/2020 opieką metodyczną byli objęci przede wszystkim nauczyciele z przedmiotów nauczania: język polski, religia, matematyka, biologia, geografia, historia, wychowanie fizyczne, edukacja wczesnoszkolna, przedmioty artystyczne, a także dyrektorzy, wicedyrektorzy, opiekunowie stażu, nauczyciele będący na ścieżce awansu zawodowego oraz nauczyciele dzieci migrantów i reemigrantów. Prowadzone były formy wsparcia w postaci warsztatów, seminariów, konferencji, sieci współpracy, szkoleniowych rad pedagogicznych (w formach stacjonarnych oraz on-line).

W Bydgoszczy funkcjonują trzy **bursy**, które zapewniają opiekę młodzieży uczącej się poza miejscem stałego zamieszkania. W roku szkolnym 2019/2020 z tej formy opieki skorzystało 551 uczniów, w tym także uczniowie niepełnosprawni.

4.1.2. Szkoły i placówki niepubliczne

Ustawowym obowiązkiem jednostki samorządu terytorialnego jest ewidencjonowanie i dotowanie szkół i placówek niepublicznych działających na terenie gminy/powiatu. Obowiązek ten określa ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. - Prawo Oświatowe (Dz. U. 2020 r. poz.910). Osoby prawne i fizyczne mogą zakładać szkoły i placówki niepubliczne **po uzyskaniu wpisu do ewidencji prowadzonej przez jednostkę samorządu terytorialnego** obowiązującą do prowadzenia odpowiedniego typu publicznych szkół i placówek.

Aktualny stan liczbowy – szkoły i placówki niepubliczne w ewidencji prowadzonej przez Miasto Bydgoszcz przedstawia poniższa tabela:

Lp.	Typ szkoły/placówki	Liczba oddziałów
1.	Szkoła podstawowa dla dzieci i młodzieży	9
2.	Szkoła podstawowa dla dzieci i młodzieży specjalna	1
3.	Liceum Ogólnokształcące dla młodzieży	10
4.	Technikum dla młodzieży	12
5.	Branżowa Szkoła I Stopnia	4
6.	Szkoła podstawowa dla dorosłych	2
7.	Szkoła Policealna	42
8.	Liceum Ogólnokształcące dla dorosłych	9
9.	Placówka kształcenia ustawicznego	32
10.	Placówka opiekuńczo-wychowawcza	5
11.	Niepubliczna Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna	7
12.	Przedszkole niepubliczne	78
13.	Punkt przedszkolny	8
	Razem	219

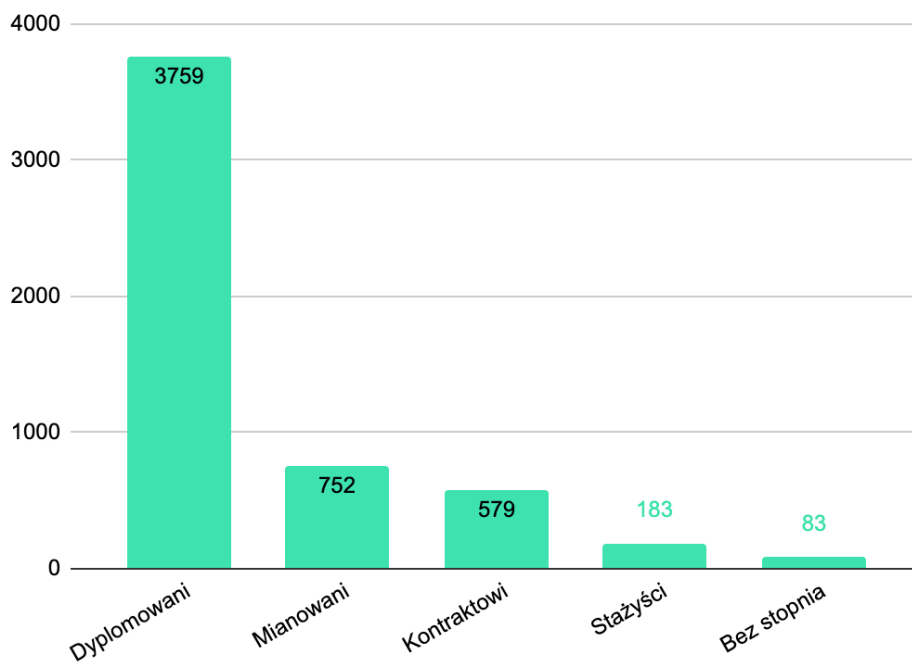
4.1.3. Kadra nauczycielska szkół i placówek oświatowych

W roku szkolnym 2019/2020 w szkołach i placówkach oświatowo-wychowawczych prowadzonych przez Miasto Bydgoszcz pracowało **5 356 nauczycieli**, w tym:

- 4 150 zatrudnionych w pełnym wymiarze,
- 1 206 zatrudnionych w niepełnym wymiarze.

W roku szkolnym 2019/2020 na 5 356 zatrudnionych nauczycieli 5 155 ukończonych miało studia magisterskie. Wykształcenie wyższe zawodowe lub studia I stopnia posiadało 109 nauczycieli, a 59 stopień doktora. Pozostałych 33 nauczycieli charakteryzowało się niższym poziomem wykształcenia. Upnień pedagogicznych nie posiadało 22 nauczycieli.

Nauczyciele systematycznie zdobywają kolejne stopnie awansu zawodowego. W roku szkolnym 2019/2020 było zatrudnionych 4 511 nauczycieli posiadających dwa najwyższe stopnie awansu zawodowego tj. nauczyciela dyplomowanego i mianowanego. Łącznie te dwie grupy pedagogów stanowiły 84,23% ogółu pracujących nauczycieli. Na poniższym wykresie widoczne jest ilościowe zestawienie nauczycieli według stopni awansu zawodowego.

Wykres 3. Ilościowe zestawienie nauczycieli według stopni awansu zawodowego.

4.1.4. Wyniki egzaminów bydgoskich szkół

4.1.4.1. Egzamin ósmoklasistów

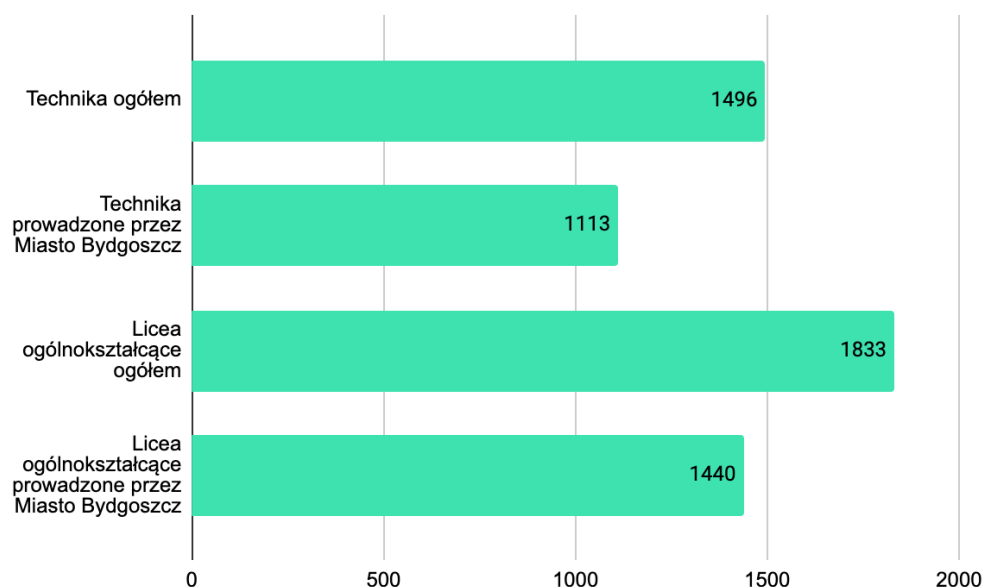
Wyniki egzaminu ósmoklasistów w Bydgoszczy i województwie kujawsko-pomorskim znajdują się w poniższej tabeli.

	Język polski (%)	Matematyka (%)	Język angielski (%)	Język niemiecki (%)
Bydgoszcz	59	47	59	35
Województwo kujawsko-pomorskie	56	43	50	36
Różnica	+3	+4	+9	-1

4.1.4.2 Egzamin maturalny

W Bydgoszczy w 2020 r. o świadectwo dojrzałości ubiegało się 3 329 absolwentów¹¹ szkół ponadpodstawowych, w tym 2 553 ze szkół prowadzonych przez Miasto Bydgoszcz. Liczba przystępujących do egzaminu w poszczególnych typach szkół ponadpodstawowych kształtuje się tak, jak to pokazuje poniższy diagram.

¹¹ W tej liczbie zawierają się wyłącznie tegoroczni absolwenci, którzy przystąpili do egzaminów z wszystkich przedmiotów obowiązkowych.

Wykres 4. Liczba osób przystępujących do egzaminu maturalnego w czerwcu 2020 roku.

W poniższej tabeli przedstawiono zdawalność egzaminu maturalnego w poszczególnych typach bydgoskich szkół ponadpodstawowych (szkoły publiczne i niepubliczne, dla młodzieży i dorosłych oraz szkoły prowadzone przez Miasto Bydgoszcz) po egzaminie poprawkowym we wrześniu 2020 r.

	Liczba osób, które zdały egzamin					
	Licea ogólnokształcące ogółem	Licea ogólnokształcące prowadzone przez Miasto Bydgoszcz	Technika ogółem	Technika prowadzone przez Miasto Bydgoszcz	Licea i technika ogółem	Licea i technika prowadzone przez Miasto Bydgoszcz
Przystąpiło	1 833	1 440	1 496	1 113	3 329	2 553
Zdało	1 571	1 399	1 182	945	2 753	2 344
Zdało w %	86%	97%	79%	85%	83%	92%

Poniższa tabela przedstawia wyniki egzaminu maturalnego z poszczególnych przedmiotów obowiązkowych we wszystkich szkołach (publicznych i niepublicznych) w Bydgoszczy oraz w szkołach prowadzonych przez Miasto Bydgoszcz w porównaniu do szkół w województwie kujawsko-pomorskim - czerwiec 2020 r.

	Język polski (%)	Matematyka (%)	Język angielski (%)	Język niemiecki (%)
Szkoły prowadzone przez Miasto Bydgoszcz	54	58	82	65
Województwo kujawsko-pomorskie	50	50	69	47
Różnica	+4	+8	+13	+18
Wszystkie szkoły w Bydgoszczy	50	52	74	62
Województwo kujawsko-pomorskie	50	50	69	47
Różnica	0	+2	+5	+15

4.1.4.3 Egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie

Egzamin potwierdzający kwalifikacje w zawodzie jest formą oceny poziomu opanowania przez zdających wiadomości i umiejętności z zakresu jednej kwalifikacji wyodrębnionej w zawodzie, ustalonych w podstawie programowej kształcenia w zawodach.

W roku szkolnym 2019/2020 w szkołach prowadzonych przez Miasto Bydgoszcz dyplom potwierdzający kwalifikacje zawodowe i tytuł technika uzyskało **894 uczniów w 32 zawodach**.

4.1.5 Osiągnięcia uczniów w konkursach i olimpiadach

Uczniowie bydgoskich szkół chętnie uczestniczą w różnego rodzaju konkursach i olimpiadach. Osiągnięcia uczniów szkół podstawowych i ponadpodstawowych prowadzonych przez Miasto Bydgoszcz w olimpiadach i konkursach o zasięgu wojewódzkim i ogólnopolskim:

- konkursy przedmiotowe dla uczniów szkół podstawowych w roku szkolnym 2019/2020, etap wojewódzki: liczba laureatów – 48, liczba finalistów – 66,
- olimpiady przedmiotowe dla uczniów szkół ponadpodstawowych w roku szkolnym 2019/2020, etap ogólnopolski: 17 finalistów,
- olimpiady i turnieje zawodowe dla uczniów szkół ponadpodstawowych: liczba laureatów – 2, liczba finalistów – 44.

4.1.6. Finansowanie oświaty

Z uwagi na budżet szkół i placówek oświatowych realizowany w ujęciu kalendarzowym i cykliczne okresy sprawozdawcze, dane ekonomiczne przedstawione w przedmiotowym materiale ujęte zostały w dwóch okresach:

- od września do grudnia 2019 roku,
- od stycznia do sierpnia 2020 roku (w przypadku szkół i placówek niepublicznych od stycznia 2019 r. do czerwca 2020 roku).

Na bieżącą działalność publicznych jednostek oświatowych w roku szkolnym 2019/2020 poniesiono wydatki w łącznej kwocie **542 753 562,67 zł**:

- A. w okresie od września do grudnia 2019 roku wydatkowano: 183 531 170,46 zł,
- B. w okresie od stycznia do sierpnia 2020 roku wydatkowano: 359 222 392,21 zł.

Jednostki budżetowe w roku szkolnym 2019/2020 realizowały swoją podstawową statutową działalność dokonując wydatków zgodnie z klasyfikacją budżetową określoną Rozporządzeniem Ministra Finansów z dnia 2 marca 2010 r. w sprawie szczegółowej klasyfikacji dochodów, wydatków, przychodów i rozchodów oraz środków pochodzących ze źródeł zagranicznych (Dz.U. 2014 r. poz. 1053).

Wydatki, o których mowa powyżej, dotyczyły działań:

- 801 – Oświata i wychowanie,
- 854 – Edukacyjna opieka wychowawcza,
- 851 – Ochrona zdrowia.

4.2. Szkoły wyższe

W 2020 roku w Bydgoszczy działa 10 szkół wyższych, z tego:

- 4 to uczelnie publiczne:
 - Uniwersytet Kazimierza Wielkiego,
 - Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy,
 - Akademia Muzyczna,
 - Collegium Medicum UMK,
- 6 to uczelnie niepubliczne:
 - Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa,
 - Wyższa Szkoła Gospodarki,
 - Bydgoska Szkoła Wyższa,
 - Wyższa Szkoła Nauk o Zdrowiu, (oraz wydziały zamiejscowe)
 - Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu,
 - Wyższa Szkoła Informatyki i Umiejętności w Łodzi.

Liczba studentów w latach 2013-2019:

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Studenci	36 423	34 616	32 947	31 598	28 813	27 058	28 361	30 272
Studenci obcokrajowcy	b.d.	716	696	989	1 216	1 418	1 414	1 292

Kierunki studiów

Szkoły wyższe w Bydgoszczy kształcą na 160 kierunkach I stopnia, 95 kierunkach II stopnia, 13 kierunkach studiów jednolitych, 21 kierunkach III stopnia (informacja na podstawie sprawozdań złożonych przez uczelnie).

Liczba kierunków wg stopni kształcenia:

Lp.	Nazwa uczelni	I stopień	II stopień	studia jednolite	III stopień
1.	Uniwersytet Kazimierza Wielkiego	51	31	2	7
2.	Uniwersytet Technologiczno-Przyrodniczy	35	20	0	5
3.	Collegium Medicum UMK	13	9	4	6
4.	Akademia Muzyczna	6	6	0	3
5.	Wyższa Szkoła Gospodarki	17	6	3	0
6.	Kujawsko-Pomorska Szkoła Wyższa	10	5	1	0
7.	Bydgoska Szkoła Wyższa	10	10	1	0
8.	Wyższa Szkoła Nauk o Zdrowiu	2	1	1	0
9.	Wyższa Szkoła Bankowa w Toruniu - Wydział Finansów i Zarządzania w Bydgoszczy	14	7	1	0
10.	Wyższa Szkoła Informatyki i Umiejętności w Łodzi - Wydział Zamiejscowy w Bydgoszczy	2	0	0	0
	Razem	160	95	13	21

4.3. Zmiany demograficzne

Liczba ludności Bydgoszczy wynosi **352 tys. mieszkańców** wg stanu na dzień 31.12.2019.

Mieszkańcy miasta w grupach wiekowych do 24 lat:

Grupa wiekowa	2019
Żłobkowa: 0-2 lata	9 645
Przedszkolna: 3-6 lat	12 262
Szkoły podstawowe: 7-15 lat	28 172
Szkoły ponadpodstawowe: 16-18 lat	8 625
Studencka: 19-24 lata	18 367

Źródło: Bank danych Lokalnych, GUS

W latach 2013-2019 jedynie w grupie osób w wieku 7-15 lat zanotowano przyrosty liczby mieszkańców. W pozostałych grupach młodzieży szkół ponadpodstawowych oraz studenckiej obserwowano spadek liczby mieszkańców.

Prognoza GUS do 2050 r. wskazuje, że w okresie realizacji "Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030":

- wystąpi tendencja spadkowa wśród uczniów wieku 7-15 lat (szkoła podstawowa)

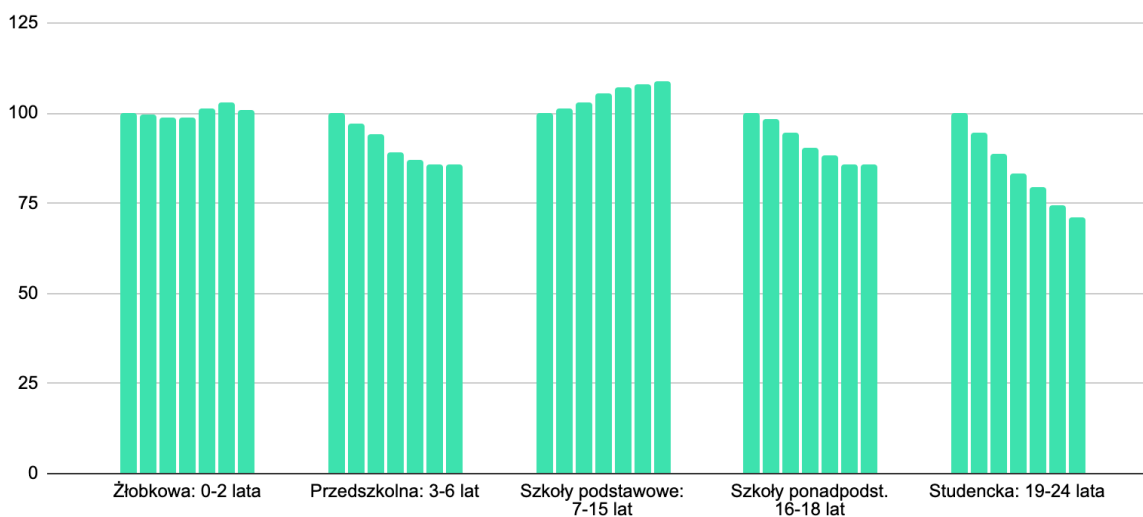
- w grupie mieszkańców w wieku 16-18 lat (szkoła ponadpodstawowa) zahamowany zostanie spadek populacji i od roku 2021 do roku 2025 prognozuje się jej przyrost.
- w grupie studenckiej prognoza przewiduje stopniowe zahamowanie spadku populacji i od roku 2025 do 2030 jej przyrost.

Szczegółowe dane znajdują się na poniższych wykresach oraz w tabelach.

Poniższa tabela ilustruje dynamikę zmian liczby mieszkańców Bydgoszczy w grupach wiekowych od 0 do 24 lat w latach 2013-2019 (2013 r. = 100,0):

	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Żłobkowa: 0-2 lata	100,0	99,7	98,6	98,9	101,4	103,1	100,8
Przedszkolna: 3-6 lat	100,0	97,3	94,0	89,1	87,1	85,9	85,6
Szkoły podstawowe: 7-15 lat	100,0	101,2	103,0	105,6	107,1	108,0	109,0
Szkoły ponadpodstawowe: 16-18 lat	100,0	98,2	94,6	90,2	88,1	85,9	85,6
Studencka: 19-24 lata	100,0	94,8	88,6	83,4	79,3	74,6	71,1

Źródło: Bank Danych Lokalnych; GUS

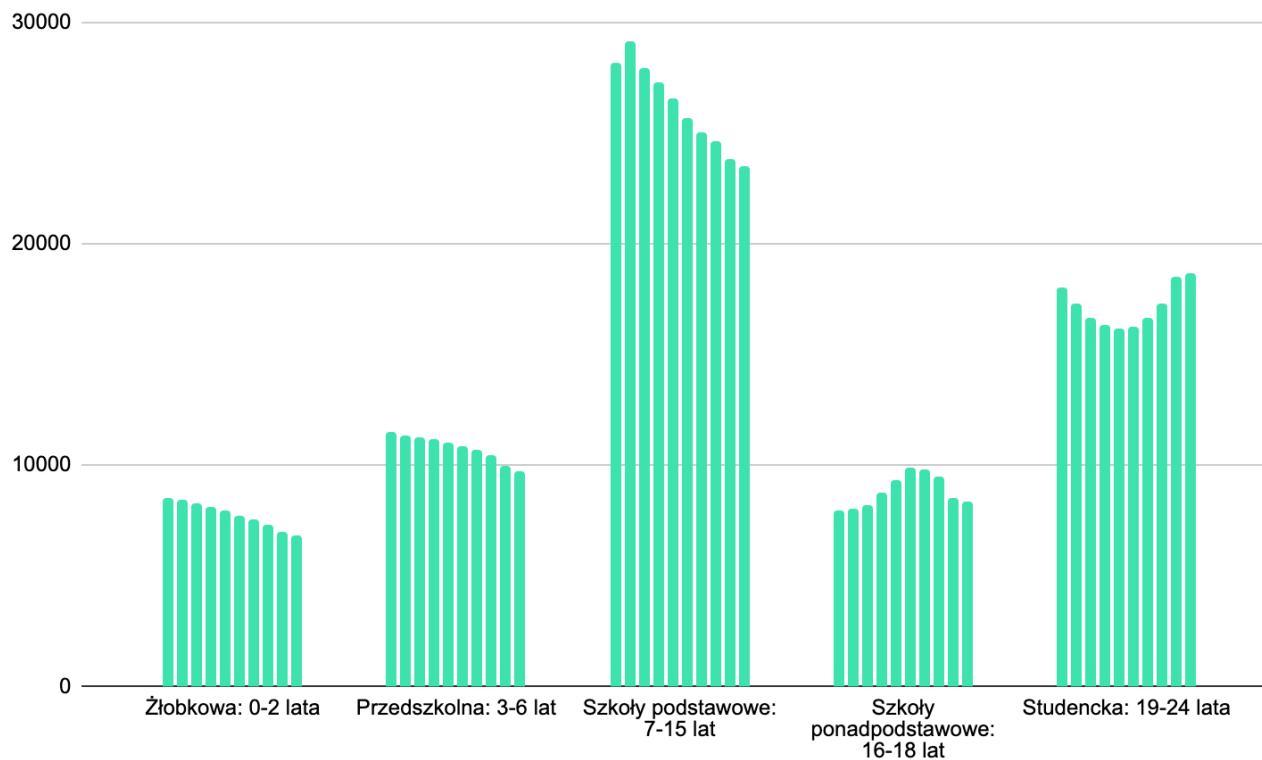

Wykres 5. Dynamika zmian liczby mieszkańców Bydgoszczy w grupach wiekowych do 24 lat w latach 2013-2019 (każda kolumna reprezentuje wartość liczbową charakterystyczną dla lat od 2013 do 2019).

Prognozowaną liczbę ludności według grup wiekowych do 2030 r. prezentuje poniższa tabela:

	2020	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Żłobkowa: 0-2 lata	8516	8399	8258	8096	7919	7725	7528	7334	7 148	6976	6818
Przedszkolna: 3-6 lat	11535	11368	11243	11140	11016	10853	10659	10442	10 202	9952	9698
Szkoły podstawowe: 7-15 lat	28140	29111	27895	27263	26550	25694	25047	24634	24 223	23858	23486
Szkoły ponadpodstawowe: 16-18 lat	7943	8029	8227	8780	9317	9871	9838	9475	8 936	8530	8341
Studencka: 19-24 lata	18004	17269	16646	16292	16156	16260	16656	17269	18 014	18524	18689

Źródło: Prognoza ludności na lata 2014-2050; GUS 2014

Wykres 6. Prognozowana liczba ludności według grup wiekowych do 2030 (każda kolumna reprezentuje wartość liczbową charakterystyczną dla lat od 2020 do 2030).

Prognoza zmian ludności do 2030 r. wg grup wiekowych (spadek/przyrost) w stosunku do roku poprzedniego:

Rok	Żłobkowa: 0-2 lata	Przedszkolna: 3-6 lat	Szkoły podstawowe: 7-15 lat	Szkoły ponadpodstawowe: 16-18 lat	Studencka: 19-24 lata
2020	-78	-217	294	-155	-571
2021	-117	-167	-29	86	-735
2022	-141	-125	-216	198	-623
2023	-162	-103	-632	553	-354
2024	-177	-124	-713	537	-136
2025	-194	-163	-856	554	104
2026	-467	-194	-647	-33	396
2027	-194	-217	-413	-363	613
2028	-186	-240	-411	-539	745
2029	-172	-250	-365	-406	510
2030	-158	-254	-370	-189	156

	spadek
	przyrost

Źródło: Prognoza ludności na lata 2014-2050; GUS 2014

5. Diagnoza stanu bydgoskiej oświaty - analiza badań jakościowych

5.1. Metodologia i przebieg badań

Wszystkie badania zrealizowano w ramach podziału tematyki związanej z rozwojem edukacji w Bydgoszczy na 8 priorytetów oświatowych¹²:

1. Edukacja jako odpowiedź na potrzeby gospodarki i rynku pracy.
2. Podwyższanie kompetencji uczniów, nauczycieli, dyrektorów jednostek systemu oświaty.
3. Narzędzia i zasoby cyfrowe oraz metody kształcenia na odległość dla poprawy efektywności kształcenia.
4. Uwzględnianie poziomu rozwoju uczniów w procesach edukacyjnych i wychowawczych.
5. Umiędzynarodowienie procesu edukacji jako odpowiedź na wyzwania globalizującego się świata.
6. Poprawa infrastruktury technicznej jednostek systemu oświaty z uwzględnieniem potrzeb uczniów.
7. Wsparcie dla edukacji społeczno-kulturalnej i poszanowania społeczeństwa obywatelskiego.
8. Dobrostan psychiczny, aktywność fizyczna i sport dla zdrowia dzieci i młodzieży.

Aby zapewnić maksymalną rzetelność badań, zastosowano triangulację, będącą podejściem do prowadzenia badań społecznych popularnym zwłaszcza w odniesieniu do złożonych zagadnień oraz obszernych ewaluacji. Podejście triangulacyjne, łączące zastosowanie ilościowych i jakościowych metod badawczych, służy weryfikacji informacji pochodzących z różnorodnych źródeł oraz umożliwia lepsze dotarcie do danych, ułatwiając tym samym spojrzenie na analizowany problem z wielu perspektyw.

Badanie źródeł i danych dostarczonych przez jednostki UMB oraz ekspertów bazowało na przeglądzie danych zastanych. Pozostałe metody wspierające, jakimi były konsultacje z ekspertami, ankieta oraz spotkania warsztatowe z różnymi grupami interesariuszy, pozwoliły na pozyskanie danych pierwotnych, niezbędnych do diagnozy celów, ale i uzupełniających brakujące informacje.

Podczas pozyskiwania i konsolidacji wiedzy w ramach konsultacji eksperckich oraz warsztatów z interesariuszami wykorzystano elementy Metody Aktywnego Planowania Strategii (MAPS), szeroko stosowanej w podobnych sytuacjach w krajach Unii Europejskiej. Istotą MAPS jest założenie, że informacje i wiedza potrzebne do opracowania strategii istnieją, ale ich poszczególne elementy są nieskoordynowane oraz nieuporządkowane, a ponadto rozproszone w różnych instytucjach, organizacjach i umysłach lokalnych ekspertów. W oparciu o metodologię MAPS, podczas pierwszych

¹² Metoda podziału priorytetów opierała się na analizie dokumentacji dostarczonej przez Wydział Edukacji i Sportu Urzędu Miasta Bydgoszczy; w szczególności wykorzystano następujące dokumenty: "Bydgoszcz 2030. Strategia Rozwoju", "Strategia Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2013–2020", informacje statystyczne, materiały i opracowania będące w dyspozycji Wydziału Zintegrowanego Rozwoju i Środowiska oraz Wydziału Edukacji i Sportu Urzędu Miasta Bydgoszczy.

etapów prac nad Programem, zespół ekspercki przeprowadził pogłębioną analizę problemów i celów¹³. Wypracowane wówczas propozycje i rozwiązania miały kluczowy wpływ na planowanie strategii (wskaźniki, mierniki) oraz harmonogram działań w ramach Programu.

Konsultacje eksperckie

Konsultacje eksperckie zostały przeprowadzone w trybie online. W skład zespołu ekspertów weszli lokalni liderzy: urzędnicy wybranych komórek Urzędu Miasta Bydgoszczy, naukowcy, dyrektorzy jednostek systemu oświaty, koordynatorzy projektów i organizacji edukacyjnych. Celem konsultacji eksperckich była diagnoza obecnego stanu systemu edukacji w Bydgoszczy, a także sformułowanie wstępnej listy rekomendacji możliwych kierunków działań, celów oraz zadań, które powinny być ujęte w ramach Programu.

Pierwszy etap konsultacji był etapem zbierania i konsolidacji wiedzy, rozproszonej po różnych organizacjach, instytucjach, oraz umysłach ekspertów. Na tym etapie zespół podzielony został na podzespoły, w ramach których powstały pisemne omówienia (tzw. fiszki) wyróżnionych zagadnień z zakresu 8 obszarów. Powstałe w efekcie tych prac 53 fiszki, obejmujące szczegółowe kwestie dotyczące edukacji w Bydgoszczy, zostały następnie przeanalizowane, a propozycje projektów i rekomendacje ekspertów zostały wyszczególnione i przekazane pod dyskusję w drugim etapie prac konsultacyjnych.

Drugi etap konsultacji obejmował serię moderowanych spotkań dyskusyjnych w formule „burzy mózgów”, podczas których pochyłono się nad wynikami analizy fiszek i dyskutowano poszczególne rekomendacje w wyróżnionych obszarach. Rola moderatora polegała głównie na kierowaniu dyskusją oraz zachowaniu jej argumentacyjnego charakteru. Dyskusje zawsze miały charakter merytoryczny, a na spotkaniach panowało ożywienie i zaangażowanie. Analiza zgromadzonej dokumentacji oraz spotkania dyskusyjne, okazały się niezwykle owocne i na ich podstawie udało się w stosunkowo krótkim czasie wyróżnić po 3 priorytety dla każdego z 8 obszarów strategicznych. Priorytety te, doprecyzowane i skonsultowane z zespołem eksperckim, stanowiły podstawę dalszych konsultacji i badań jakościowych z udziałem różnych grup interesariuszy - badania ankietowego oraz warsztatów.

Wyniki konsultacji eksperckich zrealizowanych w ramach prac nad Programem zostały zebrane w Sprawozdaniu. W dokumencie konsultacje opisane są obszerniej, przede wszystkim z dokładniejszym opisem stanu obecnego.

Ankieta

Celem ankiety było poznanie opinii i oczekiwań mieszkańców w zakresie priorytetyzacji działań, których podjęcie planowane jest w ramach Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030.

¹³ Szczegółowe opracowanie wyników tych analiz znalazło się w „Sprawozdaniu z konsultacji eksperckich”, stanowiącym załącznik do niniejszego opracowania.

Kwestionariusz składał się z pytania metryczkowego o rolę, jaką respondenci pełnią w systemie oświaty, oraz ośmiu pytań dotyczących priorytetowych obszarów oświaty Bydgoszczy na lata 2021-2030. W każdym z tych ośmiu przypadków respondentom zaprezentowano trzy działania, które – na podstawie konsultacji eksperckich, analizy poprzedniej strategii edukacyjnej oraz analizy danych zastanych – uznano za potrzebne do podjęcia w poszczególnych obszarach. Respondenci byli następnie proszeni o wskazanie tego działania, które ich zdaniem powinno mieć najwyższy priorytet, oraz o uzasadnienie swojego wyboru.

Wszystkie pytania ankietowe były nieobowiązkowe. Ankieta była w pełni anonimowa.

Zebrano 1500 odpowiedzi. Zdecydowanie najliczniejszą grupę respondentów (632 odpowiedzi; 42,9%) stanowią rodzice i opiekunowie. Na drugim miejscu (429 odpowiedzi; 29,1%) plasują się nauczyciele, natomiast 23,8% głosów (351 odpowiedzi) pochodzi od bydgoskich uczniów i uczennic¹⁴. Analizując wyniki ankiety należy zatem mieć na uwadze, że oddaje ona przede wszystkim preferencje dorosłych interesariuszy. W załączniku znajduje się sprawozdanie z uzasadnień proponowanych przez respondentów¹⁵.

Warsztaty

Warsztaty miały na celu omówienie najważniejszych priorytetów, które wyłoniły się w trakcie pracy nad "Programem Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030". Między 13 a 20 IV 2021 r. przeprowadzono 4 spotkania warsztatowe z różnymi grupami interesariuszy, bezpośrednio zainteresowanymi kierunkami rozwoju edukacji w Bydgoszczy. Tematy spotkań były następujące:

1. Nierówności edukacyjne - wyrównywanie szans, wsparcie dla uczniów i nauczycieli. (13 kwietnia 2021)
2. Dobrostan dzieci i młodzieży - zdrowie psychiczne i fizyczne. (15 kwietnia 2021)
3. Infrastruktura i zasoby - doskonalenie kadry i rozwój placówek. (16 kwietnia 2021)
4. Edukacja a rynek pracy - rozwój kompetencji i ścieżek współpracy. (20 kwietnia 2021)

Wszystkie spotkania warsztatowe miały charakter moderowanej dyskusji z wykorzystaniem autorskiej metody i oprogramowania Swarmcheck umożliwiającego zapis dyskutowanych treści w postaci map argumentacji¹⁶. Przed każdym ze spotkań przygotowywana była wstępna mapa argumentacji dotycząca wątków, które wyłoniły się w trakcie konsultacji eksperckich. Takie mapy służyły jako punkt wyjścia pracy warsztatowej, która odbywała się naprzemiennie w dwóch fazach: (1) wspólnej, ustnej dyskusji, w trakcie której specjaliści z zespołu Swarmcheck zapisywali na mapie

¹⁴ Kolejne pod względem liczebności grupy respondentów to pedagodzy (32 odpowiedzi; 2,2%), psychologowie (8 odpowiedzi, 0,5%) i urzędnicy (7 odpowiedzi, 0,5%).

¹⁵ Sprawozdanie z wyników ankietowego badania jakościowego.

¹⁶ Mapa argumentacji to graficzna struktura, składająca się z тез zawartych w tzw. kafelkach (węzłach grafu) oraz łączących je strzałek. Kolor oraz kierunek strzałek określają relacje logiczne porządkujące dany zbiór тез. W kafelkach, w formie pojedynczych тез, umieszczone są wypowiedzi osób uczestniczących w spotkaniu. Każda teza może być przesłanką albo konkluzją dla innych тез – zależy to wyłącznie od tego, jak są połączone strzałkami. Więcej informacji na temat map argumentacji oraz systemu pracy opartego na tej metodzie można znaleźć na stronie: <https://www.swarmcheck.ai/system>.

pojawiające się argumenty oraz (2) indywidualnej, pisemnej pracy na mapie, w ramach której uczestnicy warsztatów mieli czas na zapoznanie się z aktualnym stanem mapy, na doprecyzowanie obecnych na niej argumentów oraz na dodanie do niej argumentów nowych.

Metoda komputerowego mapowania argumentacji pozwala na odzwierciedlenie ciągów rozumowań wraz z uzasadnieniami, które są wizualizowane dla uczestników w czasie rzeczywistym za pomocą aplikacji komputerowej. Proces ten wykonywany jest na dedykowanym oprogramowaniu Swarmcheck. Zastosowana metoda Reason Drill wyraźnie oddziela fazę twórczą formułowania argumentów i łączenia informacji od fazy krytycznego namysłu i usprawniania wypowiedzi przez całą grupę. Metoda ta umożliwia wydobywanie z dyskusji grupowej rozwiązań, które stanowią odwzorowanie efektów działania rzeczywistej inteligencji zbiorowej, dzięki czemu możliwe jest wyłanianie pomysłów, które nie byłyby przedstawione przez żadną pojedynczą osobę uczestniczącą w badaniu samodzielnie. W czasie realizacji procesu badawczego grupa przechodzi naprzemienne procesy komunikacji bezpośredniej oraz komputerowej, aby wyłonić jak najlepsze pomysły oraz uzasadnienia i krytyczne zarzuty do różnych decyzji. Połączenie możliwości anonimowego dodawania argumentów i oceny ich zrozumiałości oraz otwartej dyskusji pozwalającej rozwiązać ewentualne nieporozumienia zapewnia skupienie uczestników na merytorycznej argumentacji, unikania błędów komunikacyjnych i wiernego zapisu konkluzji. Przeprowadzenie procesów wspierania i podważania też pozwala na intensyfikację procesów krytycznego myślenia u osób, które uczestniczą w dyskusji. Grupa warsztatowa składa się z osoby prowadzącej (moderatora dyskusji), skryby (moderatora programu Swarmcheck) oraz około 6 uczestników badania, będących przedstawicielami różnych grup interesariuszy omawianej tematyki. Zarówno uczestnicy warsztatów jak i moderatorzy nie wiedzą, kto w warunkach anonimowości dodał poszczególne argumenty, które pojawiają się podczas dyskusji i moderatorzy dbają o to, żeby uczestnicy nie łamali tej zasady. Rezultatem prac warsztatowych są mapy argumentacji, które są sprawdzane przez specjalistów z zakresu argumentacji, aby zachować poprawność logiczną rezultatów. Wraz z wynikami badania ankietowego warsztaty posłużyły do sformułowania wyników jakościowych w niniejszym programie. W załączniku dostępne są mapy argumentacji stworzone na spotkaniach.

5.2. Obszar 1: Edukacja jako odpowiedź na potrzeby gospodarki i rynku pracy

W celu zapewnienia młodzieży możliwości płynnego przejścia z rzeczywistości szkolnej w rzeczywistość rynku pracy, niezbędne jest opracowanie modelu edukacji, który będzie wspierał uczniów i uczennice w wyborze ścieżki edukacji i kariery oraz oferował im okazję do wczesnego zapoznania się ze specyfiką wybranego zawodu oraz praktycznymi aspektami jego wykonywania. Biorąc pod uwagę organizację społeczną, dane demograficzne oraz ustrój gospodarczy, niezbędne jest, aby już na etapie edukacji szkolnej przygotowywać młodzież do życia zawodowego. Tego typu działania są już z powodzeniem podejmowane, choć sytuacja pandemiczna znacznie ograniczyła możliwości w tym zakresie. Dlatego zalecenia ekspertów obejmują nie tylko kontynuację już prowadzonych działań, ale również wypracowanie nowych form wsparcia i współpracy, które będą odpowiadać na wyzwania najbliższych lat.

Rekomendacje ekspertów

Na podstawie raportów, danych statystycznych, ale także wiedzy praktycznej, rozmów z interesariuszami, własnych doświadczeń i przemyśleń, eksperci i ekspertki zaproponowali następujące rekomendacje:

- podtrzymanie dotychczasowych działań z zakresu współpracy szkół z uczelniami wyższymi i biznesem;
- podtrzymanie dotychczasowych działań z zakresu doradztwa zawodowego dla młodzieży;
- korzystanie z analiz potrzeb rynku pracy przy tworzeniu miejskich polityk edukacyjnych;
- zatrudnianie w szkołach zawodowych kadry nauczycielskiej wywodzącej się z przedsiębiorstw;
- analiza dobrych praktyk w zakresie współpracy szkół z biznesem oraz wskazanie obszarów i sposobów w jakich podobne rozwiązania mogłyby funkcjonować w innych obszarach edukacji;
- kontynuacja systemu mieszanego nauki obejmującego zajęcia praktyczne z uwzględnieniem potrzeb i możliwości pracodawcy;
- roztoczenie opieki nad uczniami zdolnymi oraz premiowanie ich nauczycieli prowadzących;
- ustawiczne podnoszenie kwalifikacji kadry nauczycielskiej, np. przy wsparciu Miejskiego Ośrodka Edukacji Nauczycieli;
- wzmacnianie współpracy międzynarodowej, wspieranie edukacji międzykulturowej.

Dodatkowo, omówienia wymagają dwa punkty: (1) tworzenie systemu motywacji do pracy dydaktycznej w szkole osób związanych z biznesem i światem nauki oraz (2) tworzenie programów nauczania odpowiadających wyzwaniom podczas pandemii COVID-19.

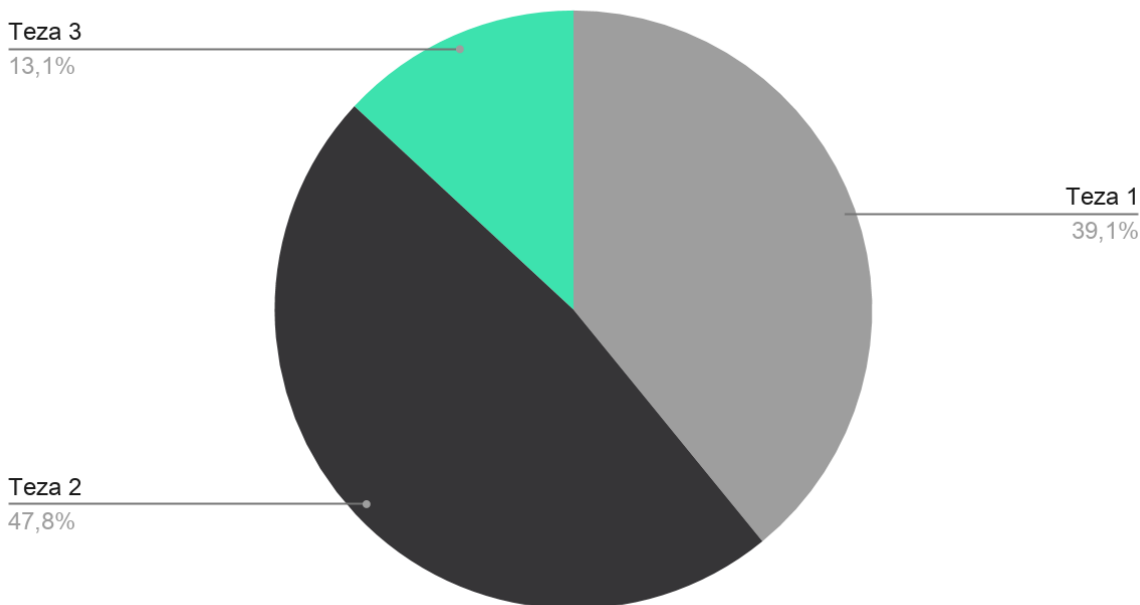
Ad. 1. Nauczyciele o doświadczeniu pozaszkolnym – czy to pracy w biznesie, czy to pracy naukowej – są w stanie przekazać uczniom więcej wiedzy praktycznej oraz lepiej pokierować ich przyszłą karierą zawodową. Ich zaangażowanie w inne niż edukacja formy działalności sprawia też, że ustawicznie się kształcą i aktualizują swoją wiedzę. Jednocześnie jednak osoby kontynuujące pracę naukową, np. z tytułem doktora, rzadko podejmują pracę jako nauczyciele szkolni, co pozbawia młodzież kontaktu ze środowiskiem naukowym. Podobnie jest z przedsiębiorcami, którzy również nie są zmotywowani, aby pracować w szkole. Niestety warunki finansowe, jakie oferuje praca nauczyciela w Polsce, nie są zachęcające dla osób, które wybrały inne ścieżki kariery. Dlatego konieczne jest sięgnięcie po skoordynowane, przemyślane działania, które skłonią przedsiębiorców i pracowników akademickich do zaangażowania w edukację młodzieży. Potrzebny jest zarówno system motywacji, jak i ogólny plan, który pozwoliłby na zatrudnianie ich w szkołach na większą skalę.

Ad. 2. Jak wiadomo, pandemia w 2020 roku wpłynęła negatywnie na prowadzenie wielu z opisanych powyżej działań. Wszelkie kontakty z nauczycielami, doradcami zawodowymi czy pracodawcami były utrudnione lub wręcz niemożliwe. W związku z przekonaniem, że taka sytuacja może się utrzymywać przez dłuższy czas, niezbędne jest wypracowanie nowych form przekazywania wiedzy czy nawiązywania współpracy. Edukacja zdalna może być widziana jako szansa, jeżeli tylko podejmie się działania mające na celu dopasowanie jej zarówno do potrzeb uczniów, jak i potrzeb rynku. O ile trudno prowadzić zajęcia warsztatowe online, o tyle indywidualne doradztwo zawodowe, a nawet niektóre formy stażu mogłyby być prowadzone w takiej formie.

Ponieważ wiele z powyższych rekomendacji wymaga nakładu środków finansowych, konieczne jest zapewnienie finansowania realizującym je podmiotom celem zachowania ciągłości działań. Pomocne są tutaj już istniejące programy unijne, np. *Akcja kwalifikacja 3, Dzisiaj staż, jutro praca*.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinna być współpraca szkół z zewnętrznymi podmiotami (przedsiębiorstwami, uczelniami, muzeami).
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinien być rozwój doradztwa zawodowego dla uczniów, opartego na diagnozie potrzeb rynku pracy.
- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinno być roztoczenie opieki nad uczniami zdolnymi oraz premiowanie pracujących z nimi nauczycieli.

Analiza jakościowa

Rozwój doradztwa zawodowego

Biorąc pod uwagę obserwowaną i przewidywaną zmienność rynku pracy, rozwój doradztwa zawodowego powinien opierać się na świadomym i celowym rozwijaniu umiejętności i zainteresowań młodzieży. Coraz mniejsza jest szansa na pracę przez wiele lat w jednym zakładzie pracy, a nawet w jednym zawodzie. W związku z tym **kluczowe jest wsparcie procesu uczenia się przez całe życie**. Jest to forma nabywania umiejętności istotnie różniąca się od uczenia się na egzamin. Egzamin stanowi bowiem zewnętrzny motywator, posiada określony termin i zazwyczaj charakteryzuje się potrzebą wykazania się zdolnościami odtwórczymi. Uczenie się przez całe życie jest natomiast procesem, który wymaga kultywowania motywacji wewnętrznej, skłonności do ciągłego zdobywania wiedzy oraz umiejętności twórczego i krytycznego podejścia do napotykaných zagadnień.

Z tego powodu sami doradcy zawodowi potrzebują ustawicznego doszkalania. Wiedza na temat tego, jak wygląda obecny rynek pracy, jest niewystarczająca, jeśli nie zostanie uzupełniona o informacje o trendach, które będą kształtowały ten rynek w przyszłości. W szczególności należy tworzyć dla doradców warunki do ciągłego aktualizowania wiedzy o tym, w jaki sposób należy podnieść poziom wiedzy doradców o tym, w jaki sposób automatyzacja, cyfryzacja i globalizacja wpływają na kształtowanie się zapotrzebowania na konkretne umiejętności, w tym właśnie uczenie się przez całe życie, myślenie krytyczne, kompetencje komunikacyjne czy zdolność planowania. Doradcy zawodowi potrzebują także kompetencji psychologicznych, które pozwolą na odkrycie predyspozycji młodych osób. Należy też celowo rozwijać kompetencje interpersonalne i społeczne, które pomagają poruszać się po rynku pracy. Uczestnicy jednego ze spotkań warsztatowych wskazali na to, że wycofanie komunikacji interpersonalnej jako odrębnego przedmiotu mogło być w tym zakresie błędem, który warto naprawić.

Uczestnicy warsztatów podkreślali potrzebę dostępności doradztwa zawodowego, także na wczesnych etapach edukacji. Jest to ważne dla rozwijania zdolności do uczenia się przez całe życie, ponieważ im później uświadomione zostaną wyzwania, z jakimi w przyszłości przyjdzie się uczniom mierzyć, tym trudniej będzie im wypracować odpowiednie postawy oraz wybrać odpowiednią ścieżkę edukacji i kariery. Wspomniana dostępność zależy zarówno od liczby aktywnych doradców zawodowych, jak i czasu, który są oni w stanie przeznaczyć na zajęcia grupowe oraz na indywidualne rozmowy umożliwiające rozpoznanie predyspozycji poszczególnych uczniów. Innym aspektem dostępności jest informowanie uczniów o istniejącej ofercie doradztwa zawodowego oraz o tym, jak z niej skorzystać.

Doradztwo zawodowe mogłoby być jednocześnie sposobem na zaradzenie odpływowi młodych ludzi z Bydgoszczy. Efektywny program doradztwa zawodowego zakłada przeprowadzanie analiz zapotrzebowania rynku pracy. Analizy takie powinny dotyczyć w pierwszej kolejności lokalnych potrzeb, tak, aby kształcenie młodzieży przekładało się na poprawę sytuacji ekonomicznej i gospodarczej regionu. Dobrze skonstruowana oferta doradztwa zawodowego pozwoliłaby zredukować bezrobocie w regionie.

Na potrzebę zwiększenia dostępności doradztwa zawodowego wskazują zresztą sami uczniowie: „wielu moich znajomych w klasie maturalnej nadal nie ma pomysłu na wybór kierunku studiów, chociaż do matury został miesiąc”.

Pomimo kosztów związanych z podniesieniem dostępności doradztwa zawodowego, działania te mogą okazać się opłacalne dla miasta. Wynika to z faktu, że prewencja jest bardziej kosztowo-efektywna w radzeniu sobie z problemem bezrobocia niż późniejsze interwencje.

Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi

Współpraca szkół z podmiotami zewnętrznymi powinna opierać się na szerokiej ofercie skierowanej do uczniów. **Wsparcie możliwości odbywania staży, praktyk zawodowych, wolontariatu w organizacjach pozarządowych, wycieczek zawodowych, prowadzenia klas patronackich sprofilowanych pod określone potrzeby rynku pracy zwiększy szansę na zdobycie przez uczniów umiejętności wykorzystywanych w różnych branżach.** Przy projektowaniu tej oferty należy wziąć pod uwagę fakt, że istnieje rozdzźwięk pomiędzy tym, jakie kierunki edukacji są popularne, a tym,

jakie są realne potrzeby rynkowe. Należy dołożyć wszelkich starań, aby uzmysłowić uczniom tę różnicę.

Bliska współpraca z podmiotami, takimi jak: przedsiębiorstwa, uczelnie i organizacje pozarządowe, jest szansą na ekspozycję uczniów na różnorodne pozaszkolne realia. Daje ona okazję do kształtowania świadomości zawodowej młodych ludzi oraz zainspirowania ich - pokazania im możliwości pokierowania swoją przyszłą karierą.

Taka współpraca jest również formą praktycznego doradztwa zawodowego, ponieważ pozwala uczniom zapoznać się z osobami wykonującymi różne zawody oraz z przedsiębiorcami, którzy wiedzą jakie kompetencje są (lub będą w najbliższej przyszłości) pożądane na rynku pracy. Jednocześnie jest też szansą dla uczniów zdolnych na sprawdzenie się w różnych środowiskach i poszerzenie swoich zainteresowań. Mogłaby także uzmysłowić uczniom, jakie praktyczne zastosowanie mają treści przekazywane w czasie nauczania szkolnego.

Współpraca z zewnętrznymi podmiotami niesie też korzyści dla zewnętrznych podmiotów, takich jak firmy czy uczelnie. Daje im bowiem możliwość kształtowania pozytywnego wizerunku oraz zwiększa prawdopodobieństwo pozyskania przez nie w przyszłości pracowników lub studentów. W nieco szerszym kontekście warto zauważyć, że współpraca szkół, uczelni i przedsiębiorstw zwiększa innowacyjność gospodarki, a więc jest korzystna dla wszystkich.

Spotkania z osobami spoza systemu szkolnictwa urozmaicają też ofertę zajęć dla uczniów, a przekazywanie im wiedzy pochodzącej z różnych źródeł poszerza ich horyzonty. Potwierdzeniem jest jedna z wypowiedzi w ankiecie: "Uczniowie mają za mało praktyki i zajęć dodatkowych, uczą się przede wszystkim teorii, współpraca pozwoliłaby na więcej zajęć praktycznych". Doradztwo zawodowe jest odbierane jako teoria, która wymaga uzupełnienia przez ofertę zajęć praktycznych, organizowanych we współpracy z innymi podmiotami. To właśnie zajęcia praktyczne miałyby zapewnić bieżące modyfikowanie programów nauczania tak, by nadążały za przemianami na rynku pracy.

Poszerzenie horyzontów, umożliwiane przez kontakt z zewnętrznymi podmiotami, nie ogranicza się tylko do kwestii związanych z rozwojem kariery i rynkiem pracy. Ankietowani wskazywali na istotną rolę, jaką w rozwoju młodych ludzi odegrać mogą wizyty w placówkach kultury, takich jak muzea, filharmonie czy teatry.

W przekonaniu ankietowanych współpraca szkół z zewnętrznymi podmiotami miałaby też obejmować staże i szkolenia. Jedna z osób zwróciła jednak uwagę na fakt, że największe korzyści ze staży czerpią przedsiębiorcy, którzy na bezpłatną pracę młodych ludzi otrzymują dotacje ("Szkoła powinna pomagać w rozwijaniu zainteresowań, a nie dostarczać wyrobników zakładom pracy").

Praca z uczniami zdolnymi

Wsparcie dla zdolnej młodzieży jest szczególnie istotne w czasie nauki zdalnej. Bez dodatkowego wsparcia osoby zdolne tracą motywację do nauki, do poszerzania zainteresowań czy do udziału w konkursach. Uczniowie zdolni mają szansę skorzystać na wspieraniu procesu uczenia się przez całe życie poprzez bardziej zindywidualizowane podejście do doradztwa zawodowego oraz ofertę stworzoną we współpracy szkół i podmiotów zewnętrznych. Zaleca się kontynuację Poradnianego Systemu Wspierania Uczniów Zdolnych w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 2j, który ma na

celu zapewnienie wszechstronnej opieki uczniom zdolnym, wspieranie ich rodziców i nauczycieli, tworzenie warunków do rozwoju kreatywności i twórczego myślenia, oraz kontynuację rozpoczętego w 2013 r. Miejskiego Programu Wsparcia Ucznia Zdolnego "Zdolni znad Brdy". W ramach Programu realizowane są zajęcia pozalekcyjne dla uczniów zdolnych ze szkół podstawowych w postaci Grantów Rozwoju Zdolności, czy zajęcia pozalekcyjne dla uczniów zdolnych ze szkół ponadpodstawowych w postaci Grantów Fabryka Szans w ramach Międzyszkolnych Klubów Ucznia Zdolnego albo zajęcia dla najzdolniejszych uczniów szkół ponadpodstawowych prowadzone przez pracowników uczelni wyższych, odbywające się na uczelniach wyższych (z cyklu „Zdolny uczeń na uczelni”), udział uczniów zdolnych w studenckich kołach naukowych, udział w cyklu konferencji naukowych prowadzonych przez laureatów i finalistów konkursów i olimpiad przedmiotowych oraz przez nauczycieli, wykładowców – pasjonatów (Forum Olimpijczyków – Laboratorium Zdolności), warsztaty wsparcia psychologicznego dla uczniów zdolnych, z cyklu Poradnia Rozwoju Zdolności, letnie obozy naukowe, a także warsztaty metodyczne dla nauczycieli uczniów zdolnych z cyklu Instrumenty aktywności ucznia zdolnego, konferencje i warsztaty z cyklu: Niezwykły umysł a funkcjonowanie w rodzinie dla rodziców uczniów zdolnych. Warto podkreślić, że uczniom, którzy uzyskali tytuł laureata lub finalisty olimpiady przedmiotowej i ich nauczycielom przyznawane są również nagrody pieniężne. Od 2013 do 2020 r. 1572 uczniów i ich 1007 nauczycieli otrzymało takie nagrody.

O wartości płynącej ze wsparcia dla zdolnych uczniów świadczy przede wszystkim to, że to oni mają potencjał, aby w przyszłości rozwijać przedsiębiorczość czy naukę w swoim regionie. Według jednej z ankietowanych osób “premiowanie zdolnej młodzieży wykreuje liderów, którzy mogą wprowadzić innowacje do gospodarki”. Inwestując w uczniów zdolnych, inwestowano by więc w przyszłość całego regionu.

Dodatkowe rekomendacje:

- wsparcie procesów uczenia się przez całe życie (*lifelong learning*);
- tworzenie doradcom zawodowym warunków do rozwijania wiedzy na temat wpływu automatyzacji i globalizacji na kształtowanie się rynku pracy;
- wsparcie możliwości odbywania staży i praktyk zawodowych dla uczniów czy kontynuacji tworzenia klas patronackich;
- wsparcie osób zdolnych - kontynuacja Systemu Wsparcia Uczniów Zdolnych w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej nr 2 oraz miejskiego programu wsparcia dla młodzieży zdolnej tj. Zdolni znad Brdy.

5.3. Obszar 2: Podwyższanie kompetencji uczniów, nauczycieli, dyrektorów placówek oświatowych

Wśród ekspertów zajmujących się tym obszarem panuje zgoda co do tego, że podwyższanie kompetencji zarówno uczniów, jak i nauczycieli, dyrektorów jednostek systemu oświaty jest kluczowe dla tworzenia systemu edukacji, który będzie odpowiadał na wyzwania współczesności. Ze względu na tempo zmian społecznych czy technologicznych konieczna jest aktualizacja metod

i programów nauczania. Zaproponowano nowy zestaw kompetencji, do których zdobycia powinna przygotowywać szkoła - to już nie tylko umiejętność czytania i pisania, ale także analizowania i selekcjonowania informacji oraz formułowania opinii na ich podstawie; już nie tylko obsługa komputera, ale także umiejętność radzenia sobie z zagrożeniami niesionymi przez nowe technologie; już nie tylko wspieranie refleksji nad tworzeniem warunków do istnienia satysfakcjonujących relacji rówieśniczych, ale także zdolności przywódcze itp. Jak widać, kompetencje te znacznie wykraczają poza wiedzę „książkową” i wymagają także przemiany nastawienia nauczycieli i pedagogów.

Rekomendacje ekspertów

Rekomendacje ekspertów można podzielić na trzy grupy: dalsze budowanie kompetencji (ze wskazaniem konkretnych przykładów), przeciwdziałanie zagrożeniom oraz niwelowanie negatywnych skutków pandemii COVID-19.

Budowanie kompetencji

Zaleca się:

- podnoszenie szeroko rozumianych kompetencji czytelniczych: zdolność do analizowania informacji, rozumienia zależności między nimi, interpretowania złożonych sytuacji społecznych i politycznych; kompetencje językowe to także zdolność do formułowania własnej opinii w wyważony, pełen szacunku sposób;
- tworzenie warunków do gromadzenia wiedzy i rozwoju umiejętności sprzyjających lepszemu rozumieniu innych ludzi oraz empatycznemu reagowaniu na ich potrzeby;
- rozwijanie umiejętności radzenia sobie ze stresem;
- szkolenia nauczycieli z zakresu indywidualnego podejścia do ucznia: rozpoznawania potrzeb zarówno ucznia zagrożonego wykluczeniem, ale i ucznia zdolnego;
- rozwijanie kompetencji poznawczych i społecznych jak najwcześniej u dzieci w wieku przedszkolnym i uczniów pierwszego etapu kształcenia (jak np. w projekcie *Badam, poznaję, doświadczam* realizowanym w latach 2000–2010);
- kontynuowanie realizacji praktyk, wycieczek zawodowych, staży dla uczniów starszych;
- tworzenie nauczycielom warunków do doskonalenia sposobów komunikowania się z uczniami - np. języka akceptacji, aktywnego słuchania oraz wczesnego identyfikowania dzieci z grup ryzyka, diagnozowania ich potrzeb i zasobów (zwłaszcza dzieci z trudnościami w nauce, pochodzących z rodzin o niskim statusie socjoekonomicznym) i tworzenia im adekwatnych warunków do uczenia się i rozwijania własnych kompetencji społeczno-emocjonalnych.

Profilaktyka zagrożeń

Rekomenduje się:

- budowanie świadomości zagrożeń, jakie mogą ze sobą nieść nowe technologie – w tym zakresie należy też szkolić rodziców i nauczycieli;
- edukacja w zakresie technik dezinformacyjnych i manipulacyjnych w mediach;

- tworzenie dzieciom warunków do rozwijania kompetencji istotnych dla ochrony przed zagrożeniami cyfrowymi, w tym kompetencji technicznych oraz społeczno-emocjonalnych, bowiem zagrożenia w sieci mają charakter społeczny;
- edukacja seksualna (która także obejmuje treści związane z cyberprzemocą, niewłaściwymi i niechcianymi treściami w sieci);
- współpraca szkół i rodziców.

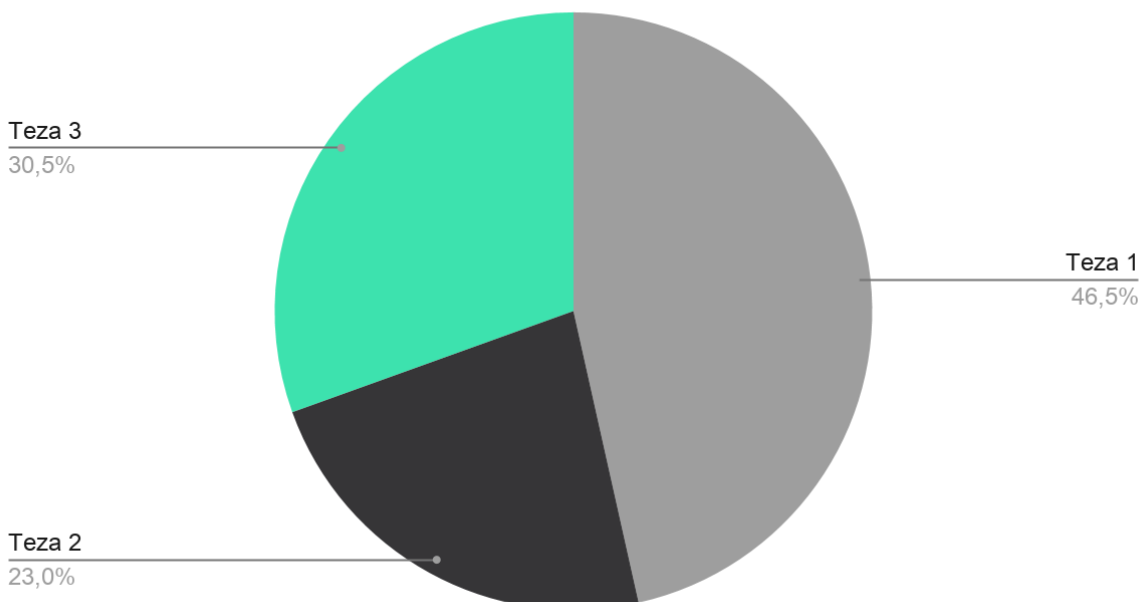
Niwelowanie skutków pandemii

Należy:

- stworzyć programy profilaktyki i rozwijania kompetencji, które mogą się odbywać w trybie zdalnym;
- monitorować sytuację życiową i zdrowie uczniów ze środowisk dysfunkcyjnych, mimo przedłużających się okresów zamknięcia szkół;
- aktywizować dzieci i młodzież poprzez programy pozaszkolne.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinno być wyposażenie uczniów w umiejętności komunikacyjne i interpersonalne.
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinno być wsparcie nauczycieli w rozpoznawaniu indywidualnych potrzeb uczniów.

- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinna być profilaktyka zachowań ryzykownych wśród dzieci i młodzieży (edukacja technologiczna, edukacja seksualna, edukacja w zakresie bezpieczeństwa).

Analiza jakościowa

Umiejętności komunikacyjne i interpersonalne

Rozwój kompetencji miękkich jest kluczowym czynnikiem do radzenia sobie w życiu zawodowym, prywatnym oraz społecznym. Stanowią one podstawę do rozwoju wszelkich innych kompetencji, pozwalają efektywnie wykorzystywać zgromadzoną wiedzę i umiejętności, są pomocne w sprawnej adaptacji do nowych sytuacji społecznych i są pożądane na rynku pracy. Badani często podnosili, że bez umiejętności komunikacyjnych i interpersonalnych bardzo trudno dobrze wypaść w trakcie rozmowy o pracę, co zostało zauważone także w obszarze 1. Kompetencje interpersonalne i komunikacyjne są potrzebne do osiągnięcia szczęścia w życiu osobistym, w relacjach z rodziną i wzmocnienia pozytywnych relacji rówieśniczych o czym więcej przeczytać można w obszarze 8. Warto też podkreślić rolę tych kompetencji w profilaktyce zachowań ryzykownych o czym będzie mowa dalej.

Do takich kompetencji interpersonalnych i komunikacyjnych należą: umiejętności porozumienia bez przemocy, myślenie krytyczne, umiejętność formułowania swoich opinii oraz umiejętność zmiany zdania pod wpływem racjonalnej argumentacji, aktywne słuchanie, asertywność, umiejętność współpracy, pomaganie innym, wrażliwość, umiejętność rozwiązywania konfliktów, czy umiejętność prośenia o pomoc w sytuacjach problemowych. Badani wskazywali na to, że młodzież ma współcześnie ogromne braki w tym zakresie – nawet swobodne wypowiedzianie się jest dla wielu osób znaczącym problemem. Co więcej, do umiejętności intrapersonalnych zalicza się również rozumienie swoich uczuć, potrzeb, związku między uczuciami, przekonaniami, własnymi wartościami a zachowaniem (w tym zachowaniem w interakcjach z innymi ludźmi). Te umiejętności mają znaczenie dla świadomego kierowania swoimi działaniami, w tym dla wytrwałości w dążeniu do celu mimo przeszkód - umiejętności, która jest bardzo ważna dla podtrzymywania motywacji do uczenia się.

Środowisko wirtualne, jako stosunkowo nowy ekosystem interakcji międzyludzkich, stanowi ważne medium rozwijania tych umiejętności i nie należy opierać się na przekazie wyłącznie deprecjonującym ani paternalizującym i realistycznie traktować ten stan rzeczy. Jednocześnie należy szerzyć wiedzę o negatywnych przekazach na jakich ta komunikacja się opiera, w szczególności o modelach biznesowych i technikach firm informatycznych, które opierają się na zawłaszczaniu uwagi użytkowników na ich platformach, algorytmiczne promowanie przekazów o silnym nacechowaniu emocjonalnym i tworzenie baniek informacyjnych. Należy edukować o technikach dezinformacyjnych i manipulacyjnych oraz o mechanizmach powstawania relacji parasocjalnych.

Profilaktyka zachowań ryzykownych

Istnieje interesujący rozdzźwięk pomiędzy tym jakie priorytety wskazywane były przez osoby młode i dorosłe w ankiecie. **Profilaktykę zachowań ryzykownych jako priorytet dla Programu wskazało 43% spośród ankietowanych uczniów** (dla porównania, ten priorytet wybrało zaledwie 27%

rodziców i 24% nauczycieli). Wskazali oni przede wszystkim na potrzebę zorganizowania w szkołach **rzetelnej edukacji seksualnej prowadzonej przez wykwalifikowaną kadrę nauczycielską** twierdząc, że „są to ważne elementy życia”, „to nie jest temat tabu”, oraz że „edukacja seksualna jest na bardzo niskim poziomie w Polsce”. Z tego wynika, że osoby dorosłe nie zdają sobie dobrze sprawy ze skali problemu. Należy więc podjąć działania uświadamiające nauczycieli i rodziców poprzez rzeczowy dialog, że taka potrzeba istnieje. Jednocześnie należy mieć na uwadze, że to właśnie dla starszego pokolenia temat ten może być tematem tabu i rozmowa na ten temat może być niekomfortowa, podlegać polityzacji, dezinformacji i mieć silne nacechowanie emocjonalne. Z tego powodu nieprzemyślane działania mogą wywołać negatywną reakcję utrudniającą rzeczywiste zaadresowanie potrzeb osób młodych.

W kwestii edukacji technologicznej oraz edukacji w zakresie bezpieczeństwa warto wyróżnić dwa aspekty. Pierwszy z nich to uświadamianie o zagrożeniach i rozwój kompetencji technicznych radzenia sobie z nimi. Drugi to **wykorzystanie działań w zakresie rozwoju umiejętności interpersonalnych, w zwłaszcza komunikowania się z innymi ludźmi do tworzenia ogólnej kompetencji do radzenia sobie z zagrożeniami o charakterze technologicznym, zapobiegania nadużyciom seksualnym i dbaniu o własne bezpieczeństwo.**

Rozpoznawanie indywidualnych potrzeb uczniów

Wiele osób utożsamia tę tezę z postulatem wsparcia dla szkolnictwa specjalnego lub kształcenia nauczycieli w rozpoznawaniu i wspieraniu uczniów z rozmaitego typu zaburzeniami, takimi jak np. dysleksja czy zespół Aspergera. Jest to niewątpliwie ważne, lecz nie powinno prowadzić do lekceważenia faktu, że wszyscy uczniowie mają indywidualne potrzeby, a ich zauważenie nie musi oznaczać faworyzowania konkretnej osoby czy grupy osób.

Warto w całości przytoczyć jedną z wypowiedzi, pochodzącą od osoby z wykształceniem psychologicznym: „Mimo dotychczasowego nacisku na indywidualizację podejścia do uczniów, nauczyciele cały czas często mówią, że «nie mogą nikogo wyróżniać» albo że «muszą wszystkich traktować jednakowo», co powoduje, że zdolni się nudzą, a słabi nie dają rady. Bardzo potrzebne byłoby zwiększenie kompetencji nauczycieli w zakresie prostych metod indywidualizacji pracy z uczniem, możliwych do zastosowania zarówno podczas lekcji w szkole, jak i zdalnych”. Pozwoliłoby to na wprowadzenie sprawiedliwszego systemu oceniania, który np. uwzględniłby nieśmiałość niektórych dzieci oraz niższy poziom rozwoju kompetencji istotnych dla osiągnięcia sukcesu w nauce takich jak np. zasób słownictwa, zdolność do samoregulacji (planowania swojego działania i kierowania nim zwłaszcza w stanie pobudzenia emocjonalnego); poczucie kompetencji w realizacji zadań szkolnych i w relacjach z rówieśnikami i dorosłymi. Jak wskazali uczestnicy dyskusji, celem nauczania jest rozwój, a nie ocena na egzaminie końcowym. Wśród kompetencji wchodzących w skład narzędzi do indywidualnej pracy z uczniem wskazano świadome używanie języka akceptacji w kontakcie z uczniami, aktywne słuchanie, identyfikowanie i wspieranie dzieci z grup ryzyka oraz diagnozowanie potrzeb uczniów. Indywidualizacja metod pracy z uczniem usprawniłaby proces nauczania oraz była formą doskonalenia zawodowego nauczycieli. W tym celu potrzebna jest współpraca z podmiotami zewnętrznymi np. Uniwersytetem Kazimierza Wielkiego oraz Miejskim Ośrodkiem Edukacji Nauczycieli. Zasugerowano, aby szkolenia dla nauczycieli w zakresie rozpoznawania indywidualnych potrzeb uczniów odbywały się w ramach etatowych godzin pracy nauczycieli.

Indywidualne podejście do uczniów byłoby jednocześnie sposobem wsparcia zdolnej młodzieży, wymienionym jako jedno z działań potrzebnych w ramach obszaru 1. Byłoby też istotnym wsparciem w podejmowaniu przez nią decyzji dotyczących dalszej edukacji lub ścieżki kariery. Indywidualne podejście pozwala bowiem na lepsze ukierunkowanie uczniów, zgodne z ich zainteresowaniami i predyspozycjami.

Indywidualna praca z uczniami jest konieczna, aby pomóc im poradzić sobie ze skutkami długotrwałej izolacji spowodowanej pandemią. Część uczniów straciła motywację do życia i pracy nad sobą, a więc i do nauki. Niektórzy stracili też bieżący kontakt z rówieśnikami. Potrzebują oni indywidualnego wsparcia zarówno w wymiarze dydaktycznym, jak i psychologicznym.

Jak zauważyli ankietowani, indywidualna praca z uczniami będzie utrudniona lub wręcz niemożliwa, dopóki klasy będą liczyć po trzydzieścioro lub więcej uczniów, a 45-minutowy tryb pracy utrudnia poświęcenie każdemu indywidualnie wystarczającej ilości czasu. Co więcej, taki tryb nie sprzyja skupieniu na pracy, podnosi poziom napięcia oraz utrudnia łączenie treści, zadań i metod realizowanych w ramach różnych przedmiotów.

Uczestnicy dyskusji zasugerowali, przyjrzeć się doświadczeniom szkół niepublicznych, aby zaimplementować bardziej zindywidualizowane podejście do ucznia. Wskazano też, że potrzebne jest indywidualne podejście do samych szkół, ponieważ znajdują się one w różnych sytuacjach.

5.4. Obszar 3: Narzędzia i zasoby cyfrowe oraz metody kształcenia na odległość dla poprawy efektywności kształcenia

Odporność danego systemu oświaty na nagłe wyzwania pokroju nastania pandemii COVID-19, w znacznym stopniu zależy od zawczasu rozwiniętego zaplecza infrastrukturalno-kompetencyjnego jednostek systemu oświaty i ich pracowników. W Bydgoszczy podmioty te mogły w miarę płynnie przystosować się do wymuszonych warunków pracy zdalnej, co wynikało z zapewnionego wcześniej szerokopasmowego dostępu do Internetu, tworzenia szkolnego intranetu, opracowania i zaimplementowania programu wyposażenia jednostek edukacyjnych w sprzęt komputerowy i multimedialny wraz z udostępnieniem im multimedialnych programów dydaktycznych oraz platform internetowych. Czynniki te jednak nie okazały się być wystarczające, by nauczanie zdalne było w pełni efektywne; przedstawiona poniżej charakterystyka tego zjawiska zawiera jednocześnie potencjalne sposoby ograniczeń niedomagań z nim związanych.

Rekomendacje ekspertów

W oparciu o dostępne raporty i dane statystyczne, konsultacje z interesariuszami, jak i własne doświadczenie, eksperci proponują, co następuje:

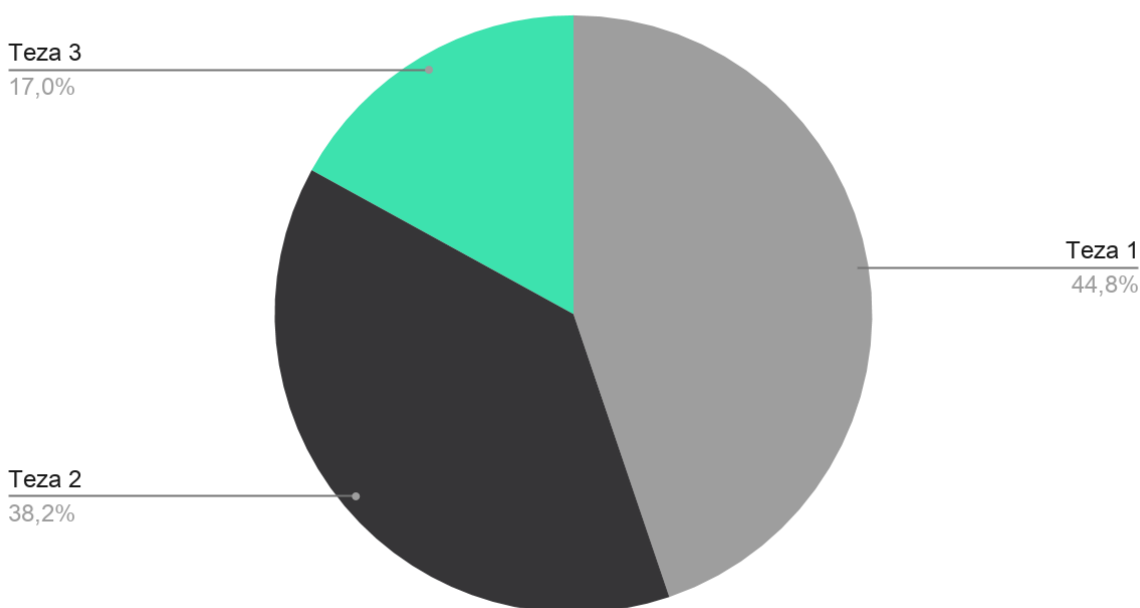
- dostęp do sprzętu stacjonarnego w obiektach jednostek systemu oświaty na potrzeby edukacji zdalnej w sytuacjach, gdy uczniom brakuje własnych kompatybilnych urządzeń, a jednostkom mobilnych do wydania, powinien odbywać się na zasadzie rotacji, jeśli zapotrzebowanie uczniów przewyższa infrastrukturalną podaż;

- połączenie wideo ze strony uczestników zajęć i lekcji zdalnych powinno być w opcjonalne, (z wyłączeniem sprawdzianów, testów) aby zapewnić komfort psychiczny właściwy dla każdej osoby, co pozwoli im dobierać takie formy uczestnictwa, jakie pozwolą im pracować najefektywniej; rolą nauczyciela nie jest zaś pilnowanie na każdym kroku, co robi dany uczeń, ale dostarczenie im warunków do rozwinięcia właściwych kompetencji – optymalizacja tego ostatniego wymaga wyjścia naprzeciw indywidualnym predyspozycjom, w tym (a)społecznym, uczniów;
- należy wykorzystywać zdalną formę zajęć w indywidualnych przypadkach, gdy uczniowie nie mogą uczestniczyć w zajęciach stacjonarnych, np. z uwagi na zdarzenia losowe, ale są zdolni do partycypacji i chętni do niej;
- należy zapewnić uczniom, nauczycielom i innym osobom wsparcie pedagogiczne i psychologiczne w formie zdalnej lub stacjonarnej (zależnie od preferencji), poprzez cykliczne zajęcia grupowe i, na życzenie, konsultacje indywidualne;
- uczniowie, nauczyciele, dyrektorzy i inne podmioty zaangażowane w proces edukacji powinny względnie na bieżąco dostarczać informację zwrotną związaną z funkcjonowaniem różnych wymiarów działalności szkolnej, np. poprzez system anonimowych ankiet; wnioski wynikające z przeanalizowanych danych powinny być wdrażane dla usprawnienia wskazanych aspektów;
- wszystkie powyższe jednostki należy równomiernie doposażać w odpowiedni sprzęt mobilny (laptopy, tablety, kamery internetowe z mikrofonami itp.) i stacjonarny (jeśli mobilny nie spełnia zadanej specyfikacji; do pracowni komputerowych); powinno się kłaść nacisk na pozyskiwanie sprzętu mobilnego, bowiem stanowi on lepsze zabezpieczenie w sytuacji konieczności pełnego przejścia na zdalny tryb pracy; powinno się też ustandaryzować (i rewidować to ustandaryzowanie), jaki sprzęt jest lub ma być na wyposażeniu jednostek;
- należy w pełni wykorzystywać bezpłatne aplikacje i licencje na potrzeby edukacyjne, zarządcze itp. przy jednoczesnym zarezerwowaniu środków finansowych na licencje, gdy wykupienie ich jest konieczne; powinno się kłaść nacisk na pozyskiwanie oprogramowania o otwartym kodzie źródłowym i korzystania z zasobów w otwartym dostępie, by wzmacniać przekaz, jak funkcjonują programy komputerowe i jaką rolę w uczeniu się przez całe życie spełnia dostęp do informacji;
- należy systematycznie rozwijać kompetencje cyfrowe nauczycieli i uczniów (a najlepiej także kadry zarządzającej i rodziców) tak, aby wykształcić w nich gotowość do zdalnego nauczania i pracy; należy w ramach szkoleń uwzględniać metodologię związaną ze specyfiką medium oraz tego, czy docelowe przekazywanie treści odbywać się ma na żywo; zespoły przedmiotowe nauczycieli powinny stale współpracować ze sobą zdalnie;
- należy podnosić kompetencje cyfrowe nauczycieli w zakresie wyszukiwania rzetelnych informacji w internecie oraz tworzenia atrakcyjnych materiałów prezentujących wiedzę dla uczniów;
- należy zawiązać współpracę z uczelnianymi kołami naukowymi, aby uczniowie mogli wcześniej zapoznać się ze swoistością ewentualnej ścieżki naukowej; zaangażowanie się w pewien sposób na wyższym poziomie kształcenia stanowiłoby nobilitację dla zdolnych uczniów;

- należy podjąć działania na rzecz stworzenia platformy do nauki zdalnej, przez którą emerytowani nauczyciele i pasjonaci (przy asyście pedagogów) dzieliliby się swoimi zainteresowaniami w formie zajęć pozalekcyjnych;
- należy objąć wszystkie szkoły jednolitym systemem informatycznym, który usprawniłby zarządzanie oraz przepływ informacji między rodzicami a uczniami oraz podniósłby bezpieczeństwo w zakresie przechowywania informacji;
- powinno się wzbudzać świadomość ergonomii stanowiska pracy i nauki, niezależnie od miejsca i formy, w jakiej się odbywają.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinno być zapobieganie wykluczeniu cyfrowemu przez doposażanie szkół w sprzęt komputerowy oraz szkolenie uczniów i nauczycieli w zakresie jego używania.
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinien być rozwój form nauczania zdalnego w oparciu o doświadczenia zebrane w czasie pandemii.
- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinno być objęcie szkół i przedszkoli jednolitym systemem informatycznym dla poprawy zarządzania.

Analiza jakościowa

Zapobieganie wykluczeniu cyfrowemu przez doposażanie szkół w sprzęt komputerowy oraz szkolenie uczniów i nauczycieli w zakresie jego używania

Wykluczenie cyfrowe jest formą wykluczenia ekonomicznego, ponieważ częściej dotyczy dzieci z biedniejszych rodzin. Zwrócono uwagę, że różnice w dostępie do sprzętu komputerowego przekładają się na różnice w dostępie do edukacji między uczniami, szczególnie w trybie nauczania

zdalnego. Sugerowano, że szkoły powinny udostępniać sprzęt do pracy zarówno uczniom, jak i nauczycielom – obecnie muszą oni wykorzystywać własny sprzęt: “nauczanie zdalne to głównie wykorzystanie zasobów prywatnych nauczyciela”; zarówno nauczyciele, jak i uczniowie często pracują na własnym sprzęcie, co sprawia, że o wiele szybciej się on zużywa. Problematiczne są także sytuacje, kiedy w domu jest więcej dzieci w wieku szkolnym, które mają do dyspozycji tylko jeden komputer do uczestnictwa w nauczaniu zdalnym. Muszą wtedy łączyć się przez telefon, co bardzo utrudnia pracę zarówno im samym, jak i nauczycielom. Możliwość wypożyczania sprzętu komputerowego dobrej jakości powinna być elementem rozwijania edukacji z dostępem do cyfrowych zasobów edukacyjnych także po powrocie do szkół. Należy zbierać informacje na temat tego, czym dysponują placówki publiczne w Bydgoszczy, żeby umożliwić wypożyczanie lub wymianę sprzętu. Uczestnicy warsztatów zasugerowali, że w sieć wymiany i wypożyczania sprzętu można włączyć biblioteki miejskie. Aby wyrównać szanse edukacyjne, konieczne jest również podjęcie działań mających na celu zapewnienie stabilnego dostępu do internetu dla wszystkich uczniów. Należy więc sprawdzać czy egzekwowany jest obowiązek udostępniania miejsc do nauki dzieciom, które tego potrzebują.

Sprzęt komputerowy, z którego korzysta wielu uczniów i nauczycieli, szybko się zużywa, a oprogramowanie dezaktualizuje. Konieczne jest systematyczne uzupełnianie istniejących zasobów, a nie jednorazowe akcje kupowania komputerów do szkół. Nauczyciele często zwracali uwagę na zły stan techniczny szkolnego sprzętu oraz brak fachowców do jego obsługi, co znacznie utrudnia pracę dydaktyczną nawet w normalnych, nie-pandemicznych warunkach.

Nauczyciele sygnalizują także potrzebę udziału w szkoleniach z zakresu wykorzystywania sprzętu cyfrowego, aby nadążyć za umiejętnościami dzieci i młodzieży. Na brak kompetencji cyfrowych wśród nauczycieli zwracają zresztą uwagę sami uczniowie, stwierdzając, że często są zmuszeni pomagać nauczycielom w technicznej realizacji lekcji. Według ankietowanych **odpowiednie szkolenia nie powinny sprowadzać się wyłącznie do aspektu technicznego, ale “uwzględniać także takie tematy, jak: jak dobrze/skutecznie szukać informacji w sieci, jak sprawdzać wiarygodność zamieszczonych tam informacji”. Są to współcześnie umiejętności kluczowe, które nauczyciele powinni być w stanie samodzielnie wykorzystywać i tworzyć warunki do uczenia się ich.** Dostępność konsultacji informatycznych i nauki samodzielnego wyszukiwania i weryfikowania informacji w sieci, także dla dzieci najmłodszych, jest warunkiem skutecznego korzystania ze współczesnego środowiska edukacyjnego.

Rozwój form nauczania zdalnego w oparciu o doświadczenia zebrane w czasie pandemii

Szkoda byłoby zmarnować wiedzę i doświadczenie pracy z technologiami cyfrowymi zebrane w czasie pandemii, o czym świadczy wypowiedź z ankiety: “Podczas pandemii została wykonana gigantyczna praca na rzecz edukacji zdalnej (...). Koszty tego ponieśli nauczyciele, rodzice, uczniowie. Wypracowali wielki postęp technologiczny bez biurokracji, bez marnowania czasu. Z energią. Ten kierunek nie może zostać zarzucony, bo praca pójdzie na marne”.

Rozwój form nauczania zdalnego jest też inwestycją na przyszłość. Trudno przewidzieć, jak długo utrzyma się sytuacja wymuszona pandemią. Jednak nawet w czasie po pandemii można i warto będzie przynajmniej częściowo utrzymać nauczanie zdalne. Praca zdalna weszła na stałe do wielu dziedzin gospodarki i prawdopodobnie będzie wykorzystywana przynajmniej w części. Nauczanie zdalne pozwala na oszczędność czasu (np. przez brak konieczności dojazdu do miejsca nauczania),

zwiększa szanse na indywidualne podejście do potrzeb uczniów oraz daje możliwość na bardziej interdyscyplinarne podejście do przedmiotu nauczania. Uczestnicy warsztatu zauważyli, że **nawet w czasie nauczania na żywo, można zaprosić uczniów, którzy nie mogą przyjść do szkoły, na przykład z powodu choroby, do zdalnego uczestnictwa w lekcji**. W szczególności w starszych klasach, takie rozwiązanie mogłoby pomóc przeciwdziałać wykluczeniu. Z dużym prawdopodobieństwem dzisiejsi uczniowie będą w przyszłości pracować w sposób zdalny; należy ich do tego przygotować. Należy zdawać sobie przy tym sprawę, że ze względu na pewną unikatowość tej sytuacji wiele wniosków może ulec zmianie i powinno podlegać ewaluacji oraz dyskusji społecznej.

Obecny model pracy zdalnej ma wiele mankamentów. Wiele czasu na zajęciach zdalnych traci się na rozwiązywanie problemów technicznych czy, na co zwracają uwagę przede wszystkim uczniowie, pomaganie nauczycielom w używaniu technologii cyfrowych. Uczniowie narzekają także na przeciążenie fizyczne i psychiczne: „Już prawie rok uczę się zdalnie i moim zdaniem większość lekcji jest fatalnie prowadzona, a do tego 8h siedzenia w jednym miejscu przed ekranem, a do tego siedzenie kolejnych 5h w tym samym miejscu i uczenie się bardzo źle wpływa na uczniów. Dlatego efektywność nauki bardzo spada. Nie mamy sił na ciągłe siedzenie w tym samym miejscu i bycie ciągle skoncentrowanym”; „Powinna zostać opracowana nowa podstawa programowa, która pozwala wykorzystywać nowe media i jednocześnie pozwoli przyswoić uczniom materiał... Siedzenia 7 godzin przed komputerem i słuchania nauczycieli, oglądania prezentacji nie można nazwać edukacją”. Wypowiedzi te wskazują też na zaniedbywanie aktywności ruchowej podczas nauki przy komputerze. Warto zatem przypominać i zachęcać do robienia przerw na ruch, przewietrzenie mieszkania i zadbanie o urozmaicenie środowiska nauki zdalnej.

Wskazane przez ankietowanych obszary do usprawnienia nauczania online obejmują:

- dostosowanie form nauczania zdalnego do potrzeb i możliwości różnych grup wiekowych,
- wypracowanie nowych sposobów weryfikacji wiedzy,
- rozwiązanie problemu wyłączonych kamerek na zajęciach zdalnych (także u nauczycieli),
- doszkolenie nauczycieli z zakresu wykorzystania różnych platform i narzędzi nauczania zdalnego; przygotowanie kompendiów różnych metod pracy zdalnej.

Należy odnotować, że pojawiają się także głosy pesymistyczne, krytyczne względem edukacji zdalnej w ogóle: „Koniecznością jest zapamiętanie porażki nauczania zdalnego, by podobne błędy już nigdy nie musiały niszczyć przyszłości uczniów”. Ogromnym problemem jest fakt, że niektórzy uczniowie w czasie pandemii „zniknęli”, wypadli z systemu edukacji. Z kolei ci, którzy regularnie uczestniczą w zajęciach online, przytłaczają to zdrowiem (wady wzroku, wady postawy, problemy psychiczne).

Warto podkreślić, że **doświadczenia zebrane w czasie pandemii obejmują przede wszystkim edukację online, a nie inne formy edukacji zdalnej takiej jak kursy korespondencyjne, materiały popularno-naukowe czy gry edukacyjne**. Warto byłoby wykorzystać także te formy, żeby wspierać procesy uczenia się przez całe życie i uczenia się dostosowanego do własnych potrzeb oraz przeciwdziałać wytworzeniu niewłaściwych poglądów na temat potencjału edukacji zdalnej. **Po**

powrocie do szkół należy podtrzymywać konstruktywną dyskusję wśród nauczycieli i uczniów o formach nauczania zdalnego i dać możliwość wymiany zdobytej wiedzy i doświadczeń.

Objęcie szkół i przedszkoli jednolitym systemem informatycznym dla poprawy zarządzania Jednolity system informatyczny pomógłby rodzicom, którzy nie zawsze mają wiedzę informatyczną oraz dostęp do odpowiednich szkoleń w tym zakresie. Szczególnie problematyczny jest fakt, że w ramach nauczania zdalnego dzieci często korzystają z kilku różnych platform i muszą się uczyć ich funkcjonowania: „Córka musiała logować się w pięciu różnych platformach”.

Jednolity system informatyczny pozwoliłby jednocześnie usprawnić przepływ informacji między rodzicami, uczniami i szkołami oraz podnieść bezpieczeństwo w zakresie przechowywania tych informacji. Ponadto uczniowie nie musieliby uczyć się obsługi kolejnych programów na kolejnych etapach edukacji.

Często wskazywanym wyzwaniem dla stworzenia jednolitego systemu informatycznego byłoby dostosowanie go do potrzeb różnych grup odbiorców – administracji, nauczycieli, rodziców i uczniów, a także podmiotów współpracujących ze szkołami, np. oferujących praktyki, staże, wolontariat i projekty społeczne. Szczególnie duże różnice w potrzebach mogłyby wystąpić w przypadku edukacji wczesnoszkolnej z jednej strony oraz ostatnich klas szkoły podstawowej oraz szkół ponadpodstawowych z drugiej. Pojawia się też pytanie kto miałby zarządzać taką platformą.

Choć objęcie szkół i przedszkoli jednolitym systemem informatycznym dla poprawy zarządzania oświatą jest istotne, to, zdaniem niektórych, nie może być osiągnięte bez uprzedniego zrealizowania postulatów zawartych w tezach 1 i 2. Pojawiły się także głosy krytyczne, sugerujące, że wprowadzenie jednego systemu obowiązkowego dla wszystkich, odebrałoby szkołom prawo do samostanowienia, oraz że ujednolicenie nie sprzyja kreatywności. Podczas warsztatów zasugerowano, że szkoły mogłyby promować i wspierać korzystanie z platform cyfrowych na rzecz edukacji i rozwoju kompetencji udostępnianych przez organizacje pozarządowe.

5.5. Obszar 4: Uwzględnianie poziomu rozwoju uczniów w procesach edukacyjnych i wychowawczych

W bydgoskich szkołach specjalnych i oddziałach specjalnych w szkołach ogólnodostępnych uczy się obecnie łącznie 556 uczniów w 95 oddziałach. W szkołach integracyjnych i oddziałach integracyjnych w szkołach ogólnodostępnych uczy się łącznie 2 141 uczniów, w tym 494 z orzeczeniem o potrzebie kształcenia specjalnego, w 120 oddziałach.

Wsparciem dla uczniów i ich rodziców oraz nauczycieli jest działalność Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych nr 1 i nr 2. Prowadzą one działalność diagnostyczną, taką jak przygotowanie diagnoz, w tym psychologicznych, pedagogicznych, logopedycznych, lekarskich, związanych z wyborem kierunku kształcenia i zawodu oraz planowaniem kształcenia i kariery zawodowej. Prowadzą m.in. różnorodne formy pracy bezpośredniej, w tym badania przesiewowe mowy, słuchu, wzroku, indywidualne porady zawodowe, konsultacje, warsztaty, prelekcje, wykłady itd. Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna nr. 1 realizuje rządowy program “Za życiem” skierowany

do dzieci niepełnosprawnych i zagrożonych niepełnosprawnością ze szczególnym uwzględnieniem dzieci w wieku do 3. roku życia (wsparcie organizowania wczesnego wspomagania rozwoju dziecka, również dodatkowych usług ze strony terapeutów, fizjoterapeutów, psychologów, pedagogów, logopedów i innych specjalistów w zależności od potrzeb dziecka).

Mimo to stwierdzić można, że opieka psychologiczna, psychiatryczna i pedagogiczna są niezadowalające, nie tylko w Bydgoszczy, ale w skali całego kraju. Jednostki systemu oświaty są niedostatecznie wyposażone zarówno w zasoby materialne, jak i zasoby ludzkie. Infrastruktura nie zawsze jest dostosowana do faktycznych potrzeb uczniów z niepełnosprawnościami. Mimo tego, że do szkół uczęszcza coraz więcej dzieci z orzeczeniami, nie idą za tym konkretne działania ze strony jednostek i dostosowanie ich oferty edukacyjnej. Rozwój poradnictwa i nowoczesne narzędzia diagnostyczne pozwalają przypuszczać, że tendencja ta będzie się utrzymywać i w kolejnych latach rosnąć będzie odsetek uczniów z orzeczeniami, których potrzeby muszą zostać wzięte pod uwagę. Możliwości finansowe miasta w stosunku do zdiagnozowanych potrzeb wydają się być zdecydowanie niewystarczające.

Jednocześnie docenić należy zaangażowanie i otwartość władz miasta na dofinansowywanie ponadstandardowych form działania jednostek systemu oświaty. Zauważalna jest także rosnąca umiejętność wykorzystywania środków pozabudżetowych.

Rekomendacje ekspertów

Wymienić można dwa najistotniejsze obszary, w których rekomendowane są dalsze działania, tj. obszar pracy z uczniami o specjalnych potrzebach, w tym uczniów z niepełnosprawnościami, oraz obszar redukcji stresu i poprawy samopoczucia dzieci w środowisku szkolnym.

Uczniowie o specjalnych potrzebach

Rekomenduje się:

- prowadzenie kampanii informacyjnych w szkołach na temat funkcjonowania uczniów o specjalnych potrzebach celem przeciwdziałania stereotypom i stygmatyzacji;
- podnoszenie poziomu ich uczestnictwa w ofercie kulturalnej i sportowej Bydgoszczy;
- dostosowanie budynków do potrzeb osób z niepełnosprawnościami (do potrzeb konkretnych uczniów uczęszczających do konkretnych jednostek systemu oświaty);
- włączenie fizjoterapeutów, rehabilitantów i innych specjalistów w proces edukacyjny, zgodnie ze wskazaniami zawartymi w orzeczeniach i opiniach uczniów z deficytami (zadanie wykraczające poza kompetencje Wydziału Edukacji i Sportu);
- wczesne przygotowanie dzieci z deficytami do rozpoczęcia nauki szkolnej (konieczna współpraca z rodzicami) - wprowadzenie działań mających na celu zapobieganie wykluczeniu od najwcześniejszych etapów edukacji (żłobek, przedszkole);
- tworzenie, o ile będą takie możliwości finansowo-organizacyjne, mniejszych liczebnie klas, dających szansę na poprawę efektywności nauczania; stworzenie takich warunków jest szczególnie istotne w klasach I–III;
- rozwijanie form oceniania kształtującego w szkole;

- upowszechnienie świetlic terapeutycznych, w których zajęcia mogą odbywać zarówno osoby z niepełnosprawnościami, jak i dzieci pełnosprawne, co pozwoliłoby na integrację obu grup, naukę i rozwój wzajemnej akceptacji oraz samoakceptacji¹⁷;
- stworzenie realnego systemu opieki wytchnieniowej dla rodziców oraz ujednolicenie wsparcia psychologicznego dla rodziców osób z niepełnosprawnościami (zadanie wykraczające poza kompetencje Wydziału Edukacji i Sportu).
- wspieranie uczniów z niepełnosprawnościami opuszczających mury szkolne i wkraczających w dorosłe życie;
- tworzenie Centrów Aktywizacji Zawodowej i Społecznej dla dorosłych osób z niepełnosprawnościami (zadanie wykraczające poza kompetencje Wydziału Edukacji i Sportu);
- tworzenie domów samopomocy i mieszkań chronionych (zadanie wykraczające poza kompetencje Wydziału Edukacji i Sportu).

Redukcja poziomu stresu

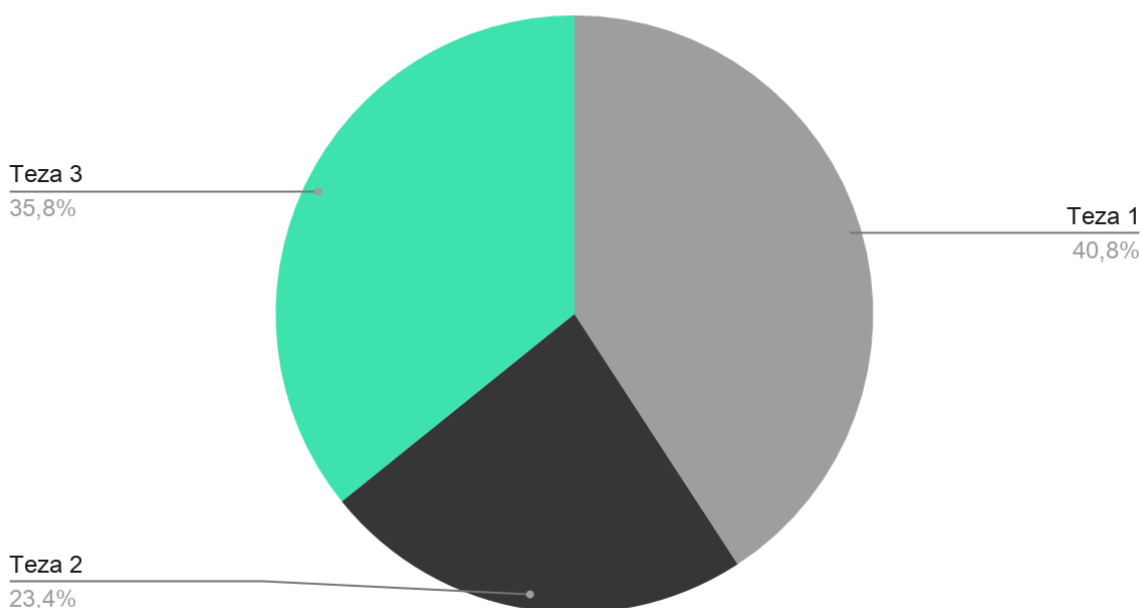
Biorąc pod uwagę to, że – według badania przeprowadzonego w bydgoskich szkołach – uczniowie coraz słabiej radzą sobie z porażkami w szkole, a tym samym znacząco spada ich motywacja do uczenia się, zaleca się:

- zachęcanie do aktywnego wypoczynku i stworzenie uczniom takiej możliwości;
- wzmocnienie dostępności opieki psychologiczno-pedagogicznej;
- upowszechnianie systemu samopomocy koleżeńskiej;
- upowszechnianie oceniania kształtującego w szkołach, ze szczególnym uwzględnieniem informacji zwrotnej;
- kontynuację badań nad wpływem SES na powodzenie szkolne; proponujemy prowadzić badania na próbie losowo-warstwowej reprezentatywnej dla uczniów klas IV szkoły podstawowej przed rozpoczęciem realizacji programu mającego na celu wyrównywanie szans edukacyjnych z wyodrębnioną grupą porównawczą i kontynuować je co dwa lata w klasach VI i VIII;
- regularne monitorowanie poziomu stresu u uczniów i sposobów radzenia sobie z nim;
- działania edukacyjne na temat negatywnych skutków stresu, technik relaksacyjnych i konstruktywnych sposobów radzenia sobie z napięciem.

¹⁷ Warto zwrócić uwagę na fakt, że w środowisku integracyjnym dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami mają okazję uczyć się akceptować swoją inność i radzić sobie z trudnościami codziennego życia. Wspólne przebywanie ze sprawnymi rówieśnikami daje motywację do pokonywania barier. Sprawni uczniowie zaś zyskują możliwość nauki i zabawy z niepełnosprawnymi rówieśnikami, uczą się akceptacji cudzej i własnej inności, wrażliwości, empatii, sposobów pomocy niepełnosprawnym. Uczą się od niepełnosprawnych kolegów wytrwałości, cierpliwości, szacunku do życia.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinna być redukcja stresu w miejscu pracy i nauki.
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinno być przeciwdziałanie wykluczeniu edukacyjnemu spowodowanemu sytuacją zdrowotną lub społeczno-ekonomiczną uczniów.
- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinno być indywidualne podejście do uczniów, np. dzięki upowszechnieniu oceniania kształtującego.

Analiza jakościowa

Redukcja stresu w miejscu pracy i nauki

Stres wpływa negatywnie na zdrowie psychiczne i dobrostan dzieci i młodzieży oraz nauczycieli. W obszarze 8 poruszony jest także wątek negatywnego wpływu stresu we wczesnym okresie życia na rozwój mózgu i zdolność do uczenia się. Badanie uczniów klas IV-VI w bydgoskich szkołach przeprowadzone przez prof. Marię Deptułę i Szymona Borsicha pokazuje, że stres związany ze szkołą i nauką rośnie¹⁸. Wzrasta stopień trudności uczniów z opanowaniem przetwarzanej podstawy programowej, koniecznej do zrealizowania w bardzo ograniczonej przestrzeni czasowej, co generuje napięcie. Zwracają na to uwagę sami uczniowie: „my jako uczniowie stresujemy się rzeczami, które nie powinny nas stresować”, „bardzo przeżywam stres związany ze szkołą objawia się to m.in problemami ze snem, regularnością posiłków czy migreną. Jest to ciężkie do przejścia, dlatego myślę że powinno się skupić na redukowaniu stresu”. Warto podkreślić, że **to właśnie uczniowie**

¹⁸Por. S. Borsich, M. Deptuła, „Niebieskoocy w naszej szkole” - przewyżczanie stereotypów drogą do tworzenia uczniom lepszych warunków rozwoju w klasie szkolnej, *Studia Edukacyjne* 46, 2017, s. 153-168, <http://cse.amu.edu.pl/wp-content/uploads/2018/09/46.pdf> (data dostępu: 11.05.2021).

zdecydowanie najczęściej spośród wszystkich grup respondentów wskazali na ten priorytet¹⁹, co świadczy o wyraźnie odczuwanej przez nich potrzebie zmiany w tym zakresie.

Sytuacja wywołana pandemią – brak stabilności, ciągłe zmiany, drastyczne ograniczenie kontaktów rówieśniczych – jeszcze bardziej pogłębia stres u dzieci i młodzieży, co z kolei negatywnie przekłada się na ich chęć i zdolność do nauki.

Często źródłem stresu u dzieci i młodzieży są także niełatwe relacje z rówieśnikami. Z drugiej zaś strony z przytaczanego już badania uczniów klas IV-VI w bydgoskich szkołach wynika, że chociaż generalnie obserwujemy pogorszenie się warunków rozwoju psychospołecznego uczniów w relacjach z nauczycielami pomiędzy IV a VI klasą, to są jednak zespoły klasowe, w których ta tendencja jest słabsza, to samo dotyczy stosunku emocjonalnego uczniów do szkoły. Sytuacja ta zależy może w pewnym stopniu od nauczyciela, który prowadzi daną klasę, od jego poziomu komunikacji i relacji z uczniami. Poza częstym brakiem kompetencji komunikacyjnych nauczycieli, zwrócono uwagę na fakt, że nauczyciele realizują swoje pensum w kilku szkołach co skutkuje brakiem stabilnych relacji z uczniami oraz z tego powodu brakuje im czasu na swobodne konsultacje z uczniem.

Jednym z powodów nadmiernego stresu w miejscu pracy nauczycieli jest także nadmierna presja oceny efektów kształcenia i zbyt dużych wymogów formalnych. Warto zwrócić uwagę, iż nauczyciele nie są oceniani na podstawie postępów, jakie czynią ich podopieczni, tylko wyłącznie na podstawie wyników egzaminów końcowych, co rodzi presję i poczucie niedocenienia, gdyż wysiłek włożony w proces przekazywania wiedzy przez nauczycieli jest często niezauważany. W trakcie dyskusji zwrócono uwagę na to, że źródłem stresu w pracy nauczyciela jest także trudna praca z rodzinami z niskim statusem socjoekonomicznym (SES), których jest немало na terenie Bydgoszczy oraz kontakt z grupą roszczeniowych rodziców. Zwrócono także uwagę na brak solidarności w środowisku nauczycieli oraz na brak wsparcia nauczycieli przez dyrektorów szkół w sytuacjach konfliktowych. W sytuacjach konfliktu dyrektorzy szkół często biorą stronę rodziców, nie nauczycieli, co negatywnie wpływa na ich poczucie wartości i kompetencji. Dla poprawy sytuacji warto stworzyć dyrektorom szkół warunki od opanowania sztuki rozwiązywania konfliktów metodą współpracy i przyjmowania w sytuacji konfliktu roli mediatora, a nie sędziego opowiadającego się po jednej ze stron. Dotyczy to przede wszystkim sytuacji, w których zarzuty stawiane nauczycielowi nie zostały potwierdzone w sposób obiektywny.

Redukcja stresu w miejscu pracy i nauki przełożyłaby się na jej większą efektywność. Zarówno dzieci, jak i nauczyciele spędzają w szkole większość dnia, więc szczególnie ważne jest, aby zapewniała ona spokojną i przyjazną atmosferę. W szkole należy położyć nacisk na budowanie dobrych relacji: „W przyjaznej [atmosferze], nawet najstarszy uczeń zainteresuje się tematem”, „spokojna atmosfera – wydajna nauka”, „To praca jest dla człowieka, a nie człowiek dla pracy”. Ważna jest nie tylko redukcja stresu, ale także nauka radzenia sobie z nim: „już od najmłodszych klas należy nauczyć dzieci radzenia sobie z nim, zapoznać z formami relaksacji, właściwego odreagowania przez np. sport”. Jednym ze sposobów na redukcję stresu w miejscu pracy byłoby odciążenie nauczycieli w zadaniach administracyjnych, takich jak dokumentacja. Zarówno

¹⁹ Tę tezę zaznaczyło 55% uczniów, 40% nauczycieli i 33% rodziców.

uczniowie, jak i nauczyciele potrzebują też wsparcia psychologicznego, szczególnie przy nauczaniu zdalnym.

W trakcie spotkania podniesiono także problem braku mediacji i systemowych sposobów rozwiązywania konfliktów w szkole, podczas gdy relacje z rówieśnikami mogą być poważnym źródłem stresu. Aczkolwiek warto zwrócić uwagę na to, że w niektórych szkołach w Bydgoszczy działają młodzieżowi mediatorzy²⁰. Z konkretnych działań związanych z redukcją stresu w szkole i miejscu pracy zaproponowano wprowadzenie do szkół zajęć uczących relaksacji czy mindfulness. Wprowadzenie zajęć uświadamiających dzieciom i młodzieży pojęcia stresorów, rozpoznawanie stresu w ciele i sposoby radzenia sobie z nim w domu i szkole. W obszarze 6 zawarta jest także rekomendacja stworzenia w bydgoskich szkołach miejsc, w których młodzież może odpocząć i spokojnie przygotować się do zajęć lekcyjnych np. poprzez utworzenie oddzielnych przestrzeni w świetlicach, które mogłyby zapewnić większy spokój uczniom.

Upowszechnienie oceniania kształtującego

Indywidualne podejście do ucznia gwarantuje mu bardziej wszechstronny rozwój zgodny z jego możliwościami i zainteresowaniami. Jest ono także sposobem na wyrównywanie szans. Z kolei brak indywidualnego podejścia generuje stres, ponieważ zmusza uczniów do dostosowania się, dopasowania: **“Tradycyjne ocenianie jest zmorą polskiej szkoły i nie ma tu znaczenia, czy jest wyrażone w skali 1-6, A-E czy słoneczka-chmurki. Każde z nich jest etykietką i umożliwia nieustanne porównywanie się dzieci ze sobą oraz niezdrową rywalizację”**.

Należy szukać rozwiązań opartych na rzetelnej diagnozie pozwalających na osobiste podejście do każdego ucznia, ale ze względu na liczne klasy oraz obciążenie nauczycieli, jest to często bardzo trudne do realizacji. Możliwość indywidualnej oceny ucznia daje wprowadzenie oceny kształtującej w bydgoskich szkołach. **Ocenianie kształtujące polega na zastąpieniu sztywnych ocen indywidualną informacją zwrotną oraz daje szansę na zobaczenia dobrych i słabych stron każdego ucznia.** Jest wymagane przez prawo oświatowe, ale wsparcie oceniania kształtującego w bydgoskich szkołach wymaga uświadamiania nauczycieli w jaki sposób możliwe jest efektywne stosowanie się do tej zasady przy dużej liczbie uczniów w klasie. Nauczanie zdalne, stanowi dodatkowe utrudnienie stosowania oceniania kształtującego. W ankiecie pojawiły się głosy, że nie na wszystkich przedmiotach ocenianie kształtujące jest możliwe na każdym kroku nauki - łatwiej jest tę ocenę wprowadzić na lekcjach języka polskiego a trudniej na zajęciach takich przedmiotów jak np. matematyka. Nie jest to jednak pogląd słuszny, gdyż jak pokazuje doświadczenie, ocenianie kształtujące jest możliwe na każdym przedmiocie²¹. Warto podkreślić, że indywidualna informacja zwrotna nie musi być bardzo rozbudowana ani czasochłonna.

Jak jednak zauważono w badaniu, konieczne są jeszcze głębsze, systemowe zmiany. Szkoła powinna być miejscem przyjaznym, w którym liczy się proces zdobywania wiedzy, a nie oceny końcowe. Aby nie hamować rozwoju uczniów konieczne jest odejście od zastraszania i karania, do czego nadal

²⁰ Zob. M. Urbańska, Mediacje rówieśnicze – edukacja w kierunku pokojowego rozwiązywania konfliktów uczniowskich, Wydawnictwo Oświatowe FOSZE IX/2018, s. 286-290. Co więcej, system mediacji rówieśniczych jest możliwy do stosowania nawet w grupach dzieci młodszych, a mediatorom pomaga plansza z krokami rozwiązywania konfliktów w formie obrazkowej, z komentarzami słownymi, żeby ułatwić działania dzieciom, które nie potrafią jeszcze czytać.

²¹ <https://portal.librus.pl/szkola/artykuly/lekcja-w-duchu-oceniania-ksztaltujacego> (data dostępu 02.06.2021).

dochodzi w polskich szkołach. Według wielu badanych warunkiem zmian w podejściu do uczniów jest tworzenie mniejszych klas.

Przeciwdziałanie wykluczeniu edukacyjnemu spowodowanemu sytuacją zdrowotną lub społeczno-ekonomiczną uczniów

Wykluczenie edukacyjne spowodowane sytuacją socjo-ekonomiczną niektórych uczniów pogłębiło się znacznie w czasie pandemii. Podobna sytuacja ma miejsce także w Bydgoszczy. Pandemia tylko zaostrzyła problemy związane z wykluczeniem części uczniów. Bydgoszcz ma wysoki odsetek rodzin z niskim SES. W kontekście edukacji zwrócono uwagę, iż dzieci z rodzin z niskim SES potrzebują specjalnego wsparcia, by mogły w przyszłości sprostać wymaganiom szkoły²². Dzieci z rodzin z niskim SES często nie rozumieją, co mówi nauczyciel oraz mają mniejszy zasób słownictwa. Warto podkreślić, że dzieci z rodzin z niskim SES słyszą do 4 roku życia słyszą 13 mln słów, z rodzin o przeciętnym SES 26 mln słów, a dzieci z rodzin z wysokim SES 46 mln słów. Pomocna byłaby w tym zakresie **wczesna edukacja dzieci, pozwalająca zmienić choć częściowo otoczenie dziecka np. poprzez uczęszczanie dziecka do żłobka**. Natomiast dostęp dzieci z rodzin z niskim SES do państwowych żłobków jest bardzo utrudniony, gdyż status rodzica jako osoby niepracującej wyklucza dzieci z możliwości starania się o miejsce w żłobku. Z dostępnością do przedszkoli sytuacja przedstawia się lepiej, ale często jeśli matka nie pracuje, dziecko ma kontakt z instytucjami edukacyjnymi dopiero na etapie szkoły podstawowej. Zwrócono także uwagę na inne istotne formy wykluczenia bydgoskich dzieci i młodzieży. Istotnym problemem jest wykluczenie cyfrowe, które jest związane z brakiem sprzętu komputerowego, a które pogłębia wykluczenie w nauczaniu zdalnym. Tę sytuację powinna ratować możliwość przychodzenia dzieci do szkół, żeby korzystać ze sprzętu do nauczania zdalnego. Natomiast rozporządzenie ograniczające możliwość korzystania z nauczania w szkole zmniejszyło możliwości korzystania ze sprzętu komputerowego oraz praktycznie ograniczyło grupę dzieci, które mogą korzystać z nauki zdalnej prowadzonej na terenie szkoły. Warto podkreślić, że w rodzinach, w których jest więcej niż jedno dziecko, często jest tylko jeden komputer. Inną formą wykluczenia, szczególnie widoczną w czasie pandemii, jest wykluczenie związane z dostępem do kultury. W ostatnim czasie spadła dostępność wizyt w instytucjach kultury oraz wycieczek szkolnych.

Konieczne jest zapobieganie wykluczeniu od najwcześniejszych etapów edukacji, “od żłobka”.

Obecnie w tym zakresie podejmowane są jedynie działania o charakterze formalnym, brak natomiast praktycznego wsparcia. W przypadku wykluczenia spowodowanego sytuacją socjoekonomiczną rodziny, rozwiązaniem mogłoby być wprowadzenie systemu stypendialnego. Warto jednak zauważyć, że wykluczenie nie musi wiązać się ze złą sytuacją ekonomiczną rodziny danego ucznia. Jak zauważyła jedna z nauczycielek: “Podczas mojej pracy jako nauczyciela i wychowawcy spotkałam się z uczniami pochodzącymi z uboższych rodzin, które jednak dbały o edukację dzieci, jak i z zamożniejszymi rodzinami, w których nie przywiązywało się żadnej wagi do edukacji dzieci a zaniedbania sięgały czasów przedszkolnych i wcześniejszych (dzieci pozostawione same sobie praktycznie od urodzenia)”. Wykluczenie edukacyjne może być także spowodowane

²² por. M. Deptuła, A. Potorska, Sz. Borsich, *Wczesna profilaktyka problemów w rozwoju psychospołecznym i ryzykownych zachowań dzieci i młodzieży*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2018, <https://repozytorium.ukw.edu.pl/bitstream/handle/item/5721/Wczesna%20profilaktyka%20problem%C3%B3w%20w%20rozwoju%20psychosp%C5%82ecznym%20i%20ryzykownych%20zachowa%C5%84%20dzieci%20i%20m%C5%82odzie%C5%BCy.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (data dostępu: 11.05.2021).

sytuacją zdrowotną – “szkoła zupełnie nie radzi sobie z rozpoznawaniem problemów [zdrowotnych] uczniów (zwłaszcza pierwsze symptomy np.: fobia szkolna, Zespół Aspergera)”. Podkreślono także szczególne problemy dotyczące dzieci migrantów i reemigrantów, które są narażone na wykluczenie, chociażby ze względu na nieznaną języka. Istotna jest tutaj zwłaszcza rola i postawa nauczycieli wobec uczniów imigrantów i reemigrantów oraz szkolny system wsparcia dostosowany do ich zróżnicowanych, odpowiednio wcześniej rozpoznawanych, potrzeb (w tym nauki języka). Ważne są także zajęcia uświadamiające, uczące otwartości, tolerancji i akceptacji dla innych, na przykład w formie pogłębionej pracy z klasą, do której przychodzi nowy uczeń, wychowujący się dotąd w innej kulturze lub religii, w celu rozwijania gotowości do poznania go, akceptacji, włączenia w życie klasy.

5.6. Obszar 5: Umieźdzynarodowienie procesu edukacji jako odpowiedź na wyzwania globalizującego się świata

W związku z procesami globalizacyjnymi edukacja musi pozostawać otwarta na procesy umieźdzynarodowienia. W Bydgoszczy już teraz mieszka wiele dzieci pochodzenia imigranckiego, które muszą być włączane w proces edukacji. Można spodziewać się, że w przyszłości trend ten będzie raczej postępować niż maleć – w związku z czym wypracowywanie strategii integracji obcokrajowców i reemigrantów powinno być ważnym elementem planowania edukacji. Dodatkowo inwestowanie w umieźdzynarodowienie procesów edukacyjnych, daje korzyści dzieciom i młodzieży polskiego pochodzenia. Otwiera możliwości rozwoju poprzez współpracę z programami i instytucjami o charakterze międzynarodowym, poszerza horyzonty poznawcze, daje wgląd w specyfikę innych kultur, pomagając poruszać się po globalizującym się i ciągle zmieniającym się świecie, a także uczy poszanowania innych ludzi. W trakcie rozmów poza pierwotnie założonymi obszarami, takimi jak współpraca z organizacjami zagranicznymi, adaptowanie dobrych praktyk na grunt lokalny, tworzenie sieci współpracy międzynarodowej w aspekcie instytucjonalnym i interpersonalnym oraz poszanowanie różnorodności, pojawiła się potrzeba wyłonienia dwóch nowych obszarów – ważna potrzeba asymilacji i edukacji dzieci imigrantów oraz wsparcia nauczycieli w zakresie edukacji międzynarodowej.

Rekomendacje ekspertów

Przeprowadzanie działań na rzecz edukacji w temacie innych kultur, zwiększyło świadomość uczniów i pośrednio mogło wykazać pozytywny wpływ na integrację dzieci obcokrajowców. Nadal jednak zauważa się w szkołach zachowania o charakterze rasistowskim i ksenofobicznym, zatem działania edukacyjne w tym zakresie powinny być kontynuowane i połączone z edukacją dotyczącą nie tylko poszanowania innych kultur, ale także poruszającą problemy wykluczenia, dyskryminacji i mikroagresji. W związku z powyższymi obserwacjami rekomenduje się następujące działania:

- Przygotowanie i przeprowadzenie szkoleń dla nauczycieli związane z przeciwdziałaniem dyskryminacji, prowadzenie zajęć z edukacji kulturowej, przygotowanie bazy dobrych praktyk przez MOEN, które będzie można twórczo adaptować w danej placówce edukacyjnej;

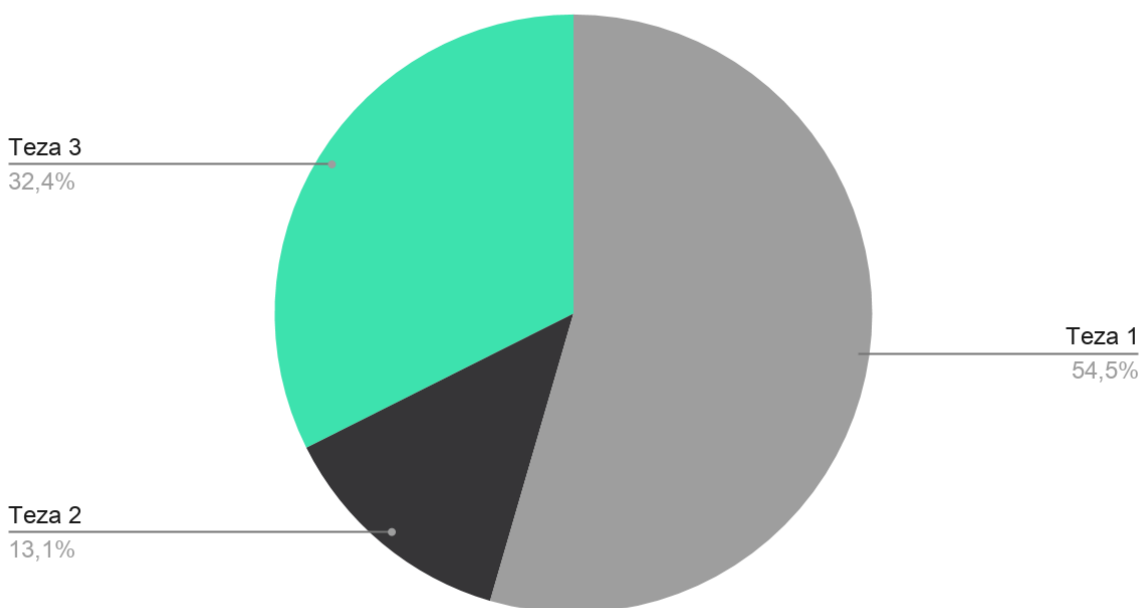
- W związku z dobrymi efektami projektu „Szkoły Otwartej i Tolerancyjnej” rekomenduje się kontynuowanie jego działalności, promocję projektu i dążenia do zwiększenia liczby szkół, które biorą w nim udział;
- Należy wspierać rozwój projektów z zakresu edukacji międzykulturowej;
- W celu asymilacji obcokrajowców i ułatwienia im uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym ważna jest praca nad poprawą kompetencji językowych nauczycieli oraz organizacja kształcenia nauczycieli nauki języka polskiego dla cudzoziemców i kursów językowych z języka polskiego dla dzieci obcokrajowców. Nauczanie języka polskiego jako obcego wymaga odpowiedniego przygotowania. Dotychczas język polski jako obcy nauczany jest głównie przez lingwistów, polonistów, którzy – mimo wysokich kompetencji w zakresie języka polskiego – nie posługują się na ogół płynnie językiem angielskim lub rosyjskim, które to języki stanowią potrzebną podstawę komunikacyjną;
- Należy pomyśleć nad zaangażowaniem absolwentów oraz praktykantów uczelni wyższych (z kierunków takich jak filologia angielska czy rosyjska) w proces nauczania języka polskiego jako obcego.
- Należy zbierać informacje od nauczycieli przebywających lub powracających z wymian i szkoleń międzynarodowych w ramach programów Erasmus+ oraz POWER. Zgodnie z umową, każda tego rodzaju wizyta ma przynieść korzyść dla szkoły (nowe procedury, materiały etc.) – taka wiedza nie była jednak dotychczas zbierana w sposób systematyczny. Osoby odpowiedzialne za współpracę międzynarodową w danych jednostkach systemu oświaty mogłyby również udzielić informacji na temat tego, jak wygląda u nich taka współpraca instytucjonalna;
- Zaleca się przeprowadzenie gruntownych badań wśród dzieci imigrantów i obcokrajowców nt. tego, jak czują się w bydgoskich szkołach i jakie są ich potrzeby, co można zrobić, aby czuły się lepiej, czy uczniowie utrzymują między sobą kontakty poza szkołą etc. Wyniki badań wpłynęłyby na kształt szczegółowych działań Programu na lata 2021–30²³;
- Można wykorzystać świetlice i inne pomieszczenia szkolne jako miejsca do integracji międzykulturowej (przy wykorzystaniu np. tablic informacyjnych, plakatów itd.) oraz jako przestrzeń wspólnego spędzania czasu i poznawania nowych osób; bardzo korzystne byłoby włączenie i zaangażowanie w proces integracji imigrantów młodzieżowych domów kultury i Pałacu Młodzieży;
- Zaleca się jak najczęstsze korzystanie z programów nowej perspektywy finansowej UE;
- Zaleca się powołanie zespołu koordynatorów międzynarodowych projektów edukacyjnych (złożonego z praktyków – nauczycieli, pedagogów, przy wsparciu księgowym);
- Należy pochylić się nad problemem młodzieży romskiej. Wskazany jest rozwój Programu integracji społeczności romskiej w Polsce, zachęcanie uczniów do kontynuowania nauki w szkołach ponadpodstawowych; należałoby też zwrócić się do lokalnych przedsiębiorców w celu wypracowania systemu praktyk i płatnych staży dla uczniów i absolwentów z rodzin romskich;

²³ Według sugestii prof. Marii Deptuły, warto rozważyć do przeprowadzenia diagnozy udział studentów pedagogiki opiekuńczej z profilaktyką uzależnień i socjoterapią UKW. Takie badania studenci mogliby przeprowadzić w ramach praktyki w szkołach lub prac dyplomowych. Niezależnie od tego, kto te badania będzie robił warto, by miały one charakter partycypacyjny, co oznacza, że w ich projektowaniu i być może zbieraniu danych mogliby udział uczniowie imigranci, obcokrajowcy i ich rodzice. Zaleca się aby wspólnie z tymi uczniami zaprojektować badania i przetłumaczyć ankietę na ojczysty język ucznia, a następnie jego wypowiedzi na język polski.

- W Bydgoszczy jest ok. 1 300 studentów z zagranicy – należy nawiązać kontakt z uczelniami i przemyśleć, w jaki sposób można wykorzystać ten potencjał w obszarze edukacji międzykulturowej; ponieważ takie działania nie były jeszcze w Bydgoszczy podejmowane, jest to nowy grunt do działań w obszarze edukacji międzykulturowej; rekomendowane jest rozeznanie się w ramach istniejących projektów i programów już z powodzeniem funkcjonujących np. w ramach organizacji AIESEC.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinno być nawiązywanie międzynarodowych sieci współpracy, np. w celu edukacji międzykulturowej.
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinno być wsparcie dzieci migrantów i reemigrantów oraz pracujących z nimi nauczycieli.
- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinien być rozwój edukacji równościowej.

Analiza jakościowa

Nawiązywanie międzynarodowych sieci współpracy

Do głównych zalet nawiązywania i utrzymywania międzynarodowych sieci współpracy należy możliwość poznania i testowania dobrych praktyk w edukacji, okazja do rozwoju kompetencji językowych uczniów i nauczycieli oraz kultywowanie otwarcia na świat, poznawania różnych kultur i niwelowania istniejących uprzedzeń. Poznanie innych kultur pozwala na lepsze poznanie samego siebie i własnej kultury. Edukacja międzykulturowa ułatwia poruszanie się w świecie, kontakty z ludźmi z różnych krajów. Dyskusja pogłębiająca wskazała także na inny istotny aspekt nawiązywania sieci współpracy i partnerstw międzynarodowych - potrzebę poznania innych form funkcjonowania szkół, które odeszły od tzw. "pruskiego modelu edukacji" poprzez takie działania

jak np. rezygnacja z oceniania na rzecz budowania motywacji wewnętrznej, działania projektowe pozwalające na integrację wiedzy międzyprzedmiotowej czy ustawianie ławek w sposób ułatwiający współpracę grupową. Współpraca międzynarodowa uczniów i nauczycieli kształcących w podobnym obszarze powinna odbywać się przez realizację projektów unijnych i innych programów.

Zdaniem badanych do tej pory programy wymiany dobrze się sprawdzały, więc warto je kontynuować. Często wspomniany w tym kontekście program Erasmus pozwala też na wymianę dobrych praktyk i czerpanie z doświadczeń edukacyjnych innych. Postulowano **pogłębienie dotychczasowych modeli współpracy, np. w ramach wspólnych lekcji on-line dla uczniów i uczennic z różnych krajów.**

Dzięki międzynarodowym sieciom współpracy uczniowie szkół ponadpodstawowych mają większe szanse na studia za granicą oraz zwiększa się ich mobilność zawodowa. Ważną rolę dla badanych odgrywa również nauka języków obcych. Nie bez znaczenia pozostaje też fakt, że edukacja międzykulturowa to także szansa na przedstawienie innym naszego kraju i naszej kultury, zachęcenia obcokrajowców do osiedlenia się w Polsce.

Rozwój edukacji równościowej

Kluczowym zadaniem edukacji równościowej jest przeciwdziałanie problemom związanym z wykluczeniem i dyskryminacją. Wykluczenie, dyskryminacja i związana z nimi agresja prowadzą do obniżenia poczucia własnej wartości oraz do wielu niepowodzeń w szkole i poza nią. Przyczyn wykluczenia jest wiele - sytuacja ekonomiczna, niepełnosprawność, pochodzenie, kolor skóry, orientacja seksualna, odmienność światopoglądowa i szeroko rozumiana "inność". Należy przeciwdziałać temu od najwcześniejszych etapów edukacji. Szkoły objęte siecią współpracy międzynarodowych, realizujące postulaty edukacji międzykulturowej, przyjazne dzieciom bez wykluczenia, dyskryminacji i agresji powinny być standardem, a nie wyjątkiem. Powszechny dostęp do komunikacji cyfrowej niesie za sobą potencjał edukacyjny, ale także zagrożenia w postaci tworzenia baniek informacyjnych i splotonej wersji dyskursu publicznego. Elementem budowania podmiotowego traktowania innych osób oraz tolerancji dla różnych kultur, narodowości i poglądów powinna być możliwość realnego poznawania takich osób - stąd warto opierać te działania na inicjatywach projektowych i sieciach współpracy.

Zdaniem niektórych respondentów edukacja równościowa prowadzona na wszystkich szczeblach kształcenia jest warunkiem zrealizowania pozostałych postulatów z tego obszaru. W tym zakresie zasugerowano takie działania jak:

- upowszechnienie świetlic terapeutycznych, w których zajęcia mogłyby odbywać zarówno dzieci i młodzież z niepełnosprawnościami oraz trudnościami wynikającymi z innych przyczyn, jak i dzieci pełnosprawne, aby w czasie wolnym oprócz terapii rozwijać ich zainteresowania²⁴;
- prowadzenie w szkołach kampanii informacyjnych adresowanych do uczniów i ich rodziców na temat funkcjonowania uczniów o specjalnych potrzebach, celem przeciwdziałania stereotypom i stygmatyzacji;
- opracowanie programu współpracy z rodzicami umożliwiającego wczesne przygotowanie dzieci z deficytami do rozpoczęcia nauki szkolnej;

²⁴ Taki profil świetlic terapeutycznych pozwoliłby realizować także założenia edukacji równościowej w praktyce.

- wsparcie poradni psychologiczno-pedagogicznych, które udzielają pomocy nauczycielom oraz przygotowują diagnozy psychologiczne, pedagogiczne, logopedyczne i lekarskie;
- rozwój działań MOEN w zakresie wsparcia nauczycieli pracujących z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Wsparcie dzieci migrantów i reemigrantów oraz pracujących z nimi nauczycieli

Biorąc pod uwagę, że od czasu tworzenia poprzedniego dokumentu - "Strategia Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2013-2020", w Bydgoszczy pojawiła się duża grupa imigrantów zarobkowych, **przeprowadzenie badania potrzeb wśród dzieci imigrantów** jest zasadne. Należy przy tym wziąć uwagę fakt, że istnieją trudności w bezpośrednim komunikowaniu swoich potrzeb w tej grupie, wynikające z barier językowych oraz wykluczenia społecznego.

Obecnie jednak szkoły „nie są dostatecznie przygotowane na wprowadzanie dzieci migrantów i reemigrantów: niewielka ilość godzin dodatkowych na naukę języka, praca w grupach zróżnicowanych wiekowo uniemożliwiająca indywidualizację. Uczniowie często czują się zagubieni, nie znają języka, a są zobowiązani do uczestniczenia w zajęciach przedmiotowych bez należytego wsparcia, np. nauczyciela wspierającego”.

Potrzeba położenia większego nacisku jest najczęściej pojawiającym się wątkiem w wypowiedziach ankietowanych. Bez znajomości języka dzieci nie mają możliwości nauki oraz komunikacji w środowisku szkolnym. Często nie tylko dzieci migrantów, ale także ich rodzice nie znają języka polskiego i przez to nie są w stanie pomóc dzieciom w obowiązkach szkolnych.

Także nauczyciele często nie są przygotowani do pracy z dziećmi z zagranicy, a zmianie tego stanu rzeczy nie nadaje się w szkołach priorytetu. Jak zauważyła jedna z nauczycielek: "Chciałabym pomóc ale nie mam odpowiednich kwalifikacji oraz nie znam języka. Płacąc jedną piątą pensji za studia, które realizuję w ramach stażu nie stać mnie na podjęcie np. dodatkowo kursu języka ukraińskiego aby móc jakkolwiek porozumieć się z dziećmi, które uczęszczają na moją lekcję”.

W badaniu zauważono, że w MOEN powołano metodyka ds. edukacji dzieci cudzoziemców i reemigrantów, jednak stwierdzono, że prowadzone działania skupiają się głównie na społeczności romskiej.

Wskazane jest zachęcanie zainteresowanych nauczycieli oraz absolwentów studiów filologicznych do zdobywania dodatkowych kwalifikacji w zakresie nauczania języka polskiego jako obcego oraz wzmacnianie sieci współpracy oraz wymiany wiedzy i doświadczeń między nauczycielami pracującymi z obcokrajowcami i imigrantami. Obecność imigrantów i obcokrajowców jest doskonałym zapleczem do prowadzenia działań w obszarze edukacji międzykulturowej.

5.7. Obszar 6: Poprawa infrastruktury technicznej placówek z uwzględnieniem potrzeb uczniów

Infrastruktura techniczna jest jednym z podstawowych elementów, które wpływają na możliwość rozwijania się i zdobywania wiedzy przez uczniów. Środowisko i wyposażenie miejsc, w których

uczniowie zdobywają wiedzę, nie może zostać pominięte. Sytuacja pandemii dodatkowo wprowadziła konieczność korzystania z informatycznych narzędzi technologicznych i sprawiła, że pomijanie ich w procesie edukacji stało się niemożliwe. Sytuacja powstała na skutek pandemii może na trwałe zmienić sposób, w jaki szkoły funkcjonują i sposób myślenia o rozwijaniu umiejętności uczniów i przyswajaniu przez nich nowej wiedzy. Poniżej znajduje się opis infrastruktury technicznej, łącznie z rekomendacjami na przyszłość dotyczącymi tego obszaru. Do kwestii poprawy infrastruktury zaliczono takie obszary problemowe jak: poprawa bezpieczeństwa uczniów, wyposażenie i stan narzędzi informatycznych, dostosowanie jednostek systemu oświaty i ich wyposażenia do potrzeb uczniów oraz sposób wykorzystania przestrzeni szkolnej w życiu społeczności lokalnej.

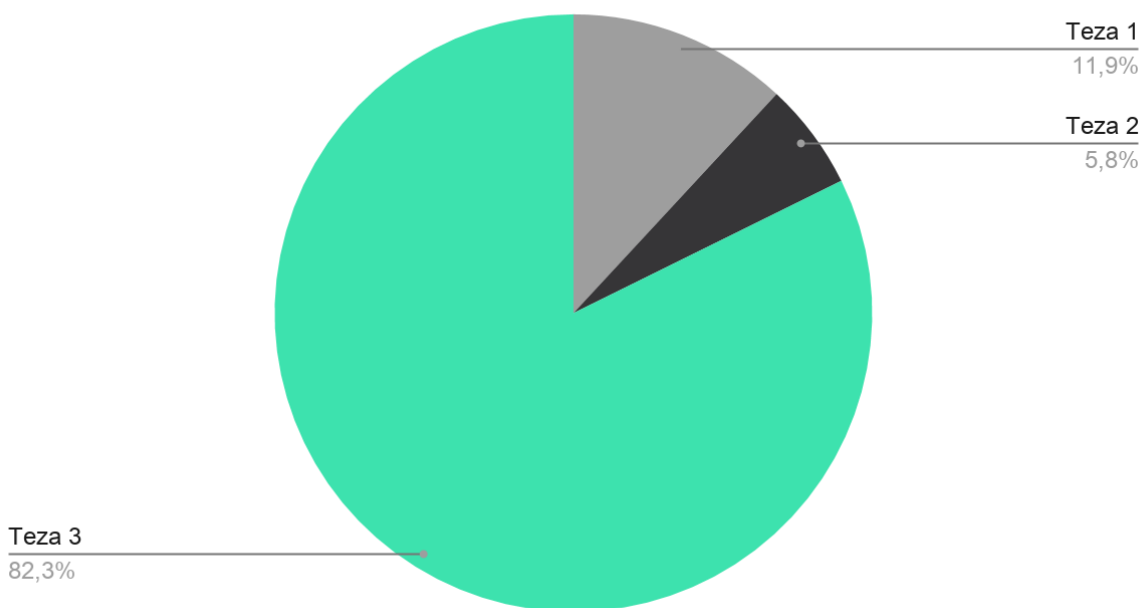
Rekomendacje ekspertów

- Ponieważ ankiety przeprowadzone w szkołach, w których zainstalowano system wizyjny wskazały, że instalacja systemu wpłynęła na poczucie bezpieczeństwa uczniów, zaleca się kontynuację doposażenia jednostek systemu oświaty w sprzęt monitorujący;
- Dalsza dbałość o to, żeby jednostki systemu oświaty działały zgodnie z ogólnymi, uniwersalnymi zaleceniami (miały infrastrukturę przeciwpożarową, przestrzegały RODO, działały zgodnie z zaleceniami ministerstw w związku z pandemią itd.);
- Zaleca się korzystanie z badań ogólnopolskich dotyczących cyberprzemocy i bezpieczeństwa w sieci. Należy przeprowadzać szkolenia nauczycieli w tym zakresie;
- Ponieważ każdy z dyrektorów jednostek systemu oświaty samodzielnie wypracowuje procedury związane z niebezpiecznymi zachowaniami, zaleca się zebranie wypracowanych przez nich metod i sprawdzenie ich efektywności, żeby zaproponować unifikujące rozwiązania (bez pominięcia reagowania punkowego w poszczególnych jednostkach – każda szkoła może mierzyć się z trudnościami o innym charakterze, na które trzeba odpowiadać indywidualnie);
- W związku z przejściem nauczania do trybu online, konieczne jest dalsze doposażanie uczniów i nauczycieli, którzy potrzebują komputerów. Na koniec roku 2020 ocenia się, że istnieje zapotrzebowanie na jeszcze 834 laptopy dla uczniów z 56 jednostek systemu oświaty. Dodatkowo niektórzy uczniowie nie mają dostępu do Internetu – tacy uczniowie i tak muszą korzystać z sali komputerowej udostępnionej przez szkołę (przy zachowaniu zasad bezpieczeństwa), żeby móc uczestniczyć w zajęciach online.
- W kontekście dostosowywania się szkół do edukacji zdalnej i przenoszenia w środowisko online, zaleca się rozwijanie funkcjonowania platformy szkolnej w taki sposób, żeby była funkcjonalnym narzędziem także po powrocie uczniów do edukacji stacjonarnej.
- Ważne jest dalsze doposażanie szkół w laptopy, komputery, tablice elektroniczne i interaktywne, nowoczesne pomoce dydaktyczne itp.;
- Obecnie istnieją programy doposażające nauczycieli jednostek systemu oświaty w sprzęt niezbędny do pracy – istnieje potrzeba dodania do takich programów również opiekunów przedszkolnych, w celu zapewnienia im narzędzi pracy;
- W trakcie spotkań z ekspertami padły propozycje prób reorganizacji przestrzeni, tj. zmiana ułożenia stołów w salach w zależności od zajęć, organizacja przestrzeni w salach tak, żeby zwiększała interakcje między uczniami (np. stoły ustawione w podkowę, w krąg, w "wyspy" do pracy grupowej itd.);

- Zaleca się dbałość o to, aby szkoły były dostosowywane do psychologicznych potrzeb uczniów, np. zawierały kącieki wyciszenia, pomieszczenia, w których można wypocząć, zalecana jest wcześniejsza diagnoza potrzeb w tym zakresie;
- Osoby pracujące w oświacie zgłaszały, że w środowisku są chęci i pomysły na wykorzystanie i udostępnianie przestrzeni szkolnych dla lokalnych społeczności, ale przeszkodą są niedobory infrastrukturalne oraz brak osób, które mogłyby obsłużyć lub posprzątać po zorganizowanym wydarzeniu. Jedną z odpowiedzi na taki stan rzeczy jest angażowanie zewnętrznych firm, które będą za to odpowiedzialne;
- Rekomenduje się wyposażanie obiektów przedszkolnych w system monitorujący;
- Zaleca się doposażenie placów zabaw w nowoczesny i bezpieczny sprzęt, który będzie sprzyjał rozwojowi dzieci (zarówno sensorycznemu, jak i motorycznemu), oraz w bezpieczne podłoża. Ponadto ekrany i pasy zieleni powinny odgradzać place zabaw od ulic;
- Poszerzenie oferty zajęć śródlekcyjnych o zajęcia relaksacji, jogi czy ćwiczeń oddechowych.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinno być wyposażanie szkół i przedszkoli w systemy monitoringu wizyjnego.
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinno być udostępnienie budynków szkolnych i przedszkolnych dla mieszkańców.
- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinno być dostosowanie budynków szkolnych i przedszkolnych do potrzeb psychologicznych uczniów (miejsca do wyciszenia, miejsca do rekreacji).

Analiza jakościowa

Dostosowanie budynków szkolnych i przedszkolnych do potrzeb psychologicznych uczniów

Tego zdania jest aż 82,3% ankietowanych. Jak wskazywano w obszarze czwartym, dzieci są generalnie zestresowane i bardzo potrzebują miejsc, w których mogą się wyciszyć i wypocząć. Szkoła powinna być nie tylko miejscem wyężonej pracy, ale też relaksu i spokoju: „Przebywanie w ciszy, relaksacja, kontakt z przyrodą powinien być opcją dostępną w miarę potrzeb dla każdego ucznia i przedszkolaka”, „szkoła jest dla uczniów i powinni się czuć w niej bezpiecznie i pewnie”, „szkoła to drugi dom, uczniowie powinni mieć przestrzenie, gdzie będą mogli się tak poczuć”. Zwrócono uwagę na męczący hałas w czasie przerw oraz tłok na korytarzach, przez które „nie można spokojnie zjeść śniadania”. Podniesiony poziom stresu u uczniów powiązano także z pandemią i koniecznością nauki zdalnej. Uznano, że kiedy uczniowie wrócą do szkół, trzeba będzie pomóc im powrócić do równowagi psychicznej. Dostosowanie budynków szkolnych do zmieniających się potrzeb psychologicznych uczniów, byłoby znacznym ułatwieniem i zwiększyłoby efektywność nauki.

Uczniowie mają różne potrzeby, a nie wszystkie z nich mogą być zaspokojone w czasie przerwy spędzonej na stojąco na korytarzu. Jest to szczególnie istotne w pracy z dziećmi o specjalnych potrzebach (np. z dziećmi nieneurotypowymi). Szczególnie często wspomniano o dzieciach ze spektrum autyzmu, które na głośnych i zatłoczonych korytarzach cierpią z powodu nadwrażliwości na bodźce. Placówki pomocowe mogłyby się podzielić swoimi doświadczeniami w zakresie tworzenia odpowiednich miejsc do odpoczynku z innymi szkołami w mieście.

Dostosowanie budynków szkolnych i przedszkolnych do potrzeb psychologicznych uczniów, pozytywnie wpłynęłoby na jakość kształcenia, komfort uczniów oraz ich poczucie bezpieczeństwa. Byłoby też sposobem na zwiększenie poszanowania prywatności uczniów, które, ze względu na tłok na korytarzach oraz kontrolę nauczycieli, jest obecnie niskie. Jako miejsca ciszy, które powinny być dostępne dla uczniów wskazano biblioteki szkolne, stołówki, świetlice, gabinet pedagoga czy pielęgniarki szkolnej. Sformułowano także tezę, że nie ma dobrych powodów, by nawet w starszych klasach uczniowie nie mogliby mieć swoich stałych sal. Zaproponowano także, aby zmienić wystrój sal przedszkolnych, np. znaczące ograniczenie liczby wystaw, dekoracji, zmianę koloru ścian na te, które najbardziej sprzyjają rozwojowi koncentracji i uczenia się (naturalne beżowe i jasne pastelowe kolory). Warte sprawdzenia byłyby inne formy ustawienia ławek szkolnych, które umożliwiłyby współpracę grupową na wzór sal w szkołach zagranicznych.

Wskazywano jednak, że wiele placówek w ogóle nie dysponuje specjalnymi miejscami służącymi odpoczynkowi albo jest ich za mało w stosunku do zapotrzebowania. Mało jest również powierzchni, którą można by zagospodarować w nowy sposób. W związku z tym uznano, że można również wykorzystywać przestrzeń dookoła szkoły, która zapewniłaby podopiecznym możliwość ruchu na świeżym powietrzu. Jest to szczególnie istotne w kontekście niewystarczającego poziomu aktywności fizycznej wśród młodzieży. Jak czytamy w ankiecie: „Aktywność fizyczna jest redukowana do przykrego minimum – dzieci nie widzą sensu aktywności fizycznej w postaci lekcji wf. Należy szukać pomysłów na zmianę nastawienia”. Jedna z ankietowanych osób zasugerowała, że „Warto byłoby doposażyć przyszkolne place zabaw w sprzęt sportowy oraz zapewnić dzieciom korzystanie z basenów w czasie zajęć wychowania fizycznego”. Należy jednak podkreślić, że wiele szkół posiada baseny przyszkolne. Obecnie jest ich 10 a kolejny jest gotowy do oddania, poza tym 96 szkół

i przedszkoli posiada własne place zabaw. Respondenci sugerowali także odpowiednie **poszerzenie oferty zajęć pozalekcyjnych. Wykwalifikowana kadra mogłaby prowadzić relaksacje, zajęcia jogi czy ćwiczenia oddechowe.** Jedna z ankietowanych osób wskazała jednak, że na rekreację i wyciszenie również potrzebny jest czas, a tego przy przetadowanym programie nauczania zostaje bardzo mało.

Ze względu na to, że potrzeby uczniów są zmienne w czasie aby dostosowywać budynki do potrzeb psychologicznych ich użytkowników należy najpierw je zdiagnozować, dlatego **kluczowym działaniem poprzedzającym zmiany w przestrzeni powinno być przeprowadzenie diagnozy potrzeb ich docelowych użytkowników.** Należy także zainicjować wymianę wiedzy między placówkami pomocowymi w Bydgoszczy, które mogłyby się podzielić swoimi doświadczeniami w zakresie tworzenia miejsc do wyciszenia czy rekreacji z innymi szkołami w mieście. Ponadto wskazano aby, projektując zmiany w budynkach szkolnych i przedszkolnych, zadbać o ich stronę estetyczną – jest to wymiar bardzo istotny dla samopoczucia, a często zupełnie zaniedbywany.

Wyposażenie szkół i przedszkoli w systemy monitoringu wizyjnego

Wyposażenie szkół i przedszkoli w systemy monitoringu wizyjnego podniosłoby bezpieczeństwo dzieci oraz nauczycieli, co jest tym ważniejsze, że nauczyciele wskazują, że nie są w stanie wystarczająco zadbać o bezpieczeństwo uczniów w czasie przerw. Uczestnicy dyskusji zwrócili uwagę na to, że tam gdzie zainstalowano monitoring w szkole, zwiększyło się poczucie bezpieczeństwa i zmniejszyła się liczba kradzieży i zachowań niepożądanych. Ponadto monitoring skutecznie zabezpiecza przed wejściem na teren szkoły osób z zewnątrz. Monitoring mógłby dostarczać materiału dowodowego w sytuacjach spornych, np. konfliktów między uczniami czy między rodzicami i nauczycielami. Respondenci wyrażali też nadzieję, że poczucie bycia obserwowanym pozwoliłoby na eliminację zachowań niebezpiecznych.

Z drugiej strony, zwrócono uwagę, że “świadomość tego, iż ciągle jest się obserwowanym, nie sprzyja skupieniu na nauce ani dobremu samopoczuciu w szkole”. Monitoring może wywoływać skrępowanie oraz ingerować w prywatność uczniów.

Uczestnicy warsztatów przeformułowali tę tezę na postać: “Priorytetem Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030 powinna być poprawa bezpieczeństwa na terenie szkół i przedszkoli.” Jako wsparcie tej tezy wskazano, że infrastruktura szkolna nie zawsze spełnia standardy bezpieczeństwa i higieny. Wskazano na to, że na terenie szkół powinien zawsze być obecny lekarz/lekarka lub pielęgniarz/pielęgniarka. Zarówno nauczyciele jak i uczniowie powinni być regularnie szkoleni w zakresie pierwszej pomocy. Należy też zadbać o bezpieczeństwo w stołówkach szkolnych.

Udostępnienie budynków szkolnych i przedszkolnych dla mieszkańców

Szkoły są częścią systemu społecznego, są dobrem wspólnym – to nie tylko budynki, ale także użytkujący je ludzie. “Budynek szkolny, przedszkolny to także po części obiekt kultury, więc powinien być udostępniany mieszkańcom”. Takie rozwiązania są wprowadzane w innych krajach – jak wskazuje jedna z badanych osób, “Szkoły jako centra wspierania społeczności lokalnych sprawdzają się w wielu krajach (np. w Finlandii), pozwalają na integrację i rozwój mieszkańców, a jednocześnie pozwalają na przeniesienie i poszerzenie poczucia odpowiedzialności na każdego z mieszkańców”. Szczególnie korzystne byłoby udostępnienie lokalnej społeczności obiektów sportowych należących do szkół, co mogłoby to też oznaczać wymierne korzyści dla tych placówek.

Uczestnicy dyskusji wskazali, że im więcej zajęć odbywa się w budynku szkoły, tym bardziej odczarowuje to charakter szkół jako tylko skupionych na przekazywaniu wiedzy koniecznej do zdania egzaminów.

5.8. Obszar 7: Wsparcie dla edukacji społeczno-kulturalnej i poszanowania społeczeństwa obywatelskiego

Edukacja w zakresie postaw obywatelskich wykracza poza wiedzę „książkową” i obejmuje kształtowanie postaw w zakresie zaangażowania społecznego, identyfikacji z lokalną społecznością, działań na rzecz ochrony środowiska czy obcowania z dobrami kultury. Dobrze działająca i powszechna edukacja obywatelska dostarcza wiedzę, która umożliwia kompetentne i krytyczne uczestniczenie w życiu publicznym, rozwija umiejętności pozwalające na praktykowanie zachowań demokratycznych w codziennym życiu oraz kształtuje postawy prodemokratyczne. Edukacja obywatelska umożliwia młodym ludziom przygotowanie się do roli obywateli.

Obszar edukacji ekologicznej obejmuje działania mające na celu kształtowanie świadomości ekologicznej oraz propagowanie działań proekologicznych i zasad zrównoważonego rozwoju. Edukacja ekologiczna jest jednym z priorytetów polityki oświatowej rządu RP. Jest ona ważnym elementem kształcenia (od najmłodszych lat) zmierzającego do rozwijania społeczeństwa, którego obywatele akceptują interdyscyplinarne zasady trwałego i zrównoważonego rozwoju kraju, jak również posiadają umiejętności do oceny stanu bezpieczeństwa ekologicznego oraz do podejmowania działań na rzecz jego poprawy oraz dbania o wspólne dziedzictwo kulturowo-przyrodnicze²⁵.

Edukacja kulturalna może być wąsko rozumiana jako działania dążące do upowszechniania kultury. W obecnych realiach kulturowo-społecznych należy jednak przyjąć szerszą definicję edukacji kulturowej i postrzegać ją jako proces przygotowania obywatela do bardziej aktywnego, świadomego, często też krytycznego uczestnictwa w kulturze. W myśl takiego rozumienia tego zjawiska edukacja ta ma dostarczać narzędzi do samodzielnego, krytycznego rozumienia sensów poszczególnych wytworów kulturowych oraz sprawczego działania w sieci społeczno-kulturowych relacji.

Rekomendacje ekspertów

Wszystkie rekomendacje, zarówno te dotyczące kontynuacji i rozwoju istniejących projektów, jak i propozycje nowych rozwiązań, są możliwe do wdrożenia tylko i wyłącznie przy wsparciu i zaangażowaniu obywateli i obywaterek. To natomiast może być animowane przez instytucje edukacyjne i kulturalne, które mogą i powinny odgrywać istotną rolę w społeczności lokalnej. Dlatego jedną z podstawowych rekomendacji jest rozwój i poszerzenie zakresu ich działalności.

²⁵Polityka ekologiczna państwa 2030.

https://bip.mos.gov.pl/fileadmin/user_upload/bip/prawo/projekty/PROJEKT_POLITYKI_EKOLOGICZNEJ_PANSTWA_2030/Projekt_Polityki_ekologicznej_panstwa_2030.pdf (data dostępu 16.05.2021).

Rola instytucji edukacyjnych w społeczności lokalnej

Instytucje edukacyjne pełnią istotną rolę w lokalnej społeczności Bydgoszczy i oddziałują na nią w stopniu znacznym. Niemal każda szkoła regularnie organizuje akcje dla środowiska, czyli mieszkańców swoich osiedli, np. festyny środowiskowe i okolicznościowe, wieczorki czy imprezy dla rodziców. Należy zauważyć, iż niebagatelną rolę w działaniu na rzecz społeczności lokalnej przez młodzież odgrywają szkolne wolontariaty (m.in. prace społeczne, działalność na rzecz hospicjów, zbiórki charytatywne itp.). Istotne w tym zakresie są także działania podejmowane w ramach akcji projektu „Szkoła Otwarta i Tolerancyjna”. Głównym celem projektu jest podjęcie przez bydgoskie szkoły działań, promujących postawę tolerancji i otwartości na ludzi, bez względu na pochodzenie, rasę, wygląd, poglądy, wyznanie czy status społeczny i materialny. Program obejmuje liczne przedsięwzięcia, m.in:

- akcje: „Mapa Tolerancji II”, „Zegar Nie – tolerancji”, Bydgoski Hayde Park, *Długopisowy Przyjaciel*, Klub Filmowy „Miasto gniewu”, *Rada Yedi*, *Tolerancyjna Lista Przebojów*,
- konkursy i gry miejskie: Gra miejska *Open Your Mind* (Międzynarodowy Dzień Walki z Rasizmem), *Bydgoszcz Miastem Otwartym*, *Tolerancja Oczami Dziecka*, *Tropiciele*, *Gramy w zielone*, *Mapa Tolerancji I*, *Renesans Naszych Czasów*, *Wielki Turniej*, *Wszyscy Ludzie są Równi*.

W projekcie co roku uczestniczy ok. 80 placówek oświatowych, organizowanych jest ponad 30 akcji miejskich, przeprowadzanych ok. 30 konkursów, a zaangażowanych aktywnie w organizację projektu jest ok. 700-800 uczestników.

Kontynuacja istniejących projektów

Na podstawie obecnego stanu wiedzy można zarekomendować kontynuowanie wsparcia dla istniejących w Bydgoszczy inicjatyw w zakresie edukacji obywatelskiej, ekologicznej i kulturalnej:

- Bydgoskich Grantów Oświatowych – kontynuacja programu wspierania inicjatyw edukacyjnych i kulturalnych jednostek oświatowych, wyróżniających się innowacyjnością, nowatorstwem i oryginalnością;
- Bydgoskiej Kulturalnej Marki Oświatowej – kontynuacja programu wspierania ponadregionalnych przedsięwzięć kulturalnych promujących zespoły i grupy artystyczne;
- projektu „Szkoła Otwarta i Tolerancyjna” – kontynuacja, rozwój i ekspansja przedsięwzięcia, realizowana poprzez organizację wydarzeń: akcji, gier miejskich, konkursów itp. promujących postawę tolerancji;
- Młodzieżowej Rady Miasta Bydgoszczy – kontynuacja działalności;
- Programu Bydgoskiego Wolontariatu – kontynuacja działalności;
- ogrodów społecznych (dodatkowych przestrzeni zielonych w miastach, pozwalających wykorzystać nieużytki i tereny zaniedbane) – kontynuacja działalności, jako że umożliwiają aktywizację i edukację mieszkańców miast, łącząc ogrodnictwo z partycypacją i integracją społeczną oraz edukacją przyrodniczą i ekologiczną;
- Bydgoskich Grantów Ekologicznych – kontynuacja działalności;
- Forum Ochrony Środowiska – kontynuacja działalności;
- projektu ekologicznego „Czy To SmoK, czy SmoG?” – kontynuacja działalności;

- Czy wiesz, czym oddychasz? – kontynuacja kampanii edukacyjno-informacyjnej na rzecz czystszej powietrza LIFE-MAPPING/PL; działania edukacyjne planowane w ramach kampanii:
 - Konkurs „Młodzi Reporterzy na rzecz Poprawy Jakości Powietrza” – edycja 2021 i 2022;
 - zajęcia edukacyjne dot. sposobów zapobiegania i ograniczania niskiej emisji oraz zagrożeń zdrowotnych związanym z zanieczyszczeniami powietrza, dla dzieci, młodzieży i osób starszych (prowadzone przez UWr) – do 2023 r.;
- projektu Szkoła z zielono-niebieskim klimatem w ramach programu Środowisko, energia i zmiany klimatu (fundusze norweskie EOG);
- „Leśnej Skrzyni Skarbów” – kontynuacja działalności;
- BeePathNet – międzynarodowego projektu związanego z ochroną pszczół w mieście oraz propagowaniem pszczelarstwa miejskiego; planowana jest kontynuacja działań edukacyjnych m.in. poprzez: udział w festynach, organizowanie szkoleń, wystaw tematycznie związanych z pszczołami, nasadzeń roślin cebulowych i innych roślin przyjaznych owadom zapylającym, opóźnianie pierwszego koszenia;
- Ulu na kółkach – projektu edukacyjnego w jednostkach systemu oświaty, którego ideą jest propagowanie ochrony pszczół od najmłodszych lat i uświadamianie ich roli w ekosystemie;
- młodzieżowego radia OMG Bydgoszcz – kontynuacja i rozwój;
- działalności Pałacu Młodzieży i mdk-ów – kontynuacja i rozwój;
- działalności Młodzieżowego Centrum Informacji i Rozwoju – kontynuacja i rozwój.

Rekomendowane działania edukacyjne:

- konferencje naukowo-metodyczne dla nauczycieli,
- konkursy miejskie i szkolne dla uczniów,
- happeningi ekologiczne,
- organizacja Bydgoskich Dni Energii,
- festyny osiedlowe,
- warsztaty edukacyjne,
- uruchomienie portalu internetowego poświęconego projektowi z elementami edukacyjnymi (platforma edukacyjna).

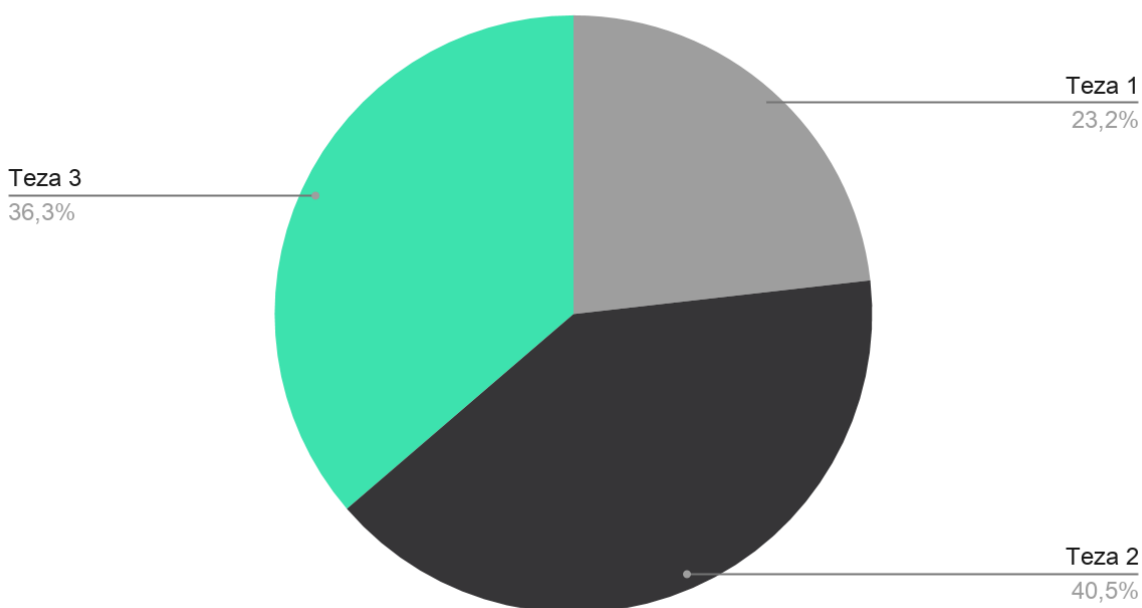
Nowe propozycje

- **W zakresie edukacji obywatelskiej zaleca się budowanie i umacnianie relacji społecznych oraz zaangażowania obywatelskiego. Jedną z propozycji jest stworzenie sieci samorządów uczniowskich – utworzenie gremium oddzielnego od Młodzieżowej Rady Miasta, zajmującego się integracją samorządów szkolnych, wymianą doświadczeń i organizacją miejskich akcji wspólnych dla wszystkich bydgoskich szkół.** Warto podkreślić, że w Bydgoszcy brakuje oddolnych, inicjowanych przez samych uczniów lub nauczycieli przedsięwzięć wspólnych dla wszystkich bydgoskich szkół, poza akcjami organizowanymi w ramach SOiT i konkursami organizowanymi przez nauczycieli poszczególnych szkół. Taki organ może posłużyć także do promowania miasta przez młodzież, integracji samorządów i współpracy na linii Miasto–młodzież;

- Należy wspierać rozwój samorządności uczniowskiej za pomocą mediacji rówieśniczych, tutoringu rówieśniczego, uczestnictwa w wolontariacie, czy powołania Rzecznika Praw i Obowiązków Ucznia w każdej szkole;
- Wsparcie mdk-ów w zakresie poszerzania oferty zajęć pozalekcyjnych;
- Kolejną możliwością jest **stworzenie systemu zajęć przygotowujących do życia w dynamicznie zmieniającym się społeczeństwie**. Realizacja tego zadania powinna być zlecona odpowiedniemu podmiotowi (uczelnia wyższa, MOEN lub nowo powołane gremium nauczycieli-ekspertów), który miałby za zadanie przeprowadzenie zajęć z obszarów: technik negocjacyjnych, komunikacyjnych i asertywności, lekcji świadomej ekonomii, myślenia krytycznego, zajęć na temat skutków zmian klimatycznych, warsztatów dotyczących radzenia sobie z agresją w Internecie i bezpiecznego używania mediów społecznościowych;
- Z priorytetów działań edukacyjnych w obszarze ekologii należy wymienić edukację w terenie (przejścia trasami ścieżek dydaktycznych, adresowane do wszystkich mieszkańców Bydgoszczy, a szczególnie do dzieci i młodzieży, nauczycieli i edukatorów), organizację szkoleń na temat ochrony ptaków i nietoperzy w mieście (szczególnie dla zarządców budynków i firm realizujących remonty);
- Równie ważna jest organizacja szkoleń na temat ochrony drzew w mieście na etapie planowania, realizacji i eksploatacji inwestycji. Projekt powinien być skierowany do wszystkich mieszkańców Bydgoszczy, a szczególnie do firm realizujących inwestycje, zarządców terenów zielonych, spółdzielni mieszkaniowych itp. Ponadto warto przygotowywać publikacje edukacyjne (np. w formie broszur, ulotek, zakładek) na temat zasobów przyrodniczych miasta i jego walorów historycznych, tablice informacyjne czy wirtualne spacer po atrakcyjnych przyrodniczo częściach Bydgoszczy;
- **W zakresie edukacji ekologicznej priorytetowe jest również położenie nacisku na działania edukacyjne związane z ochroną pszczoł oraz przeciwdziałaniem zanieczyszczeniu powietrza (smog) czy zmianami klimatycznymi;**
- **W zakresie edukacji kulturalnej istotne byłoby stworzenie wspólnej platformy internetowej łączącej uczniów o podobnych pasjach, pozwalającej na rozwijanie hobby poprzez organizację zajęć dodatkowych w formie stacjonarnej.** Sama platforma powinna być miejscem integracji, ale i pozwalałaby na znalezienie informacji o istniejących zajęciach dodatkowych dla uczniów na terenie Bydgoszczy. Ponadto taka platforma mogłaby służyć dodatkowo jako **platforma zajęć zdalnych (dodatkowych) realizowanych dla ogółu uczniów w mieście w formie online**. Zajęcia mogłyby być prowadzone przez nauczycieli lub osoby bez przygotowania pedagogicznego (pasjonaci, ludzie kultury), pod warunkiem monitoringu ze strony osób z przygotowaniem pedagogicznym, np. pracowników mdk-u. Takie zajęcia mogłyby stanowić uzupełnienie oferty mdk-u o bezpłatne zajęcia. Warto zastanowić się nad zaangażowaniem nauczycieli, którzy już nie są aktywni zawodowo w takie działania (np. nauczycieli-emerytów). Każda ze szkół miałaby za zadanie przygotować ofertę kulturowo-artystyczną adresowanej do dzieci i młodzieży z okolicy. Dodatkowo taka platforma mogłaby służyć wymianie informacji i doświadczeń między nauczycielami, ludźmi kultury i pasjonatami.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinien być rozwój edukacji obywatelskiej dzieci i młodzieży, np. wspieranie samorządności.
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinien być rozwój edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży, np. tworzenie ścieżek edukacyjnych w lasach i parkach.
- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinien być rozwój edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży, np. rozbudowa oferty młodzieżowych domów kultury.

Analiza jakościowa

Rozwój edukacji ekologicznej

W badaniu zwracano uwagę na niską świadomość i wiedzę ekologiczną w Polsce, np. w zakresie zasad sortowania śmieci. Badani zauważyli, że dzieci mają często większą wiedzę w zakresie ekologii niż dorośli, więc warto dalej inwestować w ich uświadamianie, bo treści wyniesione ze szkoły czy zajęć dodatkowych będą mogły przekazać rodzicom. Dlatego też edukację ekologiczną należy zacząć od podstaw, np. właśnie od segregacji śmieci, nauki oszczędzania zasobów takich jak żywność czy energia elektryczna. Edukacja ekologiczna powinna być więc adresowana nie tylko do dzieci i młodzieży, ale także do osób dorosłych, aby zwiększyć świadomość ekologiczną w społeczeństwie.

Wśród obszarów tematycznych, które zasługują na szczególną uwagę w edukacji ekologicznej znajdują się: ochrona czystości powietrza, wpływ niskiej emisji z ogrzewania budynków, termomodernizacja, źródła energii, zmiany klimatyczne i adaptacja do nich, konsumpcjonizm, recykling oraz lokalny ekosystem. Przewiduje się, że nauczanie poprzez działania projektowe może przynieść najlepsze efekty. Młodzież, która poczuje, że potrafi wykonać konkretne działanie, a nie

tylko otrzymuje informacje, ma większe szanse na zastosowanie nabytych kompetencji w przyszłości. Na takie projekty można pozyskiwać zewnętrzne środki np. z funduszy unijnych. Wśród propozycji projektów ekologicznych można wymienić budowę ogródków ekologicznych, zegarów ekologicznych, tworzenie łąk miododajnych, tworzenie miejskich ogrodów warzywnych i kwiatowych np. na dachach budynków, sprzątanie parku lub lasu oraz wytwarzanie produktów użytkowych zgodnie z regułą zero waste lub upcyklingu. Budynki szkolne powinny także odznaczać się rozwiązaniami o charakterze ekologicznym i proklimatycznym na temat których uczniowie są edukowani, np. instalacja fotowoltaiki, systemów zbierania wody deszczowej, jeżeli szkoła ma możliwość wykorzystywania wody np. do podlewania zieleni. Zaproponowano także stworzenie ścieżek edukacyjnych w bydgoskich lasach i parkach, które pozwolą na aktywne spędzanie lekcji i połączenie nauki z rekreacją. Badani podkreślali, że kontakt z przyrodą i świadomość ekologiczna dzieci stanowi podstawę zdrowego rozwoju i funkcjonowania, a bliskość natury jest ważnym elementem dobrostanu psychicznego i pozwala obniżyć poziom stresu.

Rozwój edukacji kulturalnej

Ankietowani w znacznej większości wyrażali zadowolenie z dotychczasowej pracy domów kultury w mieście: „przyciągają do siebie bardzo dużą liczbę dzieci i robią dużo fajnych imprez, zawodów, wydarzeń”. Warto kontynuować ich pracę, a oprócz rozszerzania oferty warto by było zainwestować w ich promocję, ponieważ obecnie nie wszyscy wiedzą o możliwościach, jakie oferują mdk-i w Bydgoszczy. Zarówno za wartością oferty domów kultury, jak i za koniecznością jej rozbudowy przemawia fakt, że „W mdk-ach zazwyczaj jest mniej miejsc niż chętnych na zajęcia”. Podczas dyskusji pogłębiającej pojawiła się opinia, że wiele dzieci odczuwa obecnie wykluczenie związane z dostępem do kultury ze względu na brak organizacji wycieczek szkolnych oraz wizyt w instytucjach kultury.

Badani mieszkańcy zwracali uwagę również na to, że oferta młodzieżowych domów kultury to forma kształcenia, która jest dostępna szerokiemu gronu odbiorców i może stać się sprawiedliwszą alternatywą dla prywatnych szkół, na które nie wszyscy mogą sobie pozwolić.

Ankietowani podkreślali również, że zajęcia pozaszkolne pozwalają dzieciom i młodzieży kształtować swoje umiejętności interpersonalne: mdk to miejsce nawiązywania nowych relacji, przyjaźni z dziećmi z innych szkół. W opinii jednej z badanych osób „rozbudowa oferty Mdk zapewni rozwój zainteresowań oraz formy organizacji czasu wolnego dzieci i młodzieży, a to z kolei przełoży się na poprawę samopoczucia i przebywanie w środowisku osób o podobnych zainteresowaniach”. Zauważono, że rozwój pasji i zainteresowań w okresie szkolnym jest także inwestycją w przyszłe życie zawodowe dzieci i młodzieży.

Oprócz wspierania pracy mdk-ów warto zainwestować także w poszerzenie oferty zajęć pozalekcyjnych w szkołach. Zauważono jednak, że domy kultury mają nad szkołami tę przewagę, że oferują zajęcia, które nie kojarzą się z obowiązkami i związanym z nimi stresem, lecz mają na celu rozrywkę i rozwijanie pasji.

Rozwój edukacji obywatelskiej

Rozwój edukacji obywatelskiej jest szczególnie ważny w procesie budowania społeczności, za którą wszyscy czują się współodpowiedzialni. Edukacja obywatelska odgrywa istotną rolę w uczeniu się przez młodych ludzi decydowania o sobie, zaradności i odpowiedzialności. Edukacja obywatelska

powinna umożliwiać młodym ludziom stawanie się obywatelami świadomymi swoich praw i obowiązków. Jej zadaniem jest tworzenie dzieciom i młodzieży możliwości rozwijania poczucia sprawczości, angażowania się w życie lokalnej społeczności i wpływania na zachodzące w niej zmiany. Wskazano, że wspieranie społeczeństwa obywatelskiego jest warunkiem dla realizacji pozostałych postulatów z tego obszaru.

Uczestnicy zwrócili uwagę na istotny wpływ nowoczesnych mediów społecznościowych jako czynnika polaryzacyjnego, który może negatywnie wpływać na relacje społeczne i podejmowanie działań obywatelskich. Wskazano na to, że obecnie wybory do różnych ciał uczniowskich są raczej konkursem popularności. **Budowanie samorządności uczniów za pomocą programów takich jak mediacje rówieśnicze, w tym działalność Rzecznika Praw i Obowiązków Ucznia, tutoring rówieśniczy, zachęcanie do uczestnictwa w wolontariacie na rzecz organizacji pozarządowych oraz zajęcia z podnoszenia umiejętności myślenia krytycznego mogłyby przeciwdziałać tego rodzaju trendom.**

Według uczestników dyskusji pogłębiających, Rzecznik Praw i Obowiązków Ucznia powinien istnieć w każdej szkole, jednak nie jest on traktowany poważnie. Często tę rolę pełnią uczniowie, ale zdarza się, że nie są oni dostatecznie przygotowani do pełnienia takiej funkcji, przez co odstrasza ją rówieśników od udania się do takiej osoby. Popularnym postulatem okazało się stworzenie sieci samorządów uczniowskich, które byłoby gremium oddzielnym od Młodzieżowej Rady Miasta, zajmującym się integracją samorządów szkolnych, wymianą doświadczeń i organizacją miejskich akcji we współpracy bydgoskich szkół. Wskazano, że jeśli udzieli się pewnych kompetencji takiej sieci, to będzie to służyć promocji aktywności obywatelskiej, jednak to uczniowie powinni mieć swobodę samostanowienia jak powinna wyglądać sieć samorządów i jakie chcieliby mieć kompetencje, aby uzyskać poczucie sprawczości i motywację do działań samorządowych i obywatelskich.

5.9. Obszar 8: Dobrostan psychiczny, aktywność fizyczna i sport dla zdrowia dzieci i młodzieży

Przeprowadzone badania oraz konsultacje eksperckie jednoznacznie wskazują, że zagadnienie dbałości o dobrostan psychiczny i fizyczny uczniów oraz nauczycieli jednostek systemu oświaty miasta Bydgoszcz stanowi priorytet dla "Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021–30".

Jeszcze przed wybuchem pandemii zarówno ogólnopolskie jak i światowe badania pokazywały, że dzieci i młodzież mierzą się z wieloma problemami w różnych obszarach życia. Dobrostan rozumiano jako globalną ocenę własnego życia, zarówno w obszarze ogólnego zadowolenia z całości życia, jak i ocenę poszczególnych jego aspektów, takich jak zdrowie, relacje międzyludzkie, samopoczucie, bezpieczeństwo. Poniższe dane stanowią istotny kontekst dla zrozumienia prezentowanych w poniższym rozdziale rekomendacji w zakresie podniesienia dobrostanu dzieci i młodzieży w Bydgoszczy.

Według badań UNICEF-u²⁶ z 2018 r. wśród 13- i 14-latków jedynie co trzeci chłopiec oraz co czwarta dziewczynka oceniali jakość swojego życia na bardzo wysokim poziomie. 15- i 16-latków zaś można uznać za najmniej zadowolonych z własnego życia. Szczególnie jest to widoczne wśród dziewcząt, z których prawie 25% deklaruje wprost niezadowolenie z życia. Autorzy raportu zwracają uwagę na to, że poziom zadowolenia z życia spada wraz z wiekiem. Dziewczęta nieco częściej niż chłopcy borykają się z przygnębieniem, z czego można wysunąć wniosek, że są bardziej narażone na negatywne skutki dorastania i wymagają zwiększonego i bardziej adekwatnego wsparcia.

Innym częstym problemem polskich nastolatków było notoryczne zmęczenie. Prawie połowa chłopców niezależnie od wieku stwierdza, iż częściej niż raz w tygodniu lub codziennie zmagają się ze zmęczeniem. W przypadku dziewcząt odsetki są wyższe – prawie 75% 15-latek odczuwa zmęczenie co najmniej raz w tygodniu lub częściej. Główny powód zmęczenia jest taki, że często dzieci są przeciążone obowiązkami szkolnymi, jak i dodatkowymi zajęciami pozalekcyjnymi. Stan ten jest szczególnie alarmujący ze względu na fakt, iż prawidłowy wypoczynek zarówno pod względem czasowym, jak i jakościowym, jest niezbędny do podejmowania działań edukacyjnych. Przewlekłe zmęczenie zaś nie tylko wpływa negatywnie na funkcje umysłowe, ale znajduje odzwierciedlenie w dolegliwościach zdrowotnych.

Sytuacja polskich nastolatków wypada bardzo źle w wielu dziedzinach objętych międzynarodowymi porównaniami. Polskie nastolatki zajmują 43. miejsce na 45 krajów w zakresie oceny swojego zdrowia. Obraz własnego ciała – postrzeganie siebie jako „za grubych” lub „trochę za grubych” przez polskich nastolatków plasuje polskie dziewczęta na 1. pozycji (z najwyższym wskaźnikiem) w rankingu 43 krajów w każdej grupie wiekowej (11, 13 oraz 15 lat). W wieku 13 lat za „grube” uważa się 49%, zaś w wieku 15 lat – 52% dziewcząt. Chłopcy w wieku 11 i 13 lat znajdują się na 2. pozycji w rankingu, zaś w wieku 15 lat – na 1., z najwyższym wskaźnikiem w rankingu 43 krajów. Tak więc dziewczęta oceniają swoje zdrowie gorzej niż chłopcy, a różnice związane z płcią zwiększają się z wiekiem na niekorzyść dziewcząt. Jest to związane z rosnącym problemem otyłości i popularnością jedzenia typu fast food oraz słabą aktywnością fizyczną nie tylko w okresie izolacji.

Kolejnym istotnym elementem dobrostanu jest wsparcie osób znaczących – w wieku 15 lat deklaruje je zaledwie 51% chłopców oraz 49% dziewcząt, plasując polskich nastolatków na 42. (chłopcy) oraz 43. (dziewczęta) miejscu w rankingu 44 krajów. Sytuacja dotycząca deklarowanego wsparcia ze strony nauczycieli jest następująca – w wieku 15 lat zaledwie 31% chłopców oraz 21% dziewcząt odczuwa wsparcie kadry dydaktycznej, co daje ostatnie miejsce w rankingu 44 krajów. Poziom wsparcia ze strony rówieśników także klasyfikuje polskich nastolatków na przedostatniej i ostatniej pozycji w rankingu we wszystkich grupach wiekowych. Odczuwanie wsparcia ze strony osób znaczących, nauczycieli czy rówieśników jest bardzo niskie i spada wraz z wiekiem. Nastolatki czują deficyt wsparcia z różnych źródeł – ze strony rodziców, nauczycieli oraz rówieśników. Należy szukać źródeł tego zjawiska, biorąc pod uwagę fakt, że wsparcie społeczne jest jednym z ważniejszych czynników wspomagających konstruktywne radzenie sobie ze stresem.

Zdenerwowanie jest także wymieniane w raporcie jako problem polskich nastolatków. Wśród ankietowanych 15-latków, zdenerwowanie częściej niż raz w tygodniu wykazuje 41% chłopców (2. miejsce w rankingu 45 krajów w kolejności od najwyższego do najniższego wskaźnika) oraz 48%

²⁶ UNICEF, *Dobrostan psychiczny młodzieży*, <https://dzieciwpolsce.pl/analiza/14/dobrostan-psychiczny-mlodziezy> (dostęp: 14.05.2021).

dziewcząt (6. miejsce w rankingu), a wiąże się ono najczęściej z rozdrażnieniem i stresem. Według współczesnych definicji, zdrowie ma wiele wymiarów, ponieważ dotyczy funkcjonowania fizycznego, psychicznego (w aspekcie poznawczym i emocjonalnym) oraz społecznego. Występowanie zdenerwowania ma silne podłoże psychiczne, często łącząc się z dolegliwościami somatycznymi, takimi jak ból brzucha, bóle głowy, bezsenność oraz ogólne złe samopoczucie i brak skupienia.

Niepokoją także dane dotyczące zdrowia psychicznego młodzieży i rosnącej liczby prób samobójczych w grupie nastolatków. Z danych jakie znajdujemy na stronie Policji (Zamachy samobójcze 2013–2017, Zamachy samobójcze po 2017) należy sformułować wniosek, że w Polsce między 2013 a 2019 rokiem aż 2,5-krotnie zwiększyła się liczba prób samobójczych podejmowanych przez dzieci i młodzież w grupie wiekowej 13–18. W 2013 r. osoby z tej grupy podjęły 348 prób samobójczych, podczas gdy w 2019 r. – 905. Depresja u młodych nie jest diagnozowana i leczona, bo brakuje specjalistów z zakresu psychiatrii dziecięcej oraz profilaktyki zdrowia psychicznego.

Pandemia wpłynęła negatywnie na dobrostan dzieci i młodzieży, pogłębiając istniejące problemy i nierówności wśród dzieci, które znacząco wpływają na dobrostan nieletnich. Istnieje oczywiście pewna grupa dzieci i młodzieży, która ze względu na tendencje introwertyczne, widzi korzyści w tej przymusowej izolacji, ale taka diagnoza dotyczy zdecydowanej mniejszości.

Rekomendacje ekspertów

Opieka psychologiczna na różnych etapach kształcenia oraz wsparcie psychologiczne dla nauczycieli

Należy podjąć działania mające na celu:

- poszerzenie oferty o psychoterapię dzieci i młodzieży oraz terapię rodzin; nowy program rządowy dotyczący zapewnienia opieki psychiatrycznej i psychoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży, który został wprowadzony w styczniu 2021, jest szansą na pozyskanie dodatkowych środków w tym zakresie²⁷;
- zapewnienie środków na doskonalenie zawodowe osób, które są odpowiedzialne za diagnozę; potrzebne są specjalistyczne szkolenia uprawniające do stosowania aktualnych narzędzi diagnostycznych;
- pozyskanie do współpracy specjalistów od leczenia PTSD (Zespół stresu pourazowego) w zakresie przeciwdziałania skutkom pandemii;
- zwrócenie uwagi na nawiązanie ścisłej współpracy specjalistów zajmujących się zdrowiem psychicznym z przedstawicielami szkół (dyrektorami, nauczycielami); ważna jest przy tym wspólna diagnoza potrzeb środowiska lokalnego opracowywana na dany rok szkolny;
- szkolenia dla nauczycieli z zakresu samoregulacji, rozpoznawania emocji u dzieci i młodzieży;
- bezpłatny dostęp do psychologa dla nauczycieli w ramach poradni psychologiczno-pedagogicznych;
- stworzenie programów wsparcia psychologicznego dla pracowników oświaty na podstawie wcześniejszej diagnozy potrzeb w tym zakresie, aby to wsparcie było odpowiedzią na rzeczywiste problemy nauczycieli.

²⁷ Zob. <https://www.gov.pl/web/zdrowie/nowy-model-ochrony-zdrowia-psychicznego-dzieci-i-mlodziezy> (dostęp: 15.05.2021).

Działania prewencyjne na rzecz zdrowia psychicznego i fizycznego

Na podstawie uzyskanych w badaniach dr Blanki Poćwiardowskiej, pilotażowych danych o stanie funkcji wykonawczych dzieci 3–6-letnich oraz warunkach zapewnionych im do rozwoju umiejętności wpisujących się w funkcje wykonawcze proponuje się następujące rekomendacje:

- tworzenie warunków do wzbudzania refleksyjności rodziców i nauczycieli oraz wspomagania rozwoju kompetencji wychowawczych nauczycieli i rodziców;
- tworzenie warunków dzieciom do rozwoju funkcji wykonawczych (szczególnie uwzględniając samoregulację, wytrwałość w dążeniu do celu i metapoznanie), dzięki którym zwiększa się szansa na konstruktywne relacje z rówieśnikami oraz sukces szkolny (czynniki chroniące przed przyszłymi zachowaniami ryzykownymi);
- zadbanie o rozwój dzieci pochodzących z rodzin z niskim SES – opracowanie metod pracy z dziećmi zagrożonymi marginalizacją i ich rodzinami;
- szczególną uwagę należy zwrócić również na tworzenie odpowiednich warunków dzieciom, które przejawiają trudności w rozwoju;
- przeorganizowanie przestrzeni sal przedszkolnych, np. znacząco ograniczając liczbę wystaw, dekoracji, zmieniając kolory ścian (te, które najbardziej sprzyjają rozwojowi koncentracji i uczenia się to naturalne beżowe i jasne pastelowe kolory), oddzielając przestrzeń do samotnego przebywania oraz poszczególne kąciaki zainteresowań;
- kontynuacja działań w ramach Tygodnia Profilaktyki, organizowanych na terenie miasta Bydgoszczy jako cyklicznej formy zapisanej w planach pracy jednostek systemu oświaty, koordynowanej przez Poradnię Psychologiczno-Pedagogiczną nr 1, przy współudziale instytucji naukowych, medycznych, edukacyjnych;
- wsparcie nauczycieli przedszkolnych w zakresie rozpoznawania problemów najmłodszych oraz skutecznej komunikacji z rodzicami dzieci zagrożonych;
- zwiększenie dostępności specjalistów z dziedziny psychoterapii (dodatkowe etaty psychoterapeuty w Poradniach Psychologiczno-Pedagogicznych).

Promocja aktywności fizycznej i sportu

- Prowadzenie sportowych zajęć śródlekcyjnych i między zajęciami;
- Możliwość korzystania przez przedszkola ze sportowej bazy Miasta (olimpiady, turnieje i zawody sportowe);
- Doposażenie przedszkoli w pomoce i sprzęt terenowy pobudzający dzieci do aktywności ruchowej;
- Wprowadzenie zajęć korekcyjnych do stałej oferty edukacyjnej każdego przedszkola publicznego;
- Zwrócenie uwagi na obuwie u dzieci i przeciwdziałanie wadom postawy.

Dbanie o relacje rówieśnicze i relacje nauczycieli z uczniami

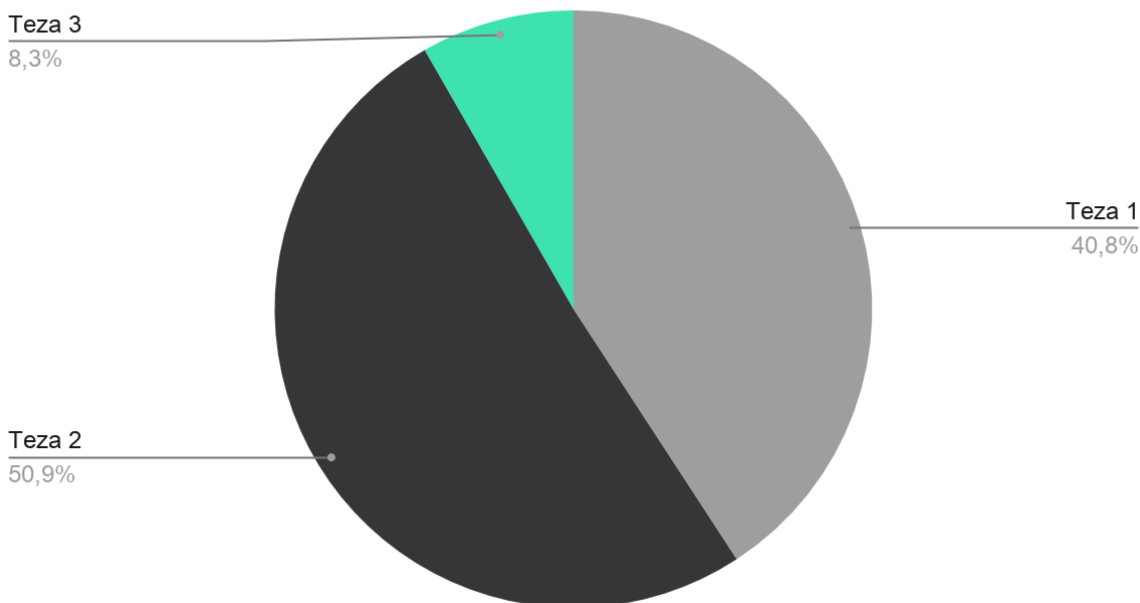
- Z punktu widzenia profilaktyki zachowań ryzykownych oraz promocji zdrowia psychicznego niezmiernie ważna jest diagnoza społecznego klimatu szkoły (zwłaszcza relacji rówieśniczych oraz relacji uczeń–wychowawca, uczeń–nauczyciel);
- Praca nad rozwijaniem kompetencji i umiejętności budowania dobrej relacji nauczycieli i wychowawców z uczniami i wychowankami przy jednoczesnym jasnym stawianiu wymagań

i przejrzystym określaniu zasad. Zmiana wzajemnych relacji w kierunku tworzenia lepszych warunków rozwoju psychospołecznego każdemu uczniowi, a zwłaszcza tym, różniącym się od większości klasy w jakimś zakresie, wymaga wzrostu kompetencji wychowawczych i profilaktycznych nauczycieli oraz kompetencji niezbędnych do wspierania rozwoju dzieci z trudnościami w nauce mającymi różne przyczyny, w tym także utrudnione warunki rozwoju w rodzinie wynikające z niskiego statusu socjoekonomicznego rodziców;

- Praca nad rozwijaniem empatii w grupach nauczycieli, wychowawców i uczniów;
- Warto oferować nauczycielom możliwość zdobycia kwalifikacji do prowadzenia zajęć wychowawczo-profilaktycznych „Spójrz Inaczej”, bo dostarczają one specjalistycznego wsparcia wychowawcom w pracy z klasą, ale też doskonałą sposób ich komunikowania się z uczniami. Ważne jest jednak, by na realizację takich zajęć była dodatkowa godzina w planie lekcji, niezależnie od godziny do dyspozycji wychowawcy klasy;
- Konieczne jest przywiązywanie większej wagi do pracy wychowawczo-profilaktycznej nauczycieli oraz rzeczywistej samorządności uczniów i zwiększania wpływu samorządu uczniowskiego na istotne dla uczniów sprawy w szkole, zwłaszcza te związane z procesem nauczania - uczenia się (np. dzięki wprowadzeniu programu mediacji rówieśniczych, tutoringu rówieśniczego);
- Działania mające na celu przeciwdziałanie wykluczeniu dzieci z niskim statusem ekonomicznym. Szkoła powinna być środowiskiem wyrównującym szanse. Niski poziom SES rodziny jest czynnikiem ryzyka wykluczenia, należy zatem wypracować sposoby pracy z klasą i prowadzenia lekcji, które będą chroniły zagrożone wykluczeniem dzieci;
- szkolenia dla nauczycieli zwiększające ich kompetencje do rozumienia uczniów z zaburzeniami zachowania, trudnościami w nauce, w relacjach z rówieśnikami czy nauczycielami, i organizowania w klasie środowiska bardziej sprzyjającego ich rozwojowi psychospołecznemu oraz radzeniu sobie z zadaniami stawianymi w procesie nauczania - uczenia się.

Wyniki ankiety

Co powinno być głównym priorytetem w tym obszarze?

- **Teza 1:** Głównym priorytetem powinien być rozwój oferty psychologicznej i psychoterapeutycznej dla dzieci i ich opiekunów (rodziców i nauczycieli).
- **Teza 2:** Głównym priorytetem powinna być promocja aktywności fizycznej i zdrowego trybu życia wśród dzieci.
- **Teza 3:** Głównym priorytetem powinna być dbałość o rozwój psychospołeczny najmłodszych dzieci (3–6 lat).

Analiza jakościowa

Promocja aktywności fizycznej i zdrowego trybu życia

Kwestią która była najmocniej dyskutowana przy omawianiu tego priorytetu było zagadnienie wprowadzenia do szkół i przedszkoli sportowych zajęć śródlekcyjnych oraz aktywności fizycznych między zajęciami. Zauważono, iż tego typu działania powinny być wprowadzone już w grupie dzieci najmłodszych, gdyż świadoma praca nad podnoszeniem umiejętności motorycznych u dzieci w wieku przedszkolnym skutkuje lepszą uwagą i pamięcią roboczą w trakcie innych zajęć przedszkolnych.²⁸ Aktywność fizyczna zapobiega wadom postawy oraz jest wsparciem dla rehabilitacji. Dzięki niej można prowadzić profilaktykę wielu chorób, zapobiec wadom postawy, jak i wspomóc rehabilitację. Ma ona też korzystny wpływ na mózg i samopoczucie – odpowiednia ilość ruchu powoduje produkcję endorfin, co pozytywnie wpływa na psychikę. Sport uczy pracy zespołowej i pomaga nawiązywać relacje. Systematyczne ćwiczenia budują też dobre nawyki i samodyscyplinę. Dzieci, które regularnie uprawiają aktywność fizyczną, będą łatwiej podejmować

²⁸ Por. I. Niederer, S. Kriemler et al., Relationship of aerobic fitness and motor skills with memory and attention in preschoolers (Ballabeina): A cross-sectional and longitudinal study, *BMC Pediatrics* 11(34), 2011
<https://bmcpediatr.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2431-11-34>.

ją same, kiedy nie będą musiały uczestniczyć w zajęciach obowiązkowych z wychowania fizycznego w szkole. Pojawiły się także głosy, że aktywność fizyczna na niskim poziomie ma konsekwencje finansowe ze względu na zwiększone wydatki na leczenie chorób rozwijających się z tego powodu.

Zajęcia sportowe prowadzone w ramach lekcji wychowania fizycznego zostały negatywnie ocenione przez większość ankietowanych. Podkreślano, że w kwestii sportu dzieci i młodzież są zwykle zdane na siebie, przez co często nie uprawiają go w ogóle, wybierając raczej rozrywkę przed ekranami. Aby zachęcić uczniów do udziału w zajęciach sportowych należy także zadbać o odpowiednią infrastrukturę i sprzęt. Warunki w szatniach szkolnych są często nieodpowiednie. W przedszkolach i żłobkach miejsc i sprzętu do prowadzenia aktywności fizycznej często w ogóle nie ma. W ankiecie pojawiły się także sugestie, by zrezygnować z oceniania uczniów za efekty, a skupić się na zachęcaniu ich do uczestnictwa w zajęciach. Zajęcia fizyczne to dobra okazja do znalezienia mocnych i słabych stron.

Jest to szczególnie ważne w okresie nauki on-line. Nasilenie zachowań sedenteryjnych, czyli wszelkich zajęć związanych z unieruchomieniem w pozycji siedzącej wymaga profilaktyki. Nie chodzi o wydłużenie czasu zajęć, ale wykorzystanie chwili czasu na ćwiczenia rozciągające i oddechowe. Ważne jest jednak aby sportowe zajęcia śródlekcyjne nie były prowadzone w sposób przymusowy, co wymaga z jednej strony entuzjastycznej postawy nauczyciela a z drugiej znajomości atrakcyjnej formy czy technik takich zajęć. Warto zachęcać nauczycieli do rozwoju w tym zakresie, ale nie zmuszać nieprzekonanych do tego typu działań. Warto także zaangażować uczniów w przygotowanie takich aktywności we współpracy z nauczycielem i włączyć w ich prowadzenie, co z pewnością podniesie ich atrakcyjność. Poza tym ważne jest aby wskazać precyzyjnie jakie są komponenty zdrowego stylu życia, w odniesieniu do najnowszych badań dotyczących stanu polskich nastolatków. A wyniki badań w tym zakresie są alarmujące: polskie nastolatki zajmują najmniej korzystne miejsce w rankingu 43 krajów, mając najwyższy wskaźnik negatywnego postrzegania własnego ciała. Polska młodzież plasuje się na przedostatnich pozycjach w rankingu oceny swojego zdrowia wśród 45 krajów.²⁹

Promocja zdrowego stylu życia pomogłaby w walce z nadwagą oraz otyłością, które są obecnie jednymi z najpoważniejszych problemów cywilizacyjnych. Edukacja na temat odżywiania pomogłaby także w zmianie zachowań konsumenckich i ochronie planety. Tymczasem, jak zauważył jeden z nauczycieli, nawyki żywieniowe dzieci i wiedza na temat zdrowego odżywiania wymagają zmiany: „Doświadczenia z zajęć edukacji zdrowotnej, obserwacje (np. drugich śniadań przynoszonych przez dzieci) pozwalają mi wysnuć wniosek, że wiedza uczniów i ich rodziców na temat zdrowego trybu życia czy codziennej higieny jest na niskim poziomie”. Odpowiedzialności nie ponoszą jednak tylko rodzice – ankietowani negatywnie oceniali także jakość żywienia w szkolnych stołówkach oraz fakt ustawiania na korytarzach automatów ze słodzycami. Warto jednak podkreślić, iż ustalaniem jadłospisów w szkolnych stołówkach zajmują się dietetycy.

Rekomendowane działania:

- Należy wprowadzić sportowe zajęcia śródlekcyjne i między zajęciami do szkół i przedszkoli. Należy szkolić chętnych nauczycieli o odpowiednich postawach zachęcających do

²⁹ Jakie są polskie nastolatki? Raport HBSC 2020
<https://imid.med.pl/pl/aktualnosci/jakie-sa-polskie-nastolatki-raport-hbhc-2020> (dostęp: 14.05.2021).

aktywności ruchowej, nowoczesnych metod wzmacniania potencjału dzieci oraz krótkich technik pracy z ciałem.

- Należy celowo zwiększać koncentrację uczniów poprzez trening uważności na początku i końcu zajęć.
- Trzeba znaleźć środki na doposażenie przedszkoli i szkół w pomoce i sprzęt terenowy, pobudzający dzieci i młodzież do aktywności ruchowej.
- Ponadto należy umożliwić bydgoskim przedszkolom i szkołom korzystanie z bazy sportowej miasta w ramach olimpiad, turniejów i zawodów sportowych.

Rozwój oferty psychologicznej i psychoterapeutycznej dla dzieci i ich opiekunów

Wszyscy uczestnicy warsztatów zgodzili się, że należy poczynić kroki mające na celu poszerzenie zakresu oferty wsparcia w zakresie konsultacji psychologicznych i psychoterapii. Jest ona szczególnie potrzebna w kontekście obserwowanego obecnie, ciągłego wzrostu ilości zaburzeń psychicznych wśród dzieci i młodzieży. Możliwość szybkiego skorzystania z pomocy psychologicznej przez dzieci oraz ich opiekunów pomogłaby redukować zachowania destrukcyjne i autodestrukcyjne poszczególnych jednostek, co wpływa pozytywnie na całą wspólnotę klasową.

Uczniowie zgłaszają, że psychologowie szkolni są często nieprofesjonalni. Sugerują ponadto, że wśród nauczycieli powinny być przeprowadzane badania kompetencji w zakresie rozpoznawania problemów psychologicznych i odpowiedniej reakcji na nie. Odpowiednie przygotowanie nauczycieli i rodziców poprzez szkolenia prowadzone przez wykwalifikowanych psychologów dziecięcych, ułatwiłoby wczesne wykrywanie pierwszych sygnałów zapotrzebowania na pomoc psychologiczną u uczniów oraz pokazałoby rodzicom, jak postępować w takich sytuacjach. Rodzice dostrzegają w konsultacjach psychologicznych możliwość profilaktyki depresji i wsparcie w rozwiązywaniu problemów zarówno dzieci, jak i rodziców, także odczuwających coraz większy stres z powodu pandemii. Uczniowie zaś zwracają uwagę na dużą presję społeczną w dzisiejszych czasach oraz zgłaszają potrzebę swobodnego dostępu do pomocy specjalistycznej: "W tych czasach nie ciężko o depresję bądź inne choroby psychiczne - presja społeczna jest bardzo duża i jeśli ktoś potrzebuje pomocy powinien ją otrzymać". Warto podkreślić, że to właśnie uczniowie najczęściej spośród wszystkich grup wskazywało tezę³⁰.

Potrzeba pomocy psychologicznej w szczególności nasiliła się w czasie pandemii, która zwiększyła istniejące problemy dzieci i młodzieży i spowodowała pojawienie się nowych problemów³¹. Zdaniem uczestników konsultacji, pandemia sprawia, że wzrasta odsetek osób doświadczających Zespołu Stresu Pourazowego, w tym wśród dzieci i młodzieży. Praca z traumami tego typu, wymaga zatrudnienia specjalistów w tym zakresie. Należy pozyskać do współpracy specjalistów od leczenia PTSD (zespół stresu pourazowego)³² do radzenia sobie z pandemicznym ostrym zaburzeniem

³⁰ Wskazało ją 52% uczniów i uczennic, 41% nauczycielek i nauczycieli oraz 30% rodziców i opiekunów.

³¹ Zdrowie psychiczne w czasie pandemii Covid-19. Raport wstępny z badania naukowego kierowanego przez dr hab. Małgorzatę Dragan UW

<http://psych.uw.edu.pl/2020/05/04/zdrowie-psychiczne-w-czasie-pandemii-covid-19-raport-wstepny-z-badania-naukowego-kierowanego-przez-dr-hab-malgorzate-dragan/> (dostęp: 15.05.2021).

³² Trauma w dobie pandemii Przewodnik Fundacji Dorastaj z Nami

https://dorastajz nami.org/wp-content/uploads/2020/07/Przewodnik-Fundacji-Dorastaj-z-Nami_Trauma-w-dobie-pandemii.pdf (dostęp: 13.05.2021).

stresowym³³. Należy też zapewnić środki na doskonalenie zawodowe osób, które są odpowiedzialne za diagnozę. Szansą na pozyskanie dodatkowych środków na poszerzenie działań w tym zakresie miał być nowy program rządowy dotyczący zapewnienia opieki psychiatrycznej i psychoterapeutycznej dla dzieci i młodzieży³⁴. Niestety program ten obejmuje wsparciem finansowym głównie placówki służby zdrowia, nie placówki oświatowe. Tak więc Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne nie mogą skorzystać ze wsparcia, jakie daje ten program. Pracownicy Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych w Bydgoszczy potrzebują specjalistycznych szkoleń uprawniających do stosowania aktualnych narzędzi diagnostycznych. Brakuje pieniędzy na szkolenia podnoszące umiejętności psychologów i pedagogów w tym zakresie a warunkiem dobrego doboru środków zaradczych jest odpowiednia diagnoza zaburzeń czy problemów dzieci i młodzieży. Należy podkreślić, iż diagnoza jest priorytetem w działaniach Poradni Pedagogiczno-Psychologicznych. Nowo utworzone ośrodki opieki psychiatrycznej i psychologicznej z wspomnianego powyżej programu rządowego, mają za zadanie głównie realizację pomocy dzieciom i młodzieży w zakresie prowadzenia sesji psychoterapeutycznych i konsultacji psychologicznych.

Jak zauważają ankietowani, dostęp do specjalistów – psychologów, psychoterapeutów i psychiatrów – jest zbyt trudny, a czas oczekiwania rażąco długi. Nie w każdej szkole pracuje psycholog, dzieci nie mają dostępu do psychoterapeutów. Nie jest to jednak rzecz nowa, lecz raczej efekt wieloletnich zaniedbań. Wsparcie psychologiczne jest nieodzowne także dla rodzin dzieci niepełnosprawnych. Ankietowani dostrzegają potrzebę wprowadzenia szerszej oferty, szczególnie dla młodzieży i dzieci objętych kształceniem specjalnym. Dla osób o niskim statusie socjoekonomicznym wizyta płatna jest nieosiągalna, dlatego należy zadbać o możliwość korzystania z nieodpłatnych konsultacji.

Inną kwestią, jaka została podniesiona przy omawianiu działań w zakresie tego priorytetu, była kwestia bezpłatnego wsparcia psychologicznego dla nauczycieli. Należy zauważyć, że w okresie pandemii ale i przed jej pojawieniem się, obserwowano wzrost liczby nauczycieli cierpiących na syndrom wypalenia zawodowego. Powodem tego może być ciągła zmiana przepisów i wzrost wymagań zawodowych, który generuje stres i zanik satysfakcji z pracy pedagogicznej. Rekomendowane zostało podjęcie działań w zakresie wsparcia psychologicznego i motywacyjnego nauczycieli, ale poprzedzone pogłębioną diagnozą potrzeb i oczekiwań w tym zakresie. Pojawiły się jednak głosy, że nauczyciele dość niechętnie sięgają po pomoc psychologiczną, aczkolwiek może być to spowodowane utrudnionym dostępem do bezpłatnej opieki psychologicznej. Ta kwestia wymaga zbadania.

Pomoc psychologiczna wymaga, oprócz dostępności fizycznej, również odpowiedniej świadomości społeczeństwa oraz zapewnienia poczucia anonimowości. Wiele osób nadal wstydzi się korzystać z takiej formy pomocy i uważa ją za coś niewłaściwego. Odmawia też udzielenia pomocy psychologicznej swoim dzieciom. Wiele osób nie zauważa potrzeby skorzystania z pomocy specjalistycznej lub odczuwa przed nią strach. Jak zaznaczył jeden z uczniów: "Większość ludzi potrzebuje pomocy a boi się o nią zapytać dlatego warto wyciągnąć do kogoś pomocną dłoń". Należy zatem rozpowszechniać taką ofertę pomocy i położyć nacisk na odpowiednią narrację.

³³ Heitzman (2020) Wpływ pandemii COVID-19 na zdrowie psychiczne, "Psychiatria Polska, 54(2): 187–198. DOI: <https://doi.org/10.12740/PP/120373>

³⁴ Zob. <https://www.gov.pl/web/premier/wprowadzamy-reformy-w-ochronie-zdrowia-psychicznego-dzieci-i-mlodziezy>

Innym problemem, na który zwrócono uwagę w trakcie spotkania, to brak form grupowych zajęć terapeutycznych, które wytwarzają więzi podtrzymujące efekty terapii. Należy podjąć **działania mające na celu zapewnienie zajęć terapeutycznych oraz wspomaganie dobrostanu uczniów poprzez budowanie społeczności dziecięcej i młodzieżowej jako wspólnoty**. To może mieć miejsce w czasie terapii grupowej, ale powinno mieć miejsce w każdej klasie i szkole, bo **więzi z rówieśnikami i nauczycielami są silnym czynnikiem chroniącym przed podejmowaniem zachowań ryzykownych i sprzyjającym zdrowiu psychicznemu**. Zaproponowano także tworzenie rocznych budżetów na aktywizowanie szkolnych społeczności w oparciu o cele Programu. Wskazano, że inspiracją dla programów profilaktycznych, które dostarczają dobrych praktyk do rozwoju kompetencji u dzieci może być lista programów rekomendowanych³⁵.

Z punktu widzenia profilaktyki zachowań ryzykownych oraz promocji zdrowia psychicznego wskazana jest diagnoza społecznego klimatu danej szkoły i relacji rówieśniczych. Zgodnie z badaniami, kluczowa jest rola nauczyciela we wprowadzaniu zasad i budowaniu klimatu klasy³⁶, co wpływa na dobrostan zespołu klasowego. Należy więc organizować szkolenia dla nauczycieli, które poszerzą ich wiedzę z zakresu zaburzeń zachowania i emocji, wspierania rozwoju dzieci z trudnościami w nauce oraz budowania dobrych relacji rówieśniczych w grupie. Wskazano, że ważnym czynnikiem kształtowania klimatu klasy (a także kultywowania ducha partycypacji w społeczności) jest możliwość wejścia w kulturalny dialog z nauczycielem oparty na racjonalnej argumentacji. Wskazano, że aktywne słuchanie, kompetencja porozumienia bez przemocy oraz inne schematy opisywane przez psychologię humanistyczną, wspierają proces komunikacji nauczyciela z uczniem. Obecnie brakuje instytucjonalnych rozwiązań ułatwiających dialog pomiędzy uczniami, rodzicami i pracownikami oświaty, którzy często różnią się sposobami komunikacji. Do sytuacji konfliktowych warto w tym zakresie skorzystać z osoby przeszkolonej w mediacji. Osoby uczestniczące w dyskusji pogłębiającej wyraziły opinię, że większość nauczycieli nie ma niezbędnych kompetencji do rozumienia przyczyn zachowań uczniów wobec siebie nawzajem i nie jest świadoma, że swoim zachowaniem modelują też stosunek do poszczególnych osób w klasie. Odnoszenie się do uczniów z troską i szacunkiem wsparłoby ich emocjonalnie i zwiększyłoby motywację do podejmowania działań prospołecznych, a zmniejszyłoby nasilenie zachowań ryzykownych. Należy więc podjąć konkretne działania w zakresie wzmacniania rozwoju kompetencji kadry do budowy dobrej relacji nauczycieli z uczniami, którymi nauczyciele będą zainteresowani.

Dbałość o rozwój psychospołeczny najmłodszych dzieci

Niska popularność tego priorytetu w ankiecie może wskazywać na potrzebę uświadomienia społeczeństwa o wadze redukcji stresu w procesie rozwojowym dzieci. Badania wskazują na to, że

³⁵ <https://programyrekomendowane.pl/>. Zdaniem dr Wioletty Junik z UKW, z zakresu promocji zdrowia rekomenduje się 5 programów. Warty uwagi jest program "Spójrz inaczej" dla 2 grup wiekowych. Program ma udokumentowaną skuteczność i przygotowanie nauczycieli do jego realizacji, gdyż obejmuje kilkudziesięciogodzinne warsztaty, ćwiczenia praktyczne, co przyczynia się do szerszego rozwoju kompetencji psychologicznych i wychowawczych nauczycieli. Również wart uwagi jest program "Przyjaciele Zippiego", który można określić jako obiecujący na dzisiejsze czasy. To są programy służące wzmacnianiu zdrowia psychicznego poprzez jego promocję i nacisk na rozwój umiejętności życiowych i rozwój emocjonalny. Celem programu jest troska o zdrowie, dobre samopoczucie i dobre funkcjonowanie małych dzieci, a także zapobieganie problemom w przyszłości poprzez wyposażenie dzieci w podstawowe umiejętności życiowe, społeczne i emocjonalne, radzenia sobie z trudnościami, ze zmianą i stratą oraz rozwiązywania konfliktów.

W zakresie programów z profilaktyki uniwersalnej, czyli adresowanej do ogólnej populacji dzieci i młodzieży szkolnej, wybór jest znacznie szerszy i można go znaleźć na stronie: programyrekomendowane.pl/strony/profilaktyka-uniwersalna.120. Natomiast w zakresie pracy z dziećmi z grup ryzyka, tak jak w przypadku profilaktyki uniwersalnej też istnieją stosowne programy: programyrekomendowane.pl/strony/profilaktyka-selektywna.137.

³⁶ Przegląd badań Junik W. (2009) Ewaluacja zasobów szkoły i diagnoza występujących w niej zagrożeń, oraz Zespół Pracowni Pro-M z IPiN w Warszawie.

ochrona najmłodszych dzieci przed toksycznym stresem jest jedną z najskuteczniejszych pozytywnych interwencji jakie można podjąć (im młodszych tym działanie jest bardziej efektywne)³⁷. Większość osób, które jako działanie priorytetowe wskazały w ankiecie dbałość o rozwój psychospołeczny najmłodszych dzieci, nie zdecydowało się na wskazanie uzasadnienia. Z nielicznych wypowiedzi wyłania się jednak obserwacja, że najwcześniejszy okres edukacji jest jednocześnie tym najważniejszym, ponieważ to wtedy zdolność uczenia się jest największa, a wszelkie zaniedbania mogą się przełożyć na trudności w późniejszej nauce: "To najlepszy wiek na wdrażanie dobrych nawyków", "najlepiej jest w jak najmłodszym wieku zdobywać umiejętności, które będą przydatne na każdym późniejszym etapie życia człowieka", "jeśli tu pojawią się błędy to urazy mogą zostać do końca życia". Poświęcenie szczególnej uwagi rozwojowi psychospołecznemu dzieci w wieku 3-6 lat, pozwoli też na wczesne zdiagnozowanie ich potrzeb oraz ewentualnych deficytów, a tym samym na lepsze przygotowanie ich do dalszego uczestnictwa w procesie edukacji.

Wskazano, że **już do przedszkola trafiają dzieci z trudnościami adaptacyjnymi, problemami w relacjach z rówieśnikami, odmawiające podporządkowania się regułom obowiązującym w przedszkolu**. Życie w placówce jest dla nich dodatkowym źródłem stresu. Część tych problemów jest konsekwencją niesprzyjających rozwojowi dzieci praktyk wychowawczych w rodzinie i zaniedbań opiekuńczych. Na tym etapie rozwoju o wiele łatwiej jest pomóc dziecku niż w okresie szkolnym. Konieczna jest jednak praca z dorosłymi - rodzicami i nauczycielami w przedszkolu, to dorośli muszą się zmienić, żeby umożliwić prawidłowy rozwój dziecku. Jest to zgodne z badaniami wskazującymi na duży, negatywny wpływ stresu na rozwój mózgu dzieci do 3 roku życia. Działania prewencyjne w tym zakresie, mogą przynieść wielkie oszczędności społeczne w porównaniu do programów społecznych na rzecz dzieci starszych, gdzie trudniej jest odwrócić negatywne efekty z pierwszych lat życia. Należy jednak pamiętać, że metody pracy powinny uwzględniać przede wszystkim pracę z rodzicami i opiekunami dzieci, bowiem fundamentem pomocy dziecku jest praca z dorosłymi. Wymaga to oferty kierowanej do rodziców. **Należy docierać do rodziców z pomocą w zakresie wychowania, zanim ich dziecko trafi do przedszkola np. poprzez wejście we współpracę ze szkołami rodzenia a także docierać z ofertą wsparcia wychowawczego na fora i blogi rodzicielskie**. Wskazano przy tym, że już na etapie edukacji można przekazywać informacje o prawidłowym wychowaniu dzieci i wartości zabawy z rodzicami, gdyż nie wszyscy młodzi ludzie mają odpowiednie wzorce rodzinne i nie mają skąd zdobyć wiedzy o dobrym wychowaniu. Podkreślono, że **działania dostarczające tej wiedzy powinny mieć charakter stały, a nie akcyjny**.

Jak pokazały badania ekspertów z UKW w Bydgoszczy, ocena warunków rozwoju psychospołecznego tworzonych dzieciom w przedszkolach wykazała, że nauczyciele mają trudności w konstruktywnym wspieraniu dzieci w radzeniu sobie z przykrymi emocjami, w rozwiązywaniu konfliktów z rówieśnikami. Nauczyciele przedszkolni potrzebują więc wsparcia w tym zakresie. Mogą być to krótkie lub dłuższe kursy, czy specjalistyczne webinary, tak łatwo dostępne obecnie on-line.

Kolejną istotną sprawą, która została podniesiona w trakcie warsztatu, była kwestia zadbania o rozwój małych dzieci pochodzących z rodzin z niskim SES, poprzez opracowanie metod pracy z dziećmi zagrożonymi marginalizacją oraz z ich rodzinami, oraz objęcie wczesną opieką i edukacją dzieci z tych rodzin, niezależnie od tego, czy rodzice pracują, czy też nie.

³⁷ Shonkoff, Jack P. and J. B. Richmond, Investment in early childhood development lays the foundation for a prosperous and sustainable society, *Encyclopedia on early childhood development* (2009): 1-5.

Wskazano też na potrzebę wypracowania rozwiązań mających na celu reorganizację przestrzeni w bydgoskich przedszkolach. Z jednej strony warto podjąć działania mające na celu zmianę wystroju sal przedszkolnych, np. znaczące ograniczenie liczby wystaw, dekoracji, zmianę koloru ścian na te, które najbardziej sprzyjają rozwojowi koncentracji i uczenia się, z drugiej zaś środki, które będą przeznaczone na zwiększenie dobrostanu małych dzieci powinny być kierowane raczej na podniesienie kompetencji miękkich nauczycieli niż na inwestycje. Jeśli brakuje funduszy na duże inwestycje, warto rozważyć np. zmianę wystroju sprzyjającą koncentracji, która może polegać na odjęciu inwazyjnych elementów wystroju. Poza tym, tego typu działania inwestycyjne powinny być planowane już na etapie powstawania placówki.

Wyłonione rekomendacje to zapewnienie nauczycielom przedszkolnym szkoleń/warsztatów (także w formie on-line) z zakresu samoregulacji, rozpoznawania emocji u dzieci i adekwatnego na nie reagowania. Zarekomendowano podjęcie działań mających na celu zmianę wystroju sal przedszkolnych np. poprzez zmianę koloru ścian na te, które najbardziej sprzyjają rozwojowi koncentracji i uczenia się (naturalne beżowe i jasne pastelowe kolory) oraz działań mających na celu zwiększenie liczby pedagogów, pedagogów specjalnych, logopedów dostępnych dla dzieci najmłodszych oraz tych samych specjalistów oraz psychoterapeutów dla rodziców dzieci najmłodszych i z niepełnosprawnością. Szczególne ważne jest zadbanie o rozwój dzieci przedszkolnych pochodzących z rodzin o niskim SES poprzez pracę z rodzinami, poprzez działania mające na celu uświadamianie rodziców w zakresie potrzeb dzieci i metod wychowywania w szczególności roli zabawy i redukcji stresu w najwcześniejszych latach życia. Konieczne jest także obejmowanie dzieci z tych rodzin odpowiadającą na ich potrzeby wczesną opieką i edukacją mającą miejsce najpóźniej w okresie przedszkolnym. Można w tym zakresie podjąć współpracę ze szkołami rodzenia a także docierać z ofertą wsparcia wychowawczego na fora i blogi, które zrzeszają młode matki.

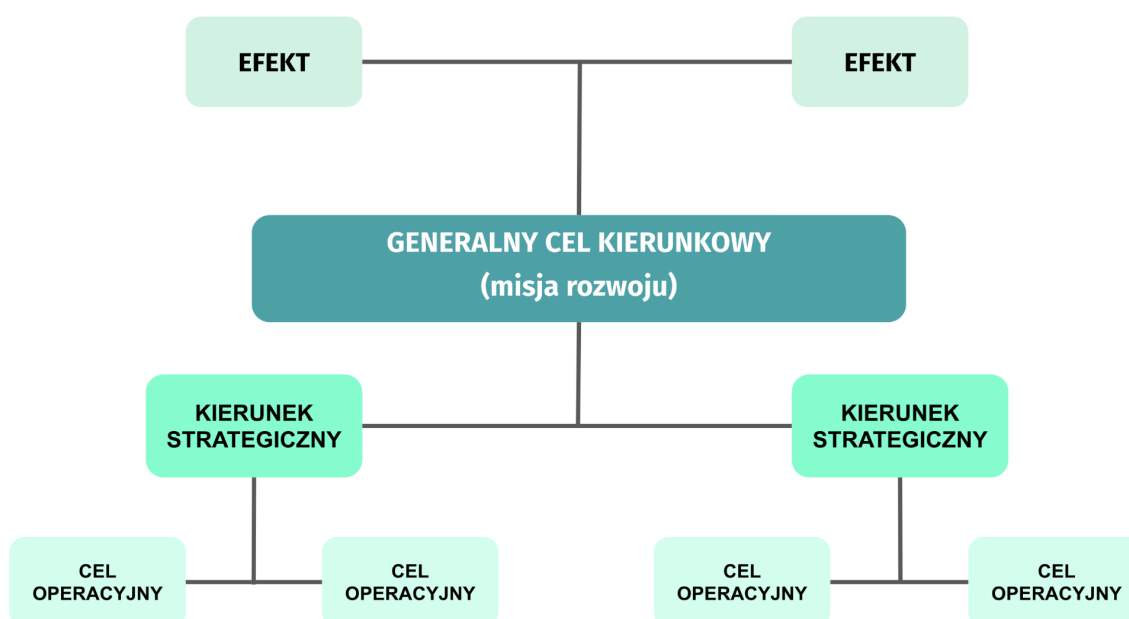
6. Cele Programu

Analiza jakościowa problemów i celów jakie stoją przed bydgoską edukacją w najbliższym dziesięcioleciu doprowadziła do wykrystalizowania się głównych kierunków strategicznych i celów operacyjnych. Sformułowane w postaci rekomendacji propozycje działań miały za zadanie odpowiedzieć na podstawowe potrzeby mieszkańców w ramach ośmiu wyróżnionych obszarów edukacyjnych. Spotkania z ekspertami i lokalnymi liderami środowiska oświatowego oraz szeroko zakrojone badania jakościowe jednoznacznie wskazały, że rozpoczęte już w ramach poprzedniej strategii działania w zakresie aktywnego wspierania uczestnictwa mieszkańców w społeczeństwie obywatelskim oraz podnoszenie kompetencji i promowanie postawy uczenia się przez całe życie powinny być kontynuowane.

W ostatnich latach coraz większego znaczenia nabierać zaczęła troska o dobrostan psychofizyczny dzieci, młodzieży oraz ich nauczycieli i opiekunów. Sygnalizowane przez ekspertów oraz mieszkańców Bydgoszczy potrzeby w tym zakresie pokazały, że bez poprawy jakości tych sfer życia społecznego, dalszy rozwój w sektorze edukacyjnym może ulec zahamowaniu. Zebrane w toku konsultacji i badań rekomendacje działań oraz sformułowane cele mają za zadanie wspomóc rozwój edukacji Miasta Bydgoszczy właśnie w tym kierunku.

W końcowym etapie prac przeprowadzono porządkowanie celów dla zobrazowania interakcji pomiędzy nimi, nadając im strukturę tzw. „drzewa celów”. Przy określaniu celów zadbano, aby były one istotne, mierzalne i realnie osiągalne. Istotnym jest zauważenie, że „drzewo celów” nie stanowi jednocześnie hierarchii celów. Zakres czasowy ich realizacji został określony w harmonogramie działań.

Modelowa struktura „drzewa celów”:

Po zapoznaniu się z diagnozą i charakterystyką systemu oświaty w Bydgoszczy, aktualną dokumentacją planistyczną oraz wynikami badań jakościowych z udziałem lokalnych liderów środowisk edukacyjnych i mieszkańców Miasta, uczestnicy procesu planowania strategicznego określili generalny cel kierunkowy (misję rozwoju) w brzmieniu:

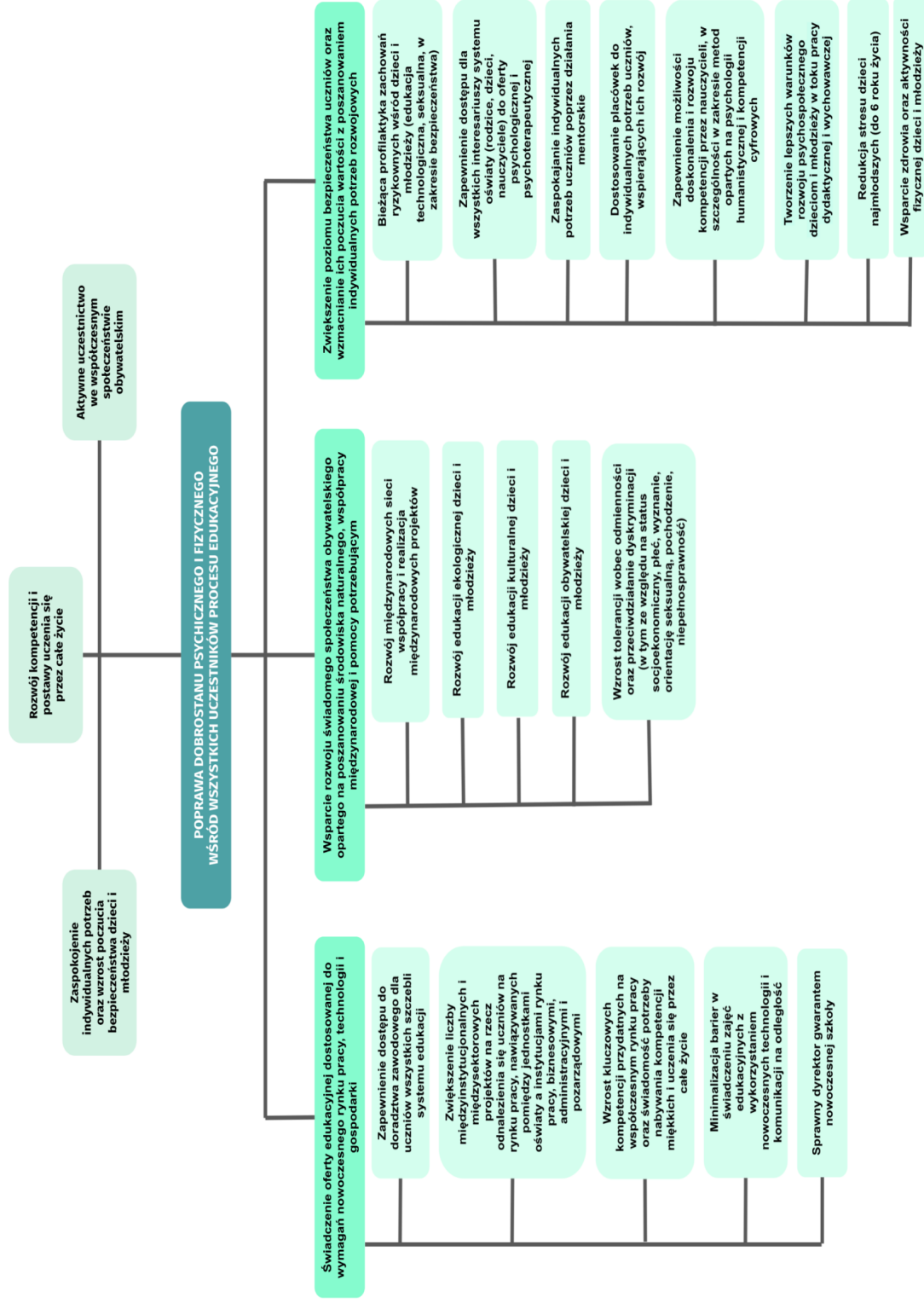
POPRAWA DOBROSTANU PSYCHICZNEGO I FIZYCZNEGO WŚRÓD WSZYSTKICH UCZESTNIKÓW PROCESU EDUKACYJNEGO

Zespół określił również następujące kierunki strategiczne, rozwojowi których służyć ma realizacja celów operacyjnych i konkretnych zadań przewidzianych w Programie:

1. Świadczenie oferty edukacyjnej dostosowanej do wymagań nowoczesnego rynku pracy, technologii i gospodarki,
2. Wsparcie rozwoju świadomego społeczeństwa obywatelskiego opartego na poszanowaniu środowiska naturalnego, współpracy międzynarodowej i pomocy potrzebującym,
3. Zwiększenie poziomu bezpieczeństwa uczniów oraz wzmacnianie ich poczucia wartości z poszanowaniem indywidualnych potrzeb rozwojowych.

Strukturę „drzewa celów” Programu przedstawia diagram celów będących wyznacznikiem planowanych działań w latach 2021-2030.

Diagram 1. Analiza celów: struktura powiązań celów szczegółowych wyznaczających osiągnięcie celu strategicznego "Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030".

7. Rezultaty planowanych działań (wskaźniki/mierniki)

Każdemu celowi przyporządkowane zostały odpowiednie wskaźniki, umożliwiające skuteczny monitoring i ewaluację działań. Z wyjątkiem badań jakościowych, których przeprowadzenie jest niezbędne do oceny zmiany w poziomie dobrostanu, wszystkie wskaźniki mierzone są co roku i stanowią podstawę sprawozdania z realizacji Programu.

Tablica 1. Plan strategiczny: przegląd celów operacyjnych oraz ilościowych rezultatów działań strategicznych w ramach Programu.

GENERALNY CEL KIERUNKOWY (misja rozwoju)					
POPRAWA DOBROSTANU PSYCHICZNEGO I FIZYCZNEGO WŚRÓD WSZYSTKICH UCZESTNIKÓW PROCESU EDUKACYJNEGO					
KIERUNKI STRATEGICZNE					
1. ŚWIADCZENIE OFERTY EDUKACYJNEJ DOSTOSOWANEJ DO WYMAGAŃ NOWOCZESNEGO RYNKU PRACY, TECHNOLOGII I GOSPODARKI					
CELE OPERACYJNE	WSKAŹNIKI/MIERNIKI	WARTOŚĆ BAZOWA	ROK	WARTOŚĆ DOCELOWA 2030	
1.1. Zapewnienie dostępu do doradztwa zawodowego dla uczniów wszystkich szczebli systemu oświaty	Liczba doradców zawodowych w szkołach i MOEN	3	2020	Tendencja niemalejąca	
1.2. Zwiększenie liczby międzyinstytucjonalnych i międzysektorowych projektów na rzecz odnalezienia się uczniów na rynku pracy, nawiązywanych pomiędzy jednostkami oświaty a instytucjami rynku pracy, biznesowymi, administracyjnymi i pozarządowymi	Liczba programów nauczania opracowanych we współpracy z przedstawicielami środowiska gospodarczego	44	2020	Tendencja niemalejąca	
1.3. Wzrost kluczowych kompetencji przydatnych na współczesnym rynku pracy oraz świadomości potrzeby rozwijania kompetencji miękkich i uczenia się przez całe życie	Liczba porozumień o współpracy zawartych przez szkoły zawodowe z przedsiębiorcami	438	2020	Tendencja rosnąca	
	Liczba kwalifikacyjnych kursów zawodowych organizowanych przez szkoły	16	2020	Tendencja niemalejąca	
	Liczba projektów UE podnoszących poziom kompetencji uczniów i nauczycieli	6	2020	Tendencja niemalejąca	
1.4. Minimalizacja barier (infrastrukturalnych, kompetencyjnych, zasobowych) w świadczeniu zajęć edukacyjnych z wykorzystaniem nowoczesnych technologii i komunikacji na odległość	Udział % przedszkoli bez dostępu do szerokopasmowego Internetu do łącznej liczby przedszkoli	36,4%	2020	Tendencja malejąca	

	Liczba szkół korzystających z e-dziennika	68	2019	Tendencja rosnąca
1.5. Sprawny dyrektor gwarantem nowoczesnej szkoły	Liczba dyrektorów uczestnicząca w szkoleniach w zakresie zarządzania	109	2019	Tendencja niemalejąca
2. WSPARCIE ROZWOJU ŚWIADOMEGO SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO OPARTEGO NA POSZANOWANIU ŚRODOWISKA NATURALNEGO, WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ I POMOCY POTRZEBUJĄCYM				
2.1. Rozwój międzynarodowych sieci współpracy i realizacja międzynarodowych projektów	Liczba placówek oświatowych uczestniczących w wymianie międzynarodowej	25	2020	Tendencja rosnąca
2.2. Rozwój edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży	Liczba uczniów uczestniczących w miejskich akcjach ekologicznych	27 619	2019	Tendencja niemalejąca
2.3. Rozwój edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży	Liczba dzieci i młodzieży uczestniczących zajęciach dot. edukacji kulturalnej w Pałacu Młodzieży i mdk-ach	5 180	2019	Tendencja niemalejąca
	Liczba projektów zrealizowanych w ramach BGO	114	2019	Tendencja niemalejąca
2.4. Rozwój edukacji obywatelskiej dzieci i młodzieży	Liczba uczestników projektu Szkoła Otwarta i Tolerancyjna	700	2019	Tendencja niemalejąca
2.5. Wzrost tolerancji wobec odmienności oraz przeciwdziałanie dyskryminacji (w tym ze względu na status socjoekonomiczny, płeć, wyznanie, orientację seksualną, pochodzenie, niepełnosprawność)	Liczba programów antydyskryminacyjnych realizowanych we współpracy z placówkami oświatowymi	0	2019	Tendencja rosnąca
3. ZWIĘKSZENIE POZIOMU BEZPIECZEŃSTWA UCZNIÓW ORAZ WZMACNIANIE ICH POCZUCIA WARTOŚCI Z POSZANOWANIEM INDYWIDUALNYCH POTRZEB ROZWOJOWYCH				

3.1. Bieżąca profilaktyka zachowań ryzykownych wśród dzieci i młodzieży (edukacja technologiczna, edukacja seksualna, edukacja w zakresie bezpieczeństwa)	Liczba programów profilaktyki zachowań ryzykownych realizowanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne	5	2019	Tendencja niemalejąca
3.2. Zapewnienie dostępu dla wszystkich interesariuszy systemu oświaty (rodzice, dzieci, nauczyciele) do oferty psychologicznej i psychoterapeutycznej	Liczba szkół posiadających system monitoringu	81	2019	Tendencja rosnąca
3.3. Zaspokajanie indywidualnych potrzeb uczniów poprzez działania mentorskie	Liczba osób objętych wsparciem poradni psychologiczno-pedagogicznych	10 892	2019	Tendencja niemalejąca
3.4. Dostosowanie placówek do indywidualnych potrzeb uczniów, wspierających ich rozwój	Odsetek szkół objętych programem diagnozy problemów wychowawczych	100%	2020	Tendencja niemalejąca
3.5. Zapewnienie możliwości doskonalenia i rozwoju kompetencji przez nauczycieli, w szczególności w zakresie metod opartych na psychologii humanistycznej i kompetencji cyfrowych	Liczba projektów UE finansujących tworzenie miejsc w przedszkolach dla dzieci z niepełnosprawnościami	1	2020	Tendencja niemalejąca
3.6. Tworzenie lepszych warunków rozwoju psychospołecznego dzieciom i młodzieży w toku pracy dydaktycznej i wychowawczej	Liczba uczestnictw nauczycieli w szkoleniach, warsztatach organizowanych przez MOEN w zakresie wykorzystania ICT w procesie nauczania	7 883	2020	Tendencja rosnąca
3.7. Redukcja stresu dzieci najmłodszych (do 6 roku życia)	Liczba nauczycieli uczestniczących w sieci współpracy „Edukacja międzykulturowa”	10	2020	Tendencja niemalejąca
3.8. Wsparcie zdrowia oraz aktywności fizycznej dzieci i młodzieży	Liczba diagnoz psychologicznych i pedagogicznych dzieci w wieku przedszkolnym udzielona w poradniach psychologiczno-pedagogicznych	1 576	2019/2020	Tendencja rosnąca
	Liczba uczniów biorących udział w zawodach i imprezach sportowych	40 329	2019	Tendencja rosnąca

8. Harmonogram działań

Harmonogram działań zawiera w sobie cele operacyjne oraz poszczególne zadania, dzięki którym osiągnięte zostaną wymienione cele. Zaplanowane działania są odpowiedzią na konkretne potrzeby w ramach trzech głównych celów operacyjnych:

1. Świadczenie oferty edukacyjnej dostosowanej do wymagań nowoczesnego rynku pracy, technologii i gospodarki,
2. Wsparcie rozwoju świadomego społeczeństwa obywatelskiego opartego na poszanowaniu środowiska naturalnego, współpracy międzynarodowej i pomocy potrzebującym,
3. Zwiększenie poziomu bezpieczeństwa uczniów oraz wzmacnianie ich poczucia wartości z poszanowaniem indywidualnych potrzeb rozwojowych.

Przedstawiony harmonogram działań stanowi szczegółowy wykaz kolejnych zadań służących do realizacji generalnego celu kierunkowego, którym jest "Poprawa dobrostanu psychicznego i fizycznego wśród wszystkich uczestników procesu edukacyjnego" i zawiera:

- numer i nazwę danego zadania,
- lata realizacji danego zadania,
- określenie źródeł finansowania zadania,
- określenie jednostki odpowiedzialnej za realizację zadania i jednostek współdziałających.

Pełen zakres harmonogramu działań przedstawia tabela poniżej.

Zadania wymienione w programie będą finansowane z budżetu Miasta, w tym wydatki na ponadstandardowe działania edukacyjne finansowane będą z rezerwy celowej budżetu Miasta. Zgodnie z par. 2 uchwały w sprawie przyjęcia „Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030”, środki finansowe na realizację działań objętych Programem będą zaplanowane w wysokości nie mniejszej niż 0,75% planowanych dochodów oświatowych. Szacuje się, że w okresie realizacji Programu od roku 2021 do 2030 wydatkowanych zostanie ok. 30 mln zł.

Drugim źródłem finansowania będą środki zewnętrzne: rządowe środki finansowe, fundusze Unii Europejskiej, fundusze Banku Światowego, Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego, Norweski Mechanizm Finansowy, otwarte konkursy ofert i inne.

Wiele działań będzie realizowanych przy współpracy Ministerstwa Edukacji i Nauki, Ministerstwa Kultury, Dziedzictwa Narodowego i Sportu, które nie zostały wpisane jako podmioty współdziałające.

Tablica 2. Harmonogram działań. Okres realizacji 2021-2030.

CELE/DZIAŁANIA	OD KIEDY	DO KIEDY	ŹRÓDŁA FINANSOWANIA DZIAŁANIA	PODMIOTY REALIZUJĄCE/WSPÓŁDZIAŁAJĄCE KOORDYNATOR
1. ŚWIADCZENIE OFERTY EDUKACYJNEJ DOSTOSOWANEJ DO WYMAGAŃ NOWOCZESNEGO RYNKU PRACY, TECHNOLOGII I GOSPODARKI				
1.1. Zapewnienie dostępu do doradztwa zawodowego dla uczniów wszystkich szczebli systemu oświaty				
1.1.1. Przygotowanie dla uczniów indywidualnych programów rozwoju (ścieżek zawodowych)	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Placówki oświatowe Urząd Miasta – WE PPP1 Powiatowy Urząd Pracy
1.1.1.1. Organizowanie przedsięwzięć i projektów popularyzujących zainteresowanie techniką	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Placówki oświatowe Urząd Miasta – WE Uczelnie wyższe ZSM02
1.1.2. Zwiększenie dostępności wykwalifikowanych doradców zawodowych dla uczniów, rodziców i nauczycieli	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Poradnie psychologiczno-pedagogiczne Szkoty Urząd Miasta – WE

1.1.3. Wsparcie funkcjonowania szkolnych biur karier, w tym Szkolnych Punktów Informacji i Kariery (SPInKA) współpracujących z instytucjami rynku pracy	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Placówki oświatowe ZSCh. Urząd Miasta – WE Instytucje Otoczenia Biznesu
1.2. Zwiększenie liczby międzyinstytucjonalnych i międzysektorowych projektów na rzecz odnalezienia się uczniów na rynku pracy, nawiązywanych pomiędzy jednostkami oświaty a instytucjami rynku pracy, biznesowymi, administracyjnymi i pozarządowymi				
1.2.1. Stworzenie i realizacja projektów wspierających warunki realizacji wizyt studyjnych, staży, praktyk, szkoleń przy udziale przedstawicieli świata biznesu, administracji, instytucji pozarządowych lub instytucji rynku pracy	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Placówki oświatowe Urząd Miasta – WE Instytucje Otoczenia Biznesu Przedsiębiorcy
1.2.2. Konsultacje opracowywanych programów nauczania z przedstawicielami świata biznesu, administracji, instytucji pozarządowych lub instytucji rynku pracy	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Szkoły Urząd Miasta – WE MOEN Instytucje Otoczenia Biznesu Przedsiębiorcy
1.2.3. Dostosowanie ofert kształcenia szkół do potrzeb rynku pracy (tworzenie m.in. „klas zamawianych” w szkołach branżowych i technikach)	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Szkoły Urząd Miasta – WE Instytucje Otoczenia Biznesu Przedsiębiorcy

1.2.4. Stworzenie spójnego systemu wynagradzania osób zatrudnianych jako nauczycieli pochodzących ze środowiska gospodarczego	2023	2030	Budżet Miasta	Szkoły Urząd Miasta - WE
1.2.5. Stworzenie miejskiego programu współpracy Miasta ze środowiskiem akademickim (w tym uczelni ze szkołami)	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Uczelnie wyższe I LO
1.3. Wzrost kluczowych kompetencji przydatnych na współczesnym rynku pracy oraz świadomości potrzeby rozwijania kompetencji miękkich i uczenia się przez całe życie				
1.3.1. Opracowanie i realizacja projektów mających na celu wzrost kluczowych kompetencji, w szczególności uczenie się przez całe życie, kompetencje komunikacyjne, myślenie krytyczne	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Placówki oświatowe Urząd Miasta – WE, WF MOEN
1.3.2. Rozwój oferty „Bydgoskiego Uniwersytetu Otwartego”	2023	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Pałac Młodzieży
1.3.3. Wsparcie inicjatyw umożliwiających dzieciom i młodzieży poznanie języków obcych zgodnie z potrzebami gospodarki	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Placówki oświatowe Urząd Miasta - WE IX LO
1.3.4. Dostosowanie ofert kształcenia osób dorosłych w systemie szkolnym i pozaszkolnym do potrzeb rynku pracy	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta - WE Szkoły Przedsiębiorcy

						Powiatowy Urząd Pracy
1.4. Minimalizacja barier infrastrukturalnych, kompetencyjnych, zasobowych w świadczeniu zajęć edukacyjnych m.in. z wykorzystaniem nowoczesnych technologii i komunikacji na odległość						
1.4.1. Włączenie szkół do sieci szerokopasmowego Internetu oraz budowanie sieci wewnętrzzszkolnej	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WI Szkoly		
1.4.2. Doposażenie szkół oraz placówek w sprzęt komputerowy i multimedialny	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WI, WF Placówki oświatowe		
1.4.3. Udostępnianie szkołom i placówkom multimedialnych programów dydaktycznych, platform internetowych oraz wykorzystanie bezpłatnych aplikacji i programów na potrzeby edukacyjne i zarządcze	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WI Placówki oświatowe		
1.4.4. Przeprowadzenie szkoleń, warsztatów i debat z nauczycielami na temat wykorzystania zasobów cyfrowych i technologii informacyjno-komunikacyjnych w procesie nauczania, wyszukiwania informacji lub inkorporowania metod nauczania do rzeczywistości popandemicznej	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta Bydgoszczy – WE, MOEN Placówki oświatowe		
1.4.5. Rozwinięcie internetowego portalu www.edu.bydgoszcz.pl i wykorzystywanie go w celach edukacyjnych, wymiany doświadczeń itp.	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, Patac Młodzieży Placówki oświatowe		
1.4.6. Kontynuowanie wykorzystywania programów informatycznych usprawniających zarządzanie i dokumentowanie pracy szkoły (np. E-dziennik, rekrutacja elektroniczna)	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe		

1.4.7. Realizacja Miejskiego Programu Wspierania Ucznia Zdolnego „Zdolni znad Brdy”	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Pałac Młodzieży Placówki oświatowe Uczelnie
1.4.8. Przygotowywanie nauczycieli do pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
1.5. Sprawny dyrektor gwarantem nowoczesnej szkoły				
1.5.1. Racjonalizacja wydatków na oświatę poprzez centralizację wybranych zakupów i usług	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, Energetyk Miasta Placówki oświatowe
1.5.2. Sprawne i efektywne zarządzanie oświatą, w tym doskonalenie zawodowe kadry kierowniczej	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
1.5.3. Systematyczna aktualizacja platformy informacyjnej OPIUM w celu sprawnego zarządzania szkołami i placówkami	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WI
1.5.4. Szczegółowa analiza prognoz demograficznych w Mieście Bydgoszczy	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, MPU

1.5.5. Dostosowanie sieci szkół do sytuacji demograficznej	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
2. WSPARCIE ROZWOJU ŚWIADOMEGO SPOŁECZEŃSTWA OBYWATELSKIEGO OPARTEGO NA POSZANOWANIU ŚRODOWISKA NATURALNEGO, WSPÓŁPRACY MIĘDZYNARODOWEJ I POMOCY POTRZEBUJĄCYM				
2.1. Rozwój międzynarodowych sieci współpracy i realizacja międzynarodowych projektów				
2.1.1. Podjęcie nowych projektów międzynarodowych	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WF Placówki oświatowe
2.1.2. Nawiązywanie partnerstw międzynarodowych przez podmioty systemu oświaty Bydgoszczy	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WF Placówki oświatowe
2.2. Rozwój edukacji ekologicznej dzieci i młodzieży				
2.2.1. Opracowanie i wdrożenie projektów edukacji ekologicznej, w których biorą udział dzieci i młodzież	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – BKS Placówki oświatowe
2.3. Rozwój edukacji kulturalnej dzieci i młodzieży				
2.3.1. Wspieranie i promowanie przedsięwzięć kulturalnych, edukacyjnych o charakterze lokalnym i ponadregionalnym, zwłaszcza poprzez Bydgoski Grant Oświatowy, Bydgoską Kulturalną Markę Oświatową	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MDK05 Placówki oświatowe

2.3.2 Racjonalizacja sieci i oferty placówek wychowania pozaszkolnego	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki wychowania pozaszkolnego
2.4. Rozwój edukacji obywatelskiej dzieci i młodzieży				
2.4.1. Realizacja projektów wspierających edukację obywatelską dzieci i młodzieży	2023	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
2.4.1.1. Funkcjonowanie Młodzieżowego Centrum Informacji i Rozwoju	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Pałac Młodzieży Placówki oświatowe
2.4.1.2. Wsparcie funkcjonowania bydgoskiego radia internetowego prowadzonego przez młodzież	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Pałac Młodzieży Placówki oświatowe
2.4.2. Diagnoza postaw obywatelskich	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
2.4.3. Aktywizacja samorządów uczniowskich m.in. poprzez stworzenie sieci samorządów, Laboratorium Demokracji	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN, (ZSM02, SP12) Placówki oświatowe Młodzieżowa Rada Miasta

2.4.4. Aktywnie działająca Młodzieżowa Rada Miasta	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewewnętrzne	Urząd Miasta – WE, ZWO Placówki oświatowe
2.4.5. Wsparcie działań wolontariatu szkolnego	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewewnętrzne	Urząd Miasta – WE, ZWO Placówki oświatowe
2.4.6. Realizacja programu edukacji regionalnej, krajoznawstwa i turystyki oraz popularyzacja wiedzy o Bydgoszczy	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewewnętrzne	Urząd Miasta – WE VII LO Placówki oświatowe
2.4.7. Realizacja programu edukacji patriotycznej oraz opracowanie i realizacja harmonogramu obchodów uroczystości o charakterze historyczno-patriotycznym	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewewnętrzne	Urząd Miasta – WE, BKS MOEN Placówki oświatowe
2.5. Wzrost tolerancji wobec odmienności oraz przeciwdziałanie dyskryminacji (w tym ze względu na status socjoekonomiczny, płeć, wyznanie, orientację seksualną, pochodzenie, niepełnosprawność)				
2.5.1. Opracowanie i wdrożenie programów antydyskryminacyjnych realizowanych we współpracy z placówkami oświatowymi	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewewnętrzne	Urząd Miasta – WE ZS32 Placówki oświatowe
2.5.2. Wspieranie działań na rzecz otwartości społeczności szkolnych z różnych kręgów kulturowych i społecznych	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewewnętrzne	Urząd Miasta – WE SP10

					Placówki oświatowe
2.5.2.1. Wsparcie dla projektu „Szkoła Otwarta i Tolerancyjna”	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE ZS32 Placówki oświatowe	
2.5.3. Wsparcie osób niepełnosprawnych, w tym uczniów w procesie uczenia się przez całe życie	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, SOSW Placówki oświatowe	
2.5.3.1. Kontynuacja badań nad wpływem SES na powodzenie szkolne uczniów (współpraca z UKW)	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN UKW Placówki oświatowe	
2.5.4. Wdrożenie programu pomocy materialnej dla uczniów z rodzin o niskim statusie socjoekonomicznym	2025	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe	
3. ZWIĘKSZENIE POZIOMU BEZPIECZEŃSTWA UCZNIÓW ORAZ WZMACNIANIE ICH POCZUCIA WARTOŚCI Z POSZANOWANIEM INDYWIDUALNYCH POTRZEB ROZWOJOWYCH					
3.1. Bieżąca profilaktyka zachowań ryzykownych wśród dzieci i młodzieży (edukacja technologiczna, edukacja seksualna, edukacja w zakresie bezpieczeństwa)					

3.1.1. Wspieranie działań i programów profilaktycznych z zakresu edukacji seksualnej i wychowania do życia w rodzinie	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE PPP2 Placówki oświatowe
3.1.2. Wspieranie działań i programów profilaktycznych z zakresu edukacji technologicznej	2024	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.1.2.1. Wsparcie działań w zakresie realizacji programu świadomego użytkownika Internetu i social media	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE ZSE Placówki oświatowe
3.1.3. Wspieranie działań i programów profilaktycznych z zakresu bezpieczeństwa	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WZK Placówki oświatowe
3.1.3.1. Realizacja programu „Bezpieczna droga do szkoły” (Agatka, oświetlenie, progi, barierki, Straż Miejska)	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE CIS Placówki oświatowe
3.1.3.2. Rozbudowa i modernizacja szkolnych systemów monitoringu	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WZK Placówki oświatowe

3.1.3.3. Wsparcie realizacji działań, w tym zajęć szkolnych na temat skutków społecznych hejtu i przemocy (fizycznej i psychicznej)	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE PPP1 Placówki oświatowe
3.1.3.4. Wsparcie działalności szkolnych grup pomocy przedmedycznej	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
3.1.4. Upowszechnianie dobrych praktyk w zakresie przeciwdziałania przemocy i agresji	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE PPP2 Placówki oświatowe
3.2. Zapewnienie dostępu dla wszystkich interesariuszy systemu oświaty (rodzice, dzieci, nauczyciele) do oferty psychologicznej i psychoterapeutycznej				
3.2.1. Zapewnienie dostępu do oferty psychologicznej i psychoterapeutycznej dla wszystkich interesariuszy systemu oświaty	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE PPP1 Placówki oświatowe
3.2.2. Rozwijanie kompetencji poznawczych i społecznych u dzieci w wieku przedszkolnym i uczniów na najwcześniejszym etapie kształcenia	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
3.3. Zaspokajanie indywidualnych potrzeb uczniów poprzez działania mentorskie				

3.3.1. Przeprowadzenie indywidualnego mentoringu z uczniami	2023	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN, PPP1 Placówki oświatowe
3.3.2. Promocja dobrych praktyk w zakresie oddziaływań wychowawczych	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE PPP1 Placówki oświatowe
3.3.3. Program stypendialny dla absolwentów szkół ponadpodstawowych wybierających wskazane kierunki na uczelniach w Bydgoszczy	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.3.4. Wdrożenie programu diagnozy problemów wychowawczych w szkołach i placówkach	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
3.4. Dostosowanie placówek do indywidualnych potrzeb uczniów, wspierających ich rozwój				
3.4.1. Systematyczne monitorowanie i realizacja potrzeb szkół w zakresie wyposażenia, modernizacji, remontów, z uwzględnieniem indywidualnych potrzeb uczniów	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.4.1.1. Realizacja zadań remontowych i modernizacji	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WIM Placówki oświatowe

3.4.1.2. Realizacja programu wyposażenia i modernizacji gabinetów, świetlic, bibliotek, placów zabaw w szkołach	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.4.1.3. Zakup pomocy dydaktycznych, naukowych i ich wykorzystywanie dla rozwoju innowacyjności	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.4.2. Dostosowanie szkół i placówek specjalnych, integracyjnych oraz ogólnodostępnych do potrzeb uczniów	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WF, WIM Placówki oświatowe
3.4.3. Termomodernizacja budynków oświatowych	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE, WIM, WF Placówki oświatowe
3.4.4. Rozbudowa i modernizacja infrastruktury sportowej w szkołach	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe Bydgoskie Centrum Sportu
3.5. Zapewnienie możliwości doskonalenia i rozwoju kompetencji przez nauczycieli, w szczególności w zakresie metod opartych na psychologii humanistycznej i kompetencji cyfrowych				
3.5.1. Przeprowadzenie projektów wspierających nauczycieli i dyrektorów w rozwoju zawodowym z zakresu komunikacji bez przemocy, mediacji, argumentacji i dialogu, wdrażania indywidualnych metod nauczania, kompetencji cyfrowych	2023	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN, III LO Placówki oświatowe

itp., m.in. Klub Kreatorów Innowacyjnych Rozwiązań Edukacyjnych				Uczelnie wyższe Poradnie psychologiczno-pedagogiczne
3.5.2. Wykorzystanie portalu edukacyjnego miasta Bydgoszczy do wymiany doświadczeń z zakresu komunikacji bez przemocy, mediacji, argumentacji i dialogu, wdrażania indywidualnych metod nauczania, kompetencji cyfrowych wśród interesariuszy systemu edukacji	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Pałac Młodzieży Placówki oświatowe Poradnie psychologiczno-pedagogiczne Uczelnie wyższe
3.5.3. Rozwój Miejskiego Ośrodka Edukacji Nauczycieli, w tym wsparcie MOEN w zakresie pracy z uczniem o specjalnych potrzebach edukacyjnych	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
3.5.4. Pomoc zewnętrznych specjalistów w rozwiązywaniu problemów poprzez mediacje	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE PPP1, PPP2 Placówki oświatowe
3.5.5. Dostosowanie oferty doskonalenia zawodowego nauczycieli do wyników diagnozy efektywności kształcenia i wychowania oraz potrzeb nauczycieli	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Poradnie psychologiczno-pedagogiczne

3.5.6. Rozwój systemu motywowania nauczycieli, wychowawców i dyrektorów oraz przeciwdziałanie wypaleniu zawodowemu	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.6. Tworzenie lepszych warunków rozwoju psychospołecznego dzieciom i młodzieży w toku pracy dydaktycznej i wychowawczej				
3.6.1. Realizacja projektów na rzecz zwiększania świadomości o potrzebach psychologicznych i rozwojowych młodzieży	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE PPP2 Placówki oświatowe
3.6.2. Wsparcie działań mających na celu skuteczniejszą asymilację obcokrajowców i ułatwienie im uczestnictwa w życiu społecznym i kulturalnym (m.in. poprzez poprawę kompetencji językowych nauczycieli) oraz organizacja kształcenia nauczycieli w zakresie nauki języka polskiego dla cudzoziemców i kursów językowych z języka polskiego dla dzieci obcokrajowców	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
3.6.3. Wsparcie zaangażowania absolwentów oraz praktykantów uczelni wyższych (z kierunków takich jak filologia angielska czy rosyjska) w proces nauczania języka polskiego jako obcego dla dzieci obcokrajowców	2022	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.7. Redukcja stresu dzieci najmłodszych (do 6 roku życia)				
3.7.1. Opracowanie i przeprowadzenie projektów uświadamiających społeczeństwu wpływ stresu na wczesny	2023	2030	Budżet Miasta Środki	Urząd Miasta – WE PPP1, PPP2

okres rozwoju dziecka i wspierających pozytywne wzorce wychowawcze					Placówki oświatowe
3.7.2. Wprowadzenie zmian aranżacji przestrzeni sal przedszkolnych (ograniczenie liczby wystaw, dekoracji, zmieniając kolory ścian, tworzenie oddzielnych przestrzeni do pracy i wypoczynku)	2022	2030			Urząd Miasta – WE MOEN UKW Placówki oświatowe
3.8. Wsparcie zdrowia oraz aktywności fizycznej dzieci i młodzieży					
3.8.1. Profilaktyka wad postawy dzieci i młodzieży: gimnastyka korekcyjna, współpraca z rodzicami, kampania informacyjna	2021	2030			Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.8.2. Aktywne uczestnictwo szkół, placówek w programach prozdrowotnych, w tym promujących zdrowe odżywianie	2021	2030			Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe
3.8.3. Modernizacja szkolnych stołówek	2021	2030			Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.8.4. Diagnoza postaw prozdrowotnych i aktywności fizycznej	2022	2030			Urząd Miasta – WE MOEN Placówki oświatowe

3.8.5. Realizacja programu rozwoju sportu szkolnego w klasach i szkołach sportowych/mistrzostwa sportowego	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.8.6. Realizacja programu pozalekcyjnych zajęć sportowych	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE Placówki oświatowe
3.8.7. Organizacja imprez sportowych i rekreacyjnych o charakterze masowym oraz aktywny udział szkół w wydarzeniach sportowo-rekreacyjnych	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – BP, WE Placówki oświatowe Kluby sportowe Uczelnie wyższe Rady osiedlowe Miejski Szkolny Związek Sportowy Centrum Edukacji Kultury Fizycznej UKW
3.8.8. Aktywny udział szkół w międzyszkolnej rywalizacji sportowej, np. Bydgoskiej Olimpiadzie Młodzieży	2021	2030	Budżet Miasta Środki zewnętrzne	Urząd Miasta – WE MSZS (MOEN) Placówki oświatowe

9. Monitorowanie i ewaluacja

Monitorowanie celów prowadzone w oparciu o analizę wskaźników daje możliwość przeprowadzenia obiektywnej oceny realizacji strategii Programu. Wskaźniki to informacje liczbowe, rzeczowe czy też finansowe, umożliwiające badanie postępu wdrażania i realizacji celów przedsięwzięcia. Monitoring stanowi podstawę ewaluacji „Programu Rozwoju Edukacji Miasta Bydgoszczy na lata 2021-2030”, obejmującej ocenę długoterminowych działań, mających na celu osiągnięcie konkretnych celów, które zostały wyszczególnione. Na podstawie ewaluacji strategii, podejmowane są decyzje dotyczące konieczności aktualizacji Programu. Cele i działania strategiczne podlegają stałej i ciągłej obserwacji, systematycznej ocenie oraz modyfikacji w przypadku istotnych zmian. Ich ewaluacja natomiast ma na celu uzyskanie informacji czy osiągnięto zakładane rezultaty oraz czy, i w jakim stopniu, pozwoliły one na realizację celów ogólnych zawartych w Programie. Ewaluacja zakłada doskonalenie działań podejmowanych w ramach Programu, informację o efektach wdrażania celów oraz uzyskanie odpowiedzi na pytania związane z jego realizacją, a także pogłębienie odpowiedzialności za wdrażanie celów zawartych w dokumencie, wśród wszystkich zainteresowanych jego funkcjonowaniem i efektami.

W celu dokonania prawidłowej oceny stopnia realizacji i efektów wdrażania Programu planuje się wykorzystanie następujących metod zbierania danych do ewaluacji:

- analiza danych ilościowych zebranych głównie podczas monitoringu celów Programu,
- analiza danych jakościowych przy współudziale grupy ekspertów, m.in. wyników badań, wyników nadzoru pedagogicznego,
- analiza dokumentacji związanej z realizacją Programu (m.in. sprawozdań, zarządzeń, decyzji, uchwał itp.),
- wywiady indywidualne i grupowe z przedstawicielami szkół i uczelni: uczniami, studentami, rodzicami, nauczycielami, dyrektorami, instytucjami związanymi z edukacją,
- badania ankietowe,
- obserwacja realizacji wybranych zadań Programu.

Podjęte czynności monitorujące i ewaluacyjne pozwolą:

- ocenić stopień realizacji celów kierunkowych i zadań założonych w Programie,
- obserwować zmiany wewnętrznych i zewnętrznych uwarunkowań w funkcjonowaniu procesu edukacji,
- dokonać oceny doświadczeń przy wdrażaniu Programu,
- opracowywać programy korygujące odstępstwa od przyjętych założeń.

Przyjęto założenie, że za rok bazowy do oceny stopnia realizacji celów operacyjnych przy pomocy wskaźników przyjmuje się rok 2019 lub 2020. Pierwsze dane do oceny roku bazowego opublikowane w 2021 roku będą podstawą do określenia szczegółowych wartości wskaźników realizacji celów Programu. Sprawozdanie z realizacji Programu, obejmujące również analizę celów, powinno być składane co roku, do końca lutego.

Monitoring i ewaluacja będą realizowane systematycznie przez Wydział Edukacji i Sportu Urzędu Miasta Bydgoszczy. W razie potrzeby, do kompetencji Koordynatora procesu realizacji Programu należy również powołanie Zespołu Monitorującego, wspierającego działania monitorujące i ewaluacyjne prowadzone przez Wydział.

Ze względu na charakter generalnego celu kierunkowego, jakim jest poprawa dobrostanu psychicznego i fizycznego wśród wszystkich uczestników procesu edukacyjnego, niezbędne do przeprowadzenia będą również kompleksowe badania jakościowe, mające na celu diagnozę oraz analizę zmian zachodzących pod wpływem realizacji działań przewidzianych w Programie. Badania te koordynować będzie Wydział Edukacji i Sportu, we współpracy z pracownikami Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Jakościowe badanie dobrostanu powinno zostać zaplanowane i przeprowadzone do końca 5. roku realizacji Programu (do końca 2025 roku) oraz po jego zakończeniu. Badania te mają na celu sprawdzenie czy działania zaplanowane w harmonogramie przyczyniły się do osiągnięcia celu, jakim jest poprawa dobrostanu głównych grup zaangażowanych w proces edukacyjny. W wyniku konsultacji i badań jakościowych wyłoniono grupę rekomendacji, sugerujących możliwy zakres takich badań:

- badanie potrzeb wśród dzieci imigrantów i obcokrajowców mieszkających w Bydgoszczy,
- badanie poziomu i typu aktywności fizycznej wśród dzieci i młodzieży szkolnej,
- badanie zjawiska wypalenia zawodowego wśród bydgoskich nauczycieli,
- kontynuacja badań nad wpływem SES na powodzenie szkolne,
- kontynuacja badań nad poczuciem bezpieczeństwa uczniów w szkołach.

Wyniki prac monitorujących i ewaluacyjnych prowadzonych przez Wydział Edukacji i Sportu Urzędu Miasta Bydgoszczy, po zaopiniowaniu przez Zastępcę Prezydenta Miasta nadzorującego edukację, Koordynator procesu realizacji Programu przedstawi Prezydentowi Miasta w formie sprawozdania z wnioskami do dalszej realizacji Programu. Na podstawie wniosków zespołu ewaluacyjnego, Prezydent Miasta przedstawi Radzie Miasta ewentualne propozycje dokonania odpowiednich zmian w zapisach dokumentu.